

מעורבות

333, נובמבר-דצמבר 1993

מפקדת וערכת ראשית: סא"ל רחל רוז'נסקי

עורך: אביתר בן-צדף

שער ועימוד: תמר דביר

צילום השער: דובר צה"ל

בית ההוצאה של
צבא הגנה לישראל

מערכות

צוות המערכת:

רס"ן זיו בשן

צבי עופר

אביטל רנב-שושני

רחל שמיר

הדברים מתפרסמים על דעת הכותבים בלבד, ואינם
משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

מחיר: 3 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מנוי לשנה: חייילים ועובדי מערכת

הביטחון - 10 ש"ח, אזרחים - 11 ש"ח.

המערכת: רח' אלוף מנדלר 3, הקריה, תל-אביב,
ת"ד 7026, מיקוד 61070, טלפון: 03-5694343.

מחלקת המנויים: משרד הביטחון/ההוצאה לאור,
רח' דוד אלעזר 29, הקריה, תל-אביב, טל: 03-6975516.
סדר: בית מערכות.

הדפס באמצעות משרד הביטחון/ההוצאה לאור.
לוחות והדפסה: "הדפוס החדש" בע"מ.

דגשים משתנים במחויבות הצבאית של ישראל, 1981-1991 /

פרופ' סטיוארט א' כהן

יש לזקוף את ההיקף הגדול של הוצאות הביטחון בישראל למגוון המיוחד של
המחויבות הצבאית של המדינה. לשינויים במחויבות זו יש השלכות על
הדוקטרינות האסטרטגיות של ישראל ועל פריסת הכוח של צה"ל.

14 האסטרטגיה והטקטיקה האמריקניות בוויטנאם, 1965-1968 / רס"ן עדו
במלאת עשרים שנה לסיום המלחמה בדרום-מזרח אסיה מתוארים המהלכים
העיקריים של האמריקנים בחלק הראשון של מלחמת ויטנאם - עד
למתקפת טט בתחילת 1968 - שהוליכו לתבוסה האמריקנית בוויטנאם.

22 על ערך המידע / אל"מ ש'
הערכות מצב דורשות מידע - גם אם חלקן מבוסס על אינטואיציה. המאמר
מאפיין את השימוש במידע בהערכת מצב ובקבלת החלטות.

25 הגדרת הטרור / בועז גנור
המחלוקות במערב אודות הגדרת הטרור נובעות, בעיקר, מאינטרסים שונים
ומנוגדים. המחבר מציע ליצור הגדרה לטרור, שתמנע עירוב תחומים,
ותסייע ללוחמה בטרור ברמה האסטרטגית.

28 מדוע צריכים סג"מים ללמוד אסטרטגיה? / קולונל מייקל ד' ויילי
בלי לימוד מקביל של אסטרטגיה, אין לטקטיקה כל משמעות. יתר על כן,
לדעת המחבר, טקטיקה ללא אסטרטגיה היא דבר מסוכן.

31 חיל הרגלים הגרמני לקראת שנת 2000 / יורג בר
ההצלחות המרשימות של הח"ר הגרמני בעבר, טוען קצין בכיר בו, היו
תוצאת שילובו עם זרועות אחרות ועם חילות אחרים. הסיכויים של צבא
גרמניה לנצח תלויים מאוד בעוצמה הקרבית של חיל הרגלים ובמוכנותם
המבצעית.

36 גיוס בכושר קרבי / סא"ל אבי חרוש
בתכנית גדנ"ע בכושר קרבי פעילים תלמידי כתות ל"ב בעלי פרופיל 82
ומעלה. התכנית נועדה לשפר את כושרם הגופני לקראת שירות ביחידות
הקרביות.

40 המיתוסים הציוניים של הצבר-הלוחם בן דור תש"ח / עוז אלמוג
תיאור של שישה מיתוסים, שלאורם פעלו הצברים בני דור תש"ח, והשפיעו
על תרבותו של צה"ל מאז ועד עתה.

ספרא וסיפא - בימת מערכות לעיון ולביקורת

48 פיתוח מערכות נשק / סא"ל (מיל') נתן יערי
תהליך הפיתוח של מערכות נשק ארוך ומסורבל ומועד לשינויים, היכולים
לטרפד את התהליך. יש לפתח כלים להערכה ריאלית של הסיכויים לממש
את הפרויקט - עוד לפני שנכנסים אליו.

49 הביטחון בשטחים / שאול רובין
על הצורך להעביר את השיטור בשטחים המוחזקים מידי צה"ל לידי
המשטרה ולידי משמר הגבול.

ממדף הספרים

51 המפקד הנעדר
בעקבות המאמר של תא"ל דורון אלמוג על הספר של ג'וליאן תומפסון, לא
פיקניק, שיצא בהוצאת מערכות, מובא מאמר בריטי על הפיקוד במערכת
פולקלנד.

53 מערכת פולקלנד בחכמה-שלאחר-מעשה / מיג'ר ג'נרל ג'וליאן תומפסון
במלאת עשור למערכת פולקלנד, הערות של המח"ט, שכבש את האיים.

56 ספרים חדשים בספריית המטכ"ל

דגשים ולשתנים ב של ישראל, 1981-1

סיווג מגוון המחויבויות הצבאיות

מחויבויות צבאיות לאומיות הנן בהכרח לא־אחידות. קשת הנסיבות, העלולות לחייב (או לפתות) ממשלה להיזקק לכוח צבאי כדי להגן על האינטרסים שלה, או כדי להרחיבם ולחזקם, רחבה מעצם טבעה. כתוצאה מכך, כל הצבאות מתאמנים ומצטיידים במטרה ליישם רשימה ארוכה של תפריטי כוח. מגוון האפשרויות נע בין מלחמות "כוללות" לבין הפעלת כוח מצומצם, וכולל גם ניהול פעילויות ברמה נמוכה של חריפות (אינטנסיוויות, LIC) והמגוון שלהן עצמן עשוי להיות נרחב, או מתון.²

בבואנו לסווג את כל המחויבויות הצבאיות רב הפיתוי להשתמש באמות־מידה קלאוזביציות מחמירות, שלפיהן יש להבחין בין המחויבויות לפי טיב המטרות הפוליטיות והיקפן. אין ספק, אפיון כזה ייצור מדרג של מחויבויות צבאיות לאומיות, ויבדיל בין המחויבויות, הנחשבות מרכזיות ליעדים האסטרטגיים הכוללים של המדינה, לבין הנחשבות שוליות. מתברר, כי התועלת הצפויה ממדרג כזה – ככלי לניתוח צבאי מובהק – מוגבלת. אין זו מסגרת הולמת למדינאים ולמפקדי צבאותיהם המבקשים לסווג את הפריסה הצפויה של כוחותיהם במונחים, הכפופים לניתוח מבצעי, על כל המשתמע מכך בפריסת הכוח הצבאי ובתורות הלחימה שלו כעת ובעתיד. בניסיון להתגבר על הקושי הזה, נאבחן שלושה סוגים של מחויבויות צבאיות:

1. היקפיות
2. בתוך הגבולות
3. מרוחקות

המבדיל בין הסוגים הללו אינו המקור המדויק של חובה צבאית מסוימת (האם נולדה, מלכתחילה, חד־צדדית, או כתוצאה מברית כלשהי?), ואף לא משמעויותיה הטקטיות (היקף הכוחות, שהיא מחייבת, או דרכי הפעלתם). אדרבא, הקווים, התוחמים את המחויבויות – ה"היקפיות", "בתוך הגבולות" וה"מרוחקות" – הם גיאוגרפיים ביסודם, כפי ששמותיהם מרמזים. הסיווג הזה מגדיר את הזירות,

כל שנות קיומה נאלצה ישראל לשאת בהוצאות ובהתחייבויות גבוהות במידה יוצאת מגדר הרגיל לביטחון, וסבלה דרך קבע מפגיעה בשגרת חייה האזרחיים.¹ נוטים לייחס את המצב הזה לשתי סיבות: א) טיבו המתמשך של הסכסוך הערבי-ישראלי לצורותיו, וההוצאות הגדולות הכרוכות בו; ב) ישראל נאלצת לגייס חלק לא־מבוטל ממשאבי האנוש שלה וממשאביה החומריים על מנת לקזז את העליונות הכמותית של יריביה־בכוח. בכוונתי להציג סיבה שלישית למצב הזה, מבלי להתכחש למקום המרכזי, שתופסות שתי הסיבות הנזכרות בהיקף העול הביטחוני, המוטל על ישראל. ליתר דיוק, בכוונתי לטעון, כי יש לזקוף את ההיקף הנרחב של הסיבות הללו גם למגוון המיוחד של המחויבויות הצבאיות של ישראל. לצורך כך, נתאר את המחויבויות הללו, נסווגן, וננסה להראות את השינויים, שחלו בהן בשנים האחרונות. טענתי היא, שבשינויים האלה טמונות כמה וכמה השלכות על הדוקטרינות האסטרטגיות הכוללות של ישראל ועל פריסת הכוח של צה"ל.

** המחלקה למדעי המדינה והמרכז למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת בראילן. גרסה מוקדמת של המאמר הופיעה בספטמבר 1992 בכתב־העת הבריטי Journal of Strategic Studies

המחבר מודה ל"ד"ר אלחנן אורן על הערותיו.

לחויבות הצבאית

*199

פרופ' סמיוארט א' כהן**

שבהן יהיה צורך לנהל פעילות כתוצאה מן המחויבות. לעתים יש, אמנם, חפיפה מסוימת בין התחומים האלה, אך למרות זאת, ההגדרות מדויקות למדי, ומאפשרות ניתוח נפרד.

היקפיות מציינת חובה להפעיל כוח מזוין, במתקפה ובמגנה, בסמיכות קרובה לגבולות המדינה, או לחזית צבאית, המוחזקת בידי כוחותיה. לפי כל אמת-מידה, זו הבסיסית במחויבויות הצבאיות. היא מוטלת על הכוחות המזוינים של כל המדינות, יהיו אשר יהיו גודלן ומעמדן, בימי שלום ובימי מלחמה כאחת. מחויבויות "היקפיות", בצורתן המצומצמת ביותר, מחייבות משימות ביטחון בסיסיות – כמו סיורי גבול למניעת הברחות, הגירה בלתי-יחוקית ומעשי חתרנות-בכוח. ברמה המבצעית הרחבה יותר, הן מחייבות מוכנות להשתמש בכוח במגמה להדוף פלישות מעבר לגבול, ביבשה, בים ובאוויר, ואולי אף להנחית מהלומה מקדימה.

בתוך הגבולות תחת כותרת זו מקובצות דרישות לנקוט אמצעים ולהפעיל כוח-אדם צבאי מוגדר להגנה אזרחית (כמו במקרה של הפצצות מהאוויר), כדי לדכא התקוממויות מזוינות בתוך גבולות המדינה, או מאחורי הקווים שמחזיקים כוחותיה.

בדומה למחויבויות "היקפיות", הסוג הזה של חובה צבאית נחשב לסוג בסיסי. אף-על-פי-כן, שני המקרים נבדלים זה מזה בביור. אחד ההבדלים טמון במידת הסבירות להתרחשותם; אמנם, כל הצבאות חייבים להיות מוכנים להתמודד עם מצבים "היקפיים", אך רק מעטים, יחסית, נתקלים באיום חזוי ממשי של התקפה אווירית, או של לוחמת גרילה. יותר רלוונטי, לעומת זאת, הוא הנטל המוגדר, שמטילות המחויבויות הצבאיות "בתוך הגבולות". לעמידה במחויבויות הללו דרושים טקטיקות וכלי-נשק מיוחדים, ואפילו יחידות מיוחדות. מכאן, שהן מצריכות אימון, תרגול ומערכות פיקוד נבדלים למדי מאלה, ההולמים עמידה בדרישות "היקפיות".

מרוחקות: מציינת מחויבות להפעיל כוח צבאי (וגם במקרה זה – למשימות הגנתיות או תוקפניות), במקומות שאינם סמוכים לגבולות המדינה, או לחזית, שלאורכה פרוסים כוחותיה בזמן נתון. קשת האפשרויות אינה מצטמצמת לאמצעים פנים-אזוריים, כמו הפצצת ערי היריב מהאוויר, או מתקפות ביבשה על עורפו, אלא כוללת גם משימות אמנעה ימיות מחוץ לגבולות האזור ותקיפות טילים, על פני מרחקים גדולים הרבה יותר. ברמה האסטרטגית מחויבויות צבאיות "מרוחקות" הן לרוב עניין נדיר, אף כי פעולות ארוכות-טווח, יחסית, מעבר לקווי האויב (המוטלות בדרך כלל על יחידות קטנות ומיוחדות), הן צורת לחימה טקטית נפוצה למדי. ככלל, פעולות כאלו ננקטות רק על-ידי מדינות, שיש להן אינטרסים נרחבים מחוץ לגבולותיהן (כגון סחר או מושבות), והשקיעו, כתוצאה מכך, השקעות נכבדות במתקנים (צייס, טילים בליסטיים וכדומה), הדרושים להקרנת כוח בין-יבשתית ולניהול "קרבות מרוחקים" בקנה-מידה גדול. פעולות כאלו הן אפוא בדרך כלל נחלתן של מעצמות גדולות, או של מדינות, השואפות להגיע למעמד כזה.

אחד ההיבטים הבולטים בתצורה האסטרטגית של ישראל, הוא העובדה, שישראל נטלה על עצמה מחויבויות צבאיות בכל שלושת הסוגים הנזכרים. דהיינו, בנוסף לחובתה, המובנת מאליה, לשמור על שלמותה הטריטוריאלית של המדינה (מחויבויות "היקפיות"), הופעל צה"ל גם למשימות "בתוך הגבולות" (בעיקר נגד מחבלים פלשתינאים), וגם למטרות "מרוחקות" (בהפעלת כוח במרחקים גדולים למען עניינים יהודיים, בדרך כלל, ולמען עניינים ישראליים בפרט). קשת מחויבויות זו, כשלעצמה, היא הישג יחיד במינו למדינה, המקיימת בסיס כלכלי ודמוגרפי חלש מכדי להיות יותר מאשר מעצמה מדרגה שנייה, או מדרגה שלישית. המקרה של ישראל ראוי לציון כיוון שכוחותיה המזוינים נאלצו לשאת בעול המשולש הזה בעת ובעונה אחת למשך תקופה ממושכת.

* המחבר מקדיש את המאמר לזכרו של פרופ' אבנר יניב המנוח, 1943-1992.

שינויים במחויבות הצבאית ההיקפית של ישראל

השינויים בהיקף המחויבויות הצבאיות "ההיקפיות" הם הבולטים ביותר במצב הנוכחי של ישראל.

אין ספק, עד תחילת שנות השמונים הטרידו החובות ההיקפיים ביותר את צה"ל. הדבר נבע, בעיקר, מן העובדה, כי צבאות גדולים ועוינים הוצבו סמוך לגבולות המדינה, ואחרי 1967 – סמוך לקווים שהחזיקה. במחצית שנות החמישים השיגו החזקים שבצבאות ערב (הסוריים והמצריים) גישה חופשית לנשק סובייטי מתקדם, ומכאן ואילך נחשבו – ביחד ולחוד – לאינם קבוע על הביטחון הכולל של ישראל. הצבאות האלה כפו אפוא מחויבויות צבאיות היקפיות ברמה גבוהה במיוחד.

מרכיב שני במחויבויות הצבאיות ההיקפיות, שהוטלו על צה"ל באותה תקופה, היה הצורך להגן על הגבולות היבשתיים הארוכים של המדינה מפני חדירות של פלשתינים לאסדירים מעבר לגבול. אלה (כ"פידאין" בשנות החמישים ומחבלים, שפעלו במסגרת אש"ף אחרי 1964), ערכו התקפות נשנות על יישובים ועל אזרחים ישראליים. אף שבדרך כלל נחשבו לסכנה פחותה – בהשוואה לצבאות ערב,³ לא היה אפשר להתעלם מהן. כתוצאה מכך, הפכו סיורי גבול ופעולות תגמול מעבר לגבול לתכונה מקובלת של הפעילות הצבאית של ישראל.⁴ ישראל ניצבת עדיין בפני סכנה של התקפה קונוונציונלית מעבר לגבול ובפני חדירות ברמה נמוכה

ההרכב המשתנה של המחויבות הצבאית של ישראל: סקירה היסטורית

אזכור הריבוי של המחויבויות הצבאיות של ישראל אינו מעיד, כמובן, על איכותן, וגם אין בו כדי ללמד שהמדרג שלהן, בינן לבין עצמן, היה תמיד קבוע. נהפוך הוא: כמות המשאבים, שהשקיעה ישראל בביצוע חובותיה הצבאיים – ההיקפיים, בתוך גבולותיה והמרוחקים – השתנתה מפעם לפעם. יתר על כן, המשקל היחסי, שהוענק לכל מרכיב בשילוש הזה, השתנה עם השנים. לעתים נבע הדבר מתמורות סובייקטיביות בהגדרת היעדים האסטרטגיים בידי מקבלי ההחלטות בישראל. אולם, סיבה שכיחה יותר היתה קשורה לשינויים אובייקטיביים באיומים הצבאיים, שהמדינה ניצבה בפניהם.

בעשור שחלף (בשנים 1981-1991 בערך), היינו עדים לתמורה כזו. ואכן, במבט לאחור, דומה, כי השנים הללו מהוות פרשת דרכים מכרעת במחויבויות הצבאיות של ישראל. לא פחות מכך, השנים הללו היו מכריעות בתחומים אחרים של החיים הציבוריים במדינה. בקצרה, השינוי הוא עניין של שינוי הדגשים. המשקל העיקרי של המחויבויות, שהיו מוטלות על צה"ל לפני שנות השמונים (ולפיכך, גם משימותיו) היה מורכב מפעילויות היקפיות. אולם, בעשור האחרון גדל חלקו של הצורך לפרוס את הכוחות למילוי המחויבויות הצבאיות, שכינינו "בתוך הגבולות" ר"מרוחקות".

צילום: דובר צה"ל

שינויים במחויבות הצבאית של ישראל בתוך הגבולות

בעוד שהצרכים הצבאיים ה"היקפיים" של ישראל פחתו בעשור האחרון, הנה דווקא החובות, המוטלות עליה "בתוך הגבולות", גדלו בתקופה זו במידה ניכרת. הדבר נכון בשני מובנים: ראשית, צה"ל נאלץ להשקיע משאבים גדולים יותר בהגנה (סבילה ופעילה כאחת) מפני התקפות אוויר; ושנית, הכבדת העול, המוטל על צה"ל, עקב הצורך להתמודד עם מעשי החתרנות של הפלשתינים.

במשך רוב התקופה, שקדמה לתחילת שנות השמונים, לא נחשבו המרכיבים הללו חשובים ודוחקים במיוחד. במלחמת העצמאות היו, אמנם, הוכחות למכביר לפגיעות של עריה המרכזיות של ישראל להפצצות. במהלך הלחימה היו הרבעים היהודיים בירושלים נתונים להפגזות כבדות, ותל-אביב ספגה תריסר הפצצות מהאוויר ממפציצים מצריים, שחלקן גרמו לאבדות כבדות, יחסית. כתוצאה מכך, נקבעה בחוק משנת 1950 חובה לבנות מקלטים בכל הבניינים החדשים, והוגדל ההיקף של הג"א.⁴

למרות זאת, ההכנות וההשקעות למטרות הללו, במושגים של משאבי-אנוש ושל משאבים חומריים כאחד, היו קטנות, יחסית, והג"א הוא דוגמה, המלמדת על הכלל. בדומה ל"משמר הלאומי" הבריטי מימי מלחמת העולם השנייה, אויש הג"א, בעיקר, באנשים, שלא התאימו לשירות צבאי אחר (בגלל גיל, חוסר ניסיון צבאי וכו'). מערכי ההגנה "הפעילה" של ישראל לא היו במצב טוב יותר. היחס אל היחידות נ"מ, שהיו תחילה חלק מחיל התותחנים, היה כאל בנות חורגות בצה"ל, והן לא זכו לתקציבים הדרושים למודרניזציה. המצב השתפר קמעא אחרי 1962, כאשר ממשלת ארצות-הברית הסכימה למכור לישראל טילים הוק, שהוצבו מיד תחת פיקודו של חיל האוויר. אף-על-פי-כן, גם היחידות הללו נתפסו כאמצעי אחרון בלבד. מפקדי חיל האוויר סירבו לאמץ את התצורה ההגנתית (כלומר, "בתוך הגבולות"), שאפשרו, תיאורטית, טילי הוק. במקום זאת, דרשו המפקדים לטפל באיום של התקפת אוויר ערבית בשיגור מטוסים להתמודדות עם הפולשים (כלומר, בפעילות "היקפית"), או במהלומות על בסיסי האויב (כלומר, משימות "מרוחקות", ורצוי מן הסוג של מהלומות-מנע).⁷

אפשר לנקות את צה"ל במידה רבה מאשמת הזלזול היחסי, שזלזל במרכיב ש"בתוך הגבולות" במחויבותיו הצבאיות, בעשורים הראשונים לקיום המדינה. חרף חששות, שהועלו לעתים קרובות בקשר לפגיעות של האזורים צפופי-האוכלוסין של ישראל (ובייחוד, ברצועת החוף בין חיפה לתל-אביב), התקפות האויב על האזורים האלה לא היו מחזה שכיח לפני 1991. אף לא התקפה אחת כזו לא נערכה בימי מבצע "קדש", או במלחמת יום הכיפורים.⁸ אפילו ההתקפות האוויריות הספורות והלא-תכליתיות שהתרחשו במלחמת ששת הימים, שערב פריצתה שררו חששות כבדים לאבדות בקרב האוכלוסייה

של חריפות גם יחד. אולם, בעשור האחרון הצטמצמו ממדי שני האיומים "ההיקפיים" הללו מאוד. בשנת 1979, לאחר חתימת חחה השלום עם מצרים (שנחשבה עד אז למסוכנת שבאויבי ישראל), פחתו מאוד המחויבויות הצבאיות של ישראל בתחום הזה ברמה הקונוונציונלית, ומאז פחתו המחויבויות הללו עוד יותר. במשך כל שנות השמונים מנעו המתחים בין סוריה לבין ירדן ובין סוריה לבין עיראק את הקמתה של "חזית מזרחית" ערבית מאוחדת לאורך קו ההגנה הארוך ביותר של ישראל. מלחמת שמונה השנים בין עיראק לבין איראן ר"סופת מדבר" צמצמו עוד יותר את האפשרות, כי עיראק תוכל להשקיע כוחות יבשתיים בגבול ישראל. ובאחרונה ממש, התפוררות ברית-המועצות חיסלה במידה רבה (ואולי אף לחלוטין) כל תקווה, שטיפח אולי הנשיא אסד, לרכוש את החימוש, הדרוש לו, כדי להגיע ל"איזון אסטרטגי" עם ישראל – שלפי הכרזותיו הוא תנאי מוקדם למתקפה צבאית על המדינה היהודית.⁵

ככל שמדובר אפוא כאן במתקפה קונוונציונלית, המחויבויות הצבאיות ההיקפיות של ישראל מסתכמות היום, ביסודן, בצורך להגן על רמת הגולן מפני מחטפים סוריים, במטרה לערער את הסטטוס קוו. יהיה העול, שמטילה משימה זו אשר יהיה, יש בה פחות חובות מאשר היו כרוכים באיומים של פלישה ערבית מתואמת בשתי חזיתות, או יותר, כפי שהיה בעבר.

איומי אש"פ וכוחות בלתי-סדירים אחרים לחדור מעבר לגבול לתוך ישראל, או לשטחים שבידיה, צומצמו במידה דומה. גם התפתחות זו אפשר לזקוף בחלקה לזכות הנורמליזציה ביחסים עם מצרים, שמתפחת עניין משותף בהגבלת התנועה של טרוריסטים-כוח (וכן של מבריחי נשק, של סוחרי סמים ושל דומיהם). חשאיים יותר, אך תכליתיים לא פחות, היו ההסדרים העדינים, שפותחו במשך השנים עם רבת-עמון ועם דמשק. שתי הממשלות עשו מאמצים ניכרים לבלום את ההסתננויות של אש"פ ושל ארגונים פלשתינאיים אחרים לשטח ישראל מעבר לנהר הירדן וברמת הגולן, בהתאמה. כתוצאה מכך, חדירות של פלשתינים מעבר לגבולות לשטחים, המוחזקים בידי ישראל (להבדיל ממעשי חתרנות של הפלשתינים בתוך הגבולות, נגד השלטון הישראלי ביהודה, בשומרון ובעזה שיידונו בהמשך), נעשו נדירות יותר מתמיד. אמנם, ההתקפות נעשו מגוונות יותר, ומפעם לפעם לבשו צורה של התקפות פרימיטיביות בים ובאוויר (גלשוניים), ואף על-פי-כן, קטנה כמות החדירות. כיום הן מצטמצמות לפעילות ביבשה לאורך גבול ישראל-לבנון. אלא שהגבול הזה, היה גם הגזרה היחידה, שבה עלה בידי ישראל לקיים חיל משלוח, שיפעל מטעמה. ליתר דיוק, מאז מחצית שנות השמונים הצליח צה"ל לצמצם את תחום מגעו הישיר עם המחבלים על-ידי הקמת "רצועת הביטחון", המצויה בשליטת צבא דרום לבנון (צד"ל), שישראל מחמשת ומאמנת.

האזרחית, נערכו על נתניה (עיראק), על עמק הירדן ועל עמק זבולון (סוריה).

רשימת התקריות התרחבה, כמובן, במידה רבה עקב הפגזות הארטילריה הסורית על היישובים היהודיים בגליל העליון (בתחילת שנות השישים), והפגזות כבדות עוד יותר על-ידי הארטילריה של אש"פ (בתחילת שנות השמונים). אבל גם הפרשות הללו לא הביאו לשינוי יסודי בדוקטרינות של צה"ל, או בהיערכותו. המקלטים האזרחיים חוזקו, אמנם, והורחבו בשתי התקופות; אך התגובה העיקרית של ישראל לא התמקדה באמצעים המשלימים האלה, "בתוך הגבולות". במקום זאת, האש העוינת שותקה, בסופו של דבר, בפעילות מעבר לגבול, מן הסוג "ההיקפי": פעילות ארטילריה ומטוסים בשנות השישים, ופלישות מתרבות ביבשה לדרום לבנון, בשנת 1978 (מבצע "ליטני") ובשנת 1982.

התחזית של מעשי חתרנות של פלשתינים מקומיים נתפסה, מאז הקמת ישראל, כמחויבות "בתוך הגבולות", המצריכה צורות אחרות של אמצעי זהירות צבאיים. אולם, הנטל, שהטילו המשימות הללו על משאבי צה"ל בשלושים השנים הראשונות למדינה, היה קל יחסית. בממשל הצבאי, שכונן תחילה בכל האזורים הצפופים באוכלוסייה ערבית, נעשו הקלות כבר בשנת 1955, והוא בוטל לחלוטין בשנת 1966. במקום זאת, נשמר הסדר על-ידי שירות הביטחון הכללי (שב"כ). אמנם, הממשל הצבאי הישיר על הפלשתינים חודש בשנת 1967, כאשר צה"ל החל לנהל את השטחים, שכבש במלחמת ששת הימים.⁹ לאחר מכן עסקו הכוחות לעתים קרובות בדיכוי האלימות הערבית בשטחים (ובייחוד, בעזה בתחילת שנות השבעים), ובמצוד אחר כנופיות טרור, שניסו לכונן בסיסים באזורים האלה.¹⁰

עם זאת, אין להגזים בממדי המאמצים, שנדרשו לקיום המחויבויות הנוספות. בתחילת שנות השמונים דומה היה, כי מעשי החתרנות של הפלשתינים בתוך השטחים, המוחזקים בידי ישראל (להבדיל מחדירות מעבר לגבול ומהתקפות רבות, שנערכו באותה תקופה על מטרות ישראליות ועל מטרות יהודיות בחוץ-לארץ), דועכים. בשעה שצה"ל היה שקוע ראשו ורובו במבצעים היקפיים, בשנת 1973, או בשנת 1982, לא התרחשו שום "התקוממויות" מקומיות, שחייבו להגדיל את הכוחות, הפועלים בתוך הגבולות; יתר על כן, בשנת 1981 החליף אריאל שרון, שר הביטחון, את הממשל הצבאי ביהודה, בשומרון ובעזה במסגרת בעלת מכוונות אזרחית יותר, "המינהל האזרחי".

עד מהרה התברר, כי אווירת האופטימיות, שאפפה את המהלכים הללו, היתה מוטעית מאוד. בניגוד לציפיות, שרווחו בחוגים רבים בתחילת שנות השמונים, המחויבויות של ישראל "בתוך הגבולות" לא פחתו, בסופו של דבר. נהפוך הוא: אחת התמורות הבולטות ביותר במצב האסטרטגי של ישראל היא ההיקף הנרחב של המחויבויות הללו באחרונה. מסיבות פוליטיות ומסיבות צבאיות כאחת, נתפסות עכשיו המחויבויות הללו כצורך

ראשון במעלה.

הדברים בולטים במיוחד במקומות, שבהם יש צורך להתמודד עם פעילות פלשתינית ברמה נמוכה של חריפות מאחורי הקוויים, המוחזקים בידי ישראל. הצורך הזה נעשה דוחק במיוחד בין ספטמבר 1982 לקיץ 1985, כאשר צה"ל ניסה להשקיט את האזורים, שכבש בלבנון בשלבים המוקדמים של מתקפתו על אש"פ. אז התברר לממשלת ישראל, כי שרידי אש"פ, פונדמנטליסטים שיעיים וכוחות בלתי-סדירים, שפעלו בחסות הסורים, גררו אותה למלחמת גרילה טיפוסית, ומחויבות זו הכבידה עד כדי כך, שהממשלה החליטה לבסוף לצמצם את נזקיה, ולהסיג את צה"ל מרוב האזור, חד-צדדית.¹¹

נסיגה זו לא סתמה את הגולל על מחויבות צה"ל למשימות "בתוך הגבולות". אדרבא, המערכה נגד פעולות הטרור מלבנון היתה רק בבחינת מבוא למחויבות צבאית נרחבת וממושכת יותר, סמוך יותר לבית, ובמגוון דומה. הדברים התבהרו בדצמבר 1987, עם פרוץ האינתיפדה ביהודה, בשומרון ובעזה. האינתיפדה עוררה בעיות דומות, והיתה בבחינת ניסיון מחכים כמו הניסיון שנרכש בלבנון. לבד מן המעמסה על המוראל ועל רוח הלחימה של צה"ל, הצריכה האינתיפדה גם השקעה כבדה בכוחות לתפקידי ליווי שגרתיים ולתפקידי שיטור בשטחים, והסטתם מאימונים ומתרגילים ללוחמה קונוונציונלית. זאת ועוד: האינתיפדה עוררה תרעומת פנימית, כפי שהיה במלחמת לבנון. אמות-המידה של ביצועי צה"ל וחוסר יכולתו, לכאורה, להתמודד עם האתגרים המיוחדים (המוראליים והמבצעיים גם יחד), שהציבו המחויבויות הצבאיות "בתוך הגבולות", זכו לביקורת נוקבת.¹²

הצלחת צה"ל להתגבר על הקשיים האלה תלויה מאוד בלחצים על משאביו ביחס לשתי צורות אחרות של מחויבויות צבאיות "בתוך הגבולות", ששתיהן החלו לא מכבר לתפוס מקום מכובד. האחת היא חובתו של צה"ל ליישם את מדיניות הממשלה בשטחים נגד קבוצות של אזרחים יהודיים, שגמרו ואמר לחזק את שליטת ישראל באזורים האלה, ומפגינים את נחישות החלטתם להישאר בהם. למען האמת, אין זו דרישה חדשנית כל כך. היא עלתה כבר בשנת 1975, כאשר כוחות צה"ל שוגרו לפרק את ההתנחלות, שהוקמה בסבסטיה. יתר על כן, חובה זו תפחה באפריל 1982 עד כדי נטל מבצעי ממשי, כאשר יחידות של צה"ל הצטוו, בהתאם להסכמי קמפ דייוויד, לפנות את תושבי ימית. אולם בסוף 1991, עם תחילת המשא-ומתן הרשמי בין ישראל לבין משלחת ירדנית-פלשתינית משותפת על עתיד השלטון ביהודה, בשומרון וברצועת עזה, גדל מאוד היקף המחויבות. ואכן, כמה מנתחים (אזרחיים) צופים, כי יש להניח, כי זו תהיה אחת המחויבויות המכאיבות ביותר, שיוטלו על צה"ל בשנים הבאות.¹³

כך או כך, צה"ל נאלץ להתמודד בינתיים עם צורה שונה לחלוטין של מחויבות "בתוך הגבולות", שהציב בפניו האיום בהפצצות מהאוויר. הדברים נחשפו בהירות מכאיבה בתחילת 1991, בימי "סופת מדבר". עוד לפני

צילום: דובר צה"ל

פרוץ הלחימה, חולקו מסכות גז לכל תושבי ישראל, שהודרכו להשתמש באמצעי מגן נגד לוחמה כימית. במהלך המבצע נורו על ערי החוף של ישראל יותר משלושים טילים סקאד עיראקיים.

יש להניח, כי צה"ל יכול היה לנסות ולהגיב על ההתקפות בפעולות "מרוחקות", או "היקפיות". ואכן, השמועה אומרת, כי בשלבים שונים של "סופת מדבר" עמד חיל האוויר של ישראל על סף הפצצת משגרי סקאד במערב עיראק; שמועות, שלא אושרו, מספרות גם על יחידות שריון, שהוכנסו לכוננות לפלוש לירדן, ולהסתער על אותו אזור בדרך היבשה. השאלה, האם אחת מהאפשרויות הללו הייתה, אכן, מעשית, תישאר לפי שעה בגדר תעלומה. מכל מקום, ובעיקר, עקב לחצים מדיניים, שהפעילה עליה ארצות-הברית, בחרה ישראל לנקוט אך ורק אמצעים "סבילים", "בתוך הגבולות". אולם, התברר, כי אלה היו בלתי-מספיקים, עד כדי אי-נוחות. אי-התאמתם הופגנה בבירור עקב הסתמכותו הכפויה של צה"ל על אמצעי מודיעין אמריקניים להתרעה מפני שיגורי סקאד; ועוד יותר מכך – עקב תלותו חסרת-התקדים של צה"ל בצוותים אמריקניים לתפעול רוב סוללות הטילים נ"מ פטריוט, שהתפרסו בחיפזון על אדמת ישראל.

כך, נחשפו גם הליקויים בסידורי ההגנה האזרחית של המדינה. מבקרת המדינה מצאה לנכון למתוח ביקורת על איכות מסכות הגז, שחולקו לאוכלוסייה; ובסך הכל, הדעה הרווחת היא, כי משאבי הג"א היו מעטים וצנועים מכדי לענות על הצרכים החדשים של המדינה.¹⁴ ואמנם, באחד-עשר בינואר 1992 הודיע צה"ל, כי הוא מיישם תכניות, שהוכנו עוד קודם לכן, ובמקומו של הג"א יוקם "פיקוד עורף", חדש וחזק יותר.

שינויים במחויבויות ה"מרוחקות" של ישראל

השינויים, שחלו באחרונה במחויבויות ה"מרוחקות" של ישראל, היו דרמטיים עוד יותר.

יש להדגיש, השינוי הזה הוא שינוי של תוכן יותר מאשר שינוי של צורה גרידא. אחרי ככלות הכל, גם לפני תחילת שנות השמונים הפגין צה"ל נטייה עזה לפעולות ארוכות-טווח, יחסית, נגד מטרות אויב, הרחק מעבר לקרבת שטח המדינה, או לשטחים, המוחזקים בידה. פעולות כאלו היו לעתים בבחינת "מהלומות השמדה" (לפי המינוח של האנס דלבריק, ההיסטוריון הצבאי הגרמני). במסגרת זו נכללים, למשל: הצנחת הכוחות במעבר המיתלה (כמאתיים ק"מ מגבול ישראל-מצרים), שפתחה את מבצע "קדש"; מהלומות האוויר הפתאומיות והכבדות על שדות-התעופה הערביים (שחלקם היו מרוחקים מאות קילומטרים מבסיסי האוויר הישראליים), עם פתיחת מלחמת ששת הימים; וחילוץ בני הערובה היהודיים והישראליים מאנטבה שבאוגנדה (במרחק של כ-3,000 ק"מ ביולי 1976).

לחלופין, לבשו פעולות ארוכות-טווח אחרות של צה"ל (ואפילו לפני תחילת שנות השמונים) צורה של "התשה", ובתור שכאלו יש לראות בהן היתקלויות רצופות בסדרה. פעולות אופייניות בשיטה זו היו פשיטות הקומנדו והאוויר "בעומק", נגד מטרות צבאיות ונגד מטרות תעשייתיות מצריות, במהלך מלחמת ההתשה, בשנים 1968-1970 והתקפות האוויר הנשנות על מובלעות אש"פ בלבנון, במרוצת שנות השבעים.

נמסר כבר לפני זמן רב, כי היא (ופקיסטן) עוסקות בתכניות גרעיניות. גם אלג'יריה (ולעתים גם לוב) אימו לפעול בכיוון הזה.

בעוד שהצורך של ישראל לקבל על עצמה מחויבויות צבאיות "מרוחקות" נגד אימים כאלה גבר, כך גם התבהרה יכולתה הטכנולוגית לעשות זאת. הדברים הופגנו בבירור כאשר טייסת של מטוסי F-16 של חיל האוויר השמידה את הכור הגרעיני "אוסיראק", שנבנה ליד בגדאד, דוגמה קלאסית למהלומה "באזמל מנתחים" למטרות אסטרטגיות. אף כי הרבה מפרטי המבצע הזה נשמרים עדיין בסוד, אין ספק, שנעשה שימוש, בין היתר, באמצעים, שהגדילו מאוד את טווח הטיסה של המטוסים, שהשתתפו בפעולה.¹⁹ טכניקות דומות של תדלוק באוויר נקטו באוקטובר 1985, במהלומה האווירית על מפקדת אש"פ בטוניס (המרוחקת כ-2,400 ק"מ מישראל), ויש להניח שהיו נדרשות גם בשנת 1991, לו החליטה ישראל להגיב על תקיפות הטילים סקאד בפעולה אווירית.

העיתונות הבינלאומית דיווחה לא אחת בשנים 1987-1988, כי ישראל ניסתה בהצלחה את הטיל יריחו 2 (שטווח מגיע ל-1,400 ק"מ), ופיתחה משגר ללוויינים (שביט, שטווחו מגיע ל-2,400 ק"מ). כל זה מצביע על כך, שהזרוע הצבאית של ישראל תהיה מסוגלת להגיע בעתיד למרחקים גדולים עוד יותר.²⁰ מן הפיתוחים האלה משתמע גם, כי המחויבויות ה"מרוחקות" של צה"ל אינן עוד משניות לצרכיה ה"היקפיים" של ישראל. אלא שצרכים "מרוחקים" מטילים חובות, שביחד עם המחויבויות "בתוך הגבולות" שנדונו לעיל, מתחילים לשעבד אליהם את האסטרטגיה של ישראל. עם הופעתם האפשרית של אויבים מוסלמיים פונדמנטליסטיים בכמה רפובליקות לשעבר של ברית-המועצות, עלול הצורך להשקיע משאבים נוספים במערכות-נשק מתקדמות (ובייחוד, במנגנוני מודיעין להתרעה מוקדמת) להיות דוחק עוד יותר.

השלכות אפשריות

שינויים כאלה במערכת המחויבויות הצבאיות של ישראל מצביעים על כמה השלכות אפשריות על הדוקטרינה הצבאית ועל תצורות הכוח. במיוחד, יש לציין את ההשלכות האפשריות על שלושה נושאים עיקריים בתחום הביטחון.

א. דוקטרינה

מדיניות הביטחון של ישראל סובלת, כפי שטוענים כמה מנתחי אסטרטגיה, משניות (דיכוטומיה) פנימית.²¹ ברמת ה"אסטרטגיה-רבתי" זו מדיניות הגנתית ביסודה, שנועדה לשמור על הסטטוס קוו. אולם, ברמה המבצעית, מתאפיינת מדיניות זו בהתקפיות. מתוך הכרה בעובדה, כי העדר עומק טריטוריאלי שולל את האפשרות לספוג התקפות אויב, התייחסו מעצבי המדיניות של ישראל, מסורתית, אל ההתקפה הצבאית כאל האמצעי היעיל היחיד להגנה אסטרטגית. כתוצאה מכך, דגלו ב"הרתעה

רשימת הפעולות עלולה להטעות, במובנים מסוימים. הכמות הגדולה (והאיכות הגבוהה) של הפעולות ארוכות-הטווח של ישראל לפני שנות השמונים אינה צריכה לטשטש את הדומיננטיות האסטרטגית הנמוכה שלהן באותה תקופה. הפעולות – בין בצורת ההתשה ובין בצורת ההשמדה – לא בישרו שום תמורה יסודית בציר המרכזי של הדאגות הצבאיות של ישראל. הפעולות נעשו, ככלל, בהקשר דוקטרינרי, שבמוקדו ניצבה עדיין החובה ה"היקפית" של ישראל להלום במטרות קרובות הרבה יותר לגבולותיה, או לקווים, שהחזיק צה"ל. למעשה, מכל הפעולות שהוזכרו לעיל, רק מבצע אנטבה מילא אחר מחויבות "מרוחקת" מפורשת, מכיוון שנועד להפגין את מחויבות ישראל להגן על חיי יהודים בכל מקום בעולם.¹⁵ אולם, מכל בחינה אחרת, כל הפעולות ארוכות-הטווח של צה"ל בשנים 1980-1948 נעשו מחוץ לזירות העיקריות של המאמץ האסטרטגי, במקומות, שבהם יורגש התוצא העיקרי שלהן.¹⁶ גם מהלומת האוויר ביוני 1967 הולמת מתכונת זו. סילוק האיום האווירי הערבי על ערי ישראל היה מטרה משנית בלבד. המטרה העיקרית של המהלומה הייתה לאפשר לשריון הישראלי לנצח בקרב היבשה, שעמד להתחולל סמוך לגבולות ישראל, ושם היה צריך להשיג את הניצחון, בסופו של דבר.¹⁷

המדרג הזה הוכתב על-ידי המצב. כל עוד נסבה הדאגה האסטרטגית העיקרית של ישראל על כוחות האויב, שרוכזו סמוך לגבולותיה, היה הכרח לרכז את המאמצים הצבאיים בזירות הללו. פעילויות מרוחקות יותר היו אפוא אמצעי-עזר בלבד להגשמת מה שנשאר ביסודו יעד "היקפי". בלבוש הזה, אין הפעולות הללו מהוות יותר מאשר תוספות משלימות, אם כי לעתים קרובות תכליתיות ביותר ומבריקות, להיתקלויות נרחבות וביססיות יותר, שהתרחשו סמוך יותר לבית (התקפית – בשנת 1956 ובשנת 1967, והגנתית – בשנים 1968-1970).

השינויים, שחלו באחרונה ביכולת הצבאית של הערבים, חוללו שינוי במצב. הצהרה בת-סמכא בעניין הזה השמיע לא מכבר ראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין. ההישגים האסטרטגיים, שהושגו בעקבות צמצום האיומים של "מדינות העימות" (כלומר, שכנות ישראל), קוזזו במידה רבה על-ידי הסכנה של תקיפות אוויר, או תקיפות טילים, בידי אויבים מרוחקים יותר, שחלקם תוקפניים ושוחרים מלחמה יותר מכפי שהיו סוריה ומצרים אי-פעם. ולהדגמה, הרי שני תרחישים פשוטים: במלחמת-ששת הימים ובמלחמת יום הכיפורים יכלו מדינות ערביות, שאינן שכנות (עיראק, לוב וערב הסעודית) להשתתף בלחימה רק בעקיפין, על-ידי שיגור חילות משלוח סמליים לחזית. כיום עומדת לרשותן יכולת מהלומה חד-צדדית.¹⁸

התקיפות של ה"סקאדים" העיראקיים בשנת 1991 הבלו את המסר של רבין, וחיזקוהו. חרף חוסר-התכליתיות של הטילים עצמם, הצליחו הטילים לעורר חרדות פן אויביה המרוחקים של ישראל עלולים לנקוט אמצעים אכזריים יותר מכפי שישראל נאלצה להתמודד עמם עד כה. אחרי ככלות הכל, לעיראק יכולת מוכחת לנהל לוחמה כימית.

הוגבלה גם היא לתפקידי סיוע בלבד, ולעתים, תפסו טנקים, או מטוסים, את מקומה.²⁶

השינויים במחויבויות הצבאיות של ישראל עשויים לחייב שינויים ניכרים בהיערכות הכוחות. אחד הקרבנות עלול להיות חיל השריון. שארית הצרכים ה"היקפיים" של צה"ל, ובייחוד כלפי סוריה, תבטיח ללא ספק, כי יישמר כוח שריון ניכר בזירה זו, אם כי אולי במשימה הגנתית.²⁷ אף-על-פי-כן, דומה, כי היחס בין כוחות השריון לבין יתר הזרועות והחילות עומד להשתנות לרעת הטנקים. אחרי ככלות הכל, כפי שאפשר ללמוד מלקחי לבנון ומהאינתיפדה, טנקים כבדים אינם מתאימים למילוי צרכים בחריפות נמוכה "בתוך הגבולות". (ראוי לציין, כי אנשי השריון, המשרתים עכשיו בשטחים, מועסקים, בעיקר, כמו שאר כוחות צה"ל, בסיוורים רגליים, ולא במסגרת כישוריהם המקצועיים המיוחדים). ללא פיתוח של אמצעי תובלה נרחבים באוויר, בים וביבשה, גם ייתכן, כי כוחות השריון לא יהיו תכליתיים כל כך להשגת מטרות "מרוחקות".

כמובן, מטוסי תקיפה סובלים מליקויים מעטים יותר. אף שאינם מתאימים לשימוש "בתוך הגבולות", הם כבר הוכיחו את עצמם במשימות "מרוחקות". אולם, גם מטוסים אינם מסוגלים לשאת בעול בכוחות עצמם. בהתחשב בגידול העצום ביכולת ההתקפית וההגנתית של האויבים המרוחקים ביותר של ישראל, יש להניח, כי חיל האוויר יאלץ להשקיע השקעות כבדות במטוסי תובלה ובמפציצים ארוכי-טווח, ולשנות במידה רבה את הרכב כוחותיו.

יש סימנים כי גם שינויים אחרים "מתבשלים". אחרי ייחוסים רבים במטה הכללי, הוחלט ב-1989, כי חיל ים חזק יותר (המצויד בצוללות, המסוגלות לייצר אניות

באמצעות סיכול" (במהלומה ראשונה), ולא ב"הרתעה באמצעות ענישה" (במהלומה שנייה).²²

ההנחות הבסיסיות הללו הביאו לכמה העדפות בתחום הדוקטרינה. האחת היא מהלומות-מנע ישראליות נגד איומים צפויים ערביים, כמו אלה שהונחתו ב-1956, ב-1967 וב-1981. האחרת היא, שהפעילות צריכה להתבצע מחוץ לגבולות המדינה, ולא בשטחה. העדפה שלישית היא רתיעה מפני מגעים צבאיים ממושכים, הנושאים אופי סטאטי ושוחק: צה"ל יעדיף היתקלויות קצרות ומהירות. גישה זו באה לידי ביטוי נגד הפלשתינים בפעולות התגמול; נגד כוחות ערביים גדולים יותר לבשה גישה זו צורה של קרבות השמדה. בתרחיש האידיאלי למלחמה מבחינת ישראל המבצעים מתנהלים בשטף, ומביאים לידי הכרעה. רק כך לא יטילו על משק המדינה החלוש נטל, שאינו יכול לעמוד בו, ואף לא יותירו בידי המעצמות הגדולות זמן להתערב, ולהפסיק את הלחימה לפני שישאל תשיג את יעדיה.

סדר הכוחות של צה"ל שיקף את הכוונות הללו. צה"ל העניק מאז ומתמיד עדיפות ליחידות ניידות, המסוגלות להעביר את הלחימה אל אדמת האויב ולהוציאו משיווי משקל. אחרי מבצע "קדש" הפכו התפיסות הללו למושכל ראשון, ובאו לידי ביטוי מעשי בכך שגיסות השריון וחיל האוויר הפכו לזרועות העיקריות נגד האויבים הקונוונציונליים של ישראל,²³ בעוד שח"ר קל, או צנחנים (שחלקם נעשו לאחר מכן מוסקים), ימשיכו לשאת בעול הלחימה נגד מטרות פלשתיניות בלתי-סדירות.²⁴ לעומת זאת, חיל הים וחיל התותחנים של צה"ל (שעוד שלהי שנות השישים כלל גם את רוב הסוללות נ"מ) זכו לתשומת-לב ולמשאבים מעטים יותר. חיל הים הוגבל, בעיקר, לתפקידי סיור לאורך החופים;²⁵ האש הארטילרית

אויב במרחקים גדולים) הוא אחד השינויים הדרושים.²⁸ טיל נגד-טילים (כמו חץ), שישראל החלה לפתחו בהוצאה ניכרת, ובשיתוף פעולה עם ארצות-הברית הוא שינוי נוסף. ייתכן, כי יכולת גרעינית מוצהרת ומופגנת, שהדעה הישראלית הרשמית ביחס אליה לוטה עד היום בערפל, תהיה בגדר שינוי שלישי.²⁹

ב) צורכי הכוח

משרתי קבע לתקופות ארוכות הן, מסורתית, המרכיב הקטן ביותר בהיקפו בכוח-האדם של צה"ל. מאז ומתמיד השלימו אותם שני מגזרים גדולים יותר: בניס ובנות בשירות חובה ואנשי מילואים. אף שמלכתחילה נועדה המסגרת ה"תלת-קומתית" של צה"ל לענות על צרכים חברתיים ועל צרכים תרבותיים,³⁰ היא משקפת בראש ובראשונה הערכות צבאיות בקשר לצורכי הכוח החזויים של ישראל. מסגרת זו נמצאת במתאם ישיר לדוקטרינה של "מלחמה קצרה", שהוזכרה לעיל. המערכת, בשילוב עם תרגילי גיוס תדירים, מבטיחה גמישות ואמינות גם יחד. היא מעניקה לצה"ל מאגר של כוח-אדם, המתאמן בצורה סדירה, לפעולה בפרקי-זמן קצרים, אם ישראל תעמוד בפני פלישה רחבת-היקף, או תיאלץ להנחית התקפת-מנע משלה. אולם, ביתר הזמן, מערכת זו משחררת את משק המדינה מן הנטל של צבא סדיר גדול. הניחוח, כי עד שיוכנסו יחידות המילואים לקרב, יעמוד הצבא הסדיר – אנשי הקבע וחיילי החובה – בפרץ. במצבים שאינם קריטיים, אפשר יהיה לסמוך, כי שני המרכיבים האלה יקיימו גם את "הביטחון השוטף".

המערכת התלת-קומתית התבססה על שתי הנחות יסוד: האחת היתה, שהמחויבות הצבאית העיקרית של ישראל היא הגנה נגד התקפות "היקפיות" מצד הערבים, מצב שיאפשר בשעת חירום – בהתחשב במרחקים הקצרים שבהם מדובר – פרק-זמן מזערי בין גיוס המילואים לבין הכנסתם לקרב. הנחת-היסוד השנייה היתה, שהרוב המכריע של חיילי צה"ל יגיעו לרמת המוכנות הקרבית הנדרשת במהלך שירות החובה, וישמרו על רמה זו לאחר מכן בקורסי רענון שנתיים קצרים ובאימונים, שנועדו לאנשי מילואים.

אולם, עם שינוי הדגשים במחויבויות הצבאיות של ישראל, ייתכן, כי יהיה צורך לעיין מחדש בהנחות-היסוד הללו. גם אנשי מילואים מאומנים היטב אינם מתאימים למילוי החובות ה"מרוחקים", או "בתוך הגבולות", התופסים מקום נכבד יותר ויותר. שתי המחויבויות הללו מצריכות רמת כישורים וחוסן, שרק מקצוענים מגיעים אליהם בדרך כלל. חיל האוויר (הכלי העיקרי של צה"ל למבצעים "מרוחקים") כבר עמד מזמן על עובדה זו, וכל הטייסים הצעירים נדרשים לחתום על התחייבות לשירות קבע לתקופות ממושכות. גישה זו קונה לה שביתה גם בזרועות ובחילות אחרים. התקלות בביצועי צה"ל בלבנון ובאינתיפדה היו בבחינת אזהרה מפני סבב של כוחות, שלא הוכשרו במיוחד, ולא הוכנו פסיכולוגית למשימות העדינות, ולעתים הלא-נעימות, של פעילות נגד-חתרנות,

הכרוכות במחויבויות "בתוך הגבולות".³¹ בדומה לכך, תקיפות סקאדים עיראקיים ב-1991 חשפו את חולשת ההגנה האזרחית, המאומנת למחצה, של צה"ל.

עד כה ננקטו כבר צעדים אחדים לתיקון חלק מהליקויים הללו. תפקידי סיור ושיטור רבים בשטחים הופקדו עכשיו בידי משמר הגבול (הכפוף למשטרת ישראל, וכולל שוטרים דרוזיים רבים, דוברי ערבית, בשירות קבע). בשנת 1992 אף התגלה, שצה"ל הקים יחידות מסתערבים.³² ברמה אחרת, הוקנו לפיקוד העורף החדש סמכויות נרחבות לתאם את כל שירותי החירום "בתוך הגבולות", במקרה של התקפות אוויר, או של התקפות טילים.³³

אף שהצעדים האלה נעשים למקוטעין, הם מהווים שלבים בהתמקצעות של צה"ל – תהליך, הזוכה לעידוד, עקב נחישות ההחלטה של ישראל לנצל את התחכום הגדל בנשק המודרני.³⁴ אין ספק, היחס המספרי בין חיילי שירות החובה, בין חיילי המילואים ובין אנשי הקבע בצה"ל עובר כיום שינוי מוחשי. כל בוגרי הקורסים לקצינים נדרשים לחתום על שנת שירות נוספת בקבע; יחידות מסוימות, ובייחוד העוסקות בלוחמה אלקטרונית, מעניקות למתגייסים הכשרה קדם-צבאית. במקביל, הורד הגיל המרבי לשירות מילואים ביחידות לוחמות. יש להניח, כי עם הגידול במחויבויות הצבאיות ה"מרוחקות" של ישראל, יואצו המגמות הללו. הן מדגישות במיוחד פיתוח של מערכות טכנולוגיה מתקדמת ופריסתן (כמו חץ), שתפעולן מחייב רמות גבוהות הרבה יותר של מיומנויות טכניות משיש לרוב המשרתים בחובה, או במילואים.³⁵

ג) היחסים בין המערכת האזרחית לצבא

עדיין יש להמתין לראות אם התפתחויות כאלו יאלצו את צה"ל, בסופו של דבר, לאמץ לעצמו דפוסי שירות "מקצועיים" יותר מאשר "מוסדיים" (כפי שהם מכונים בפיו של מוסקוס).³⁶ התוצאות הפוליטיות הצפויות מזדקרות לעין עוד קודם לכן. משקיפים הצביעו כבר לפני זמן רב על הקשיים שבהכנסת היחסים בין המערכת האזרחית לצבא בישראל לתוך הסד של אחת הנוסחאות הסוציולוגיות המקובלות. למשל: חרף ההשפעה המכרעת, שהיתה לצה"ל מאז ומתמיד על מרקם החיים הציבוריים בישראל, השליטה האזרחית על התרחבות הצבא היתה תמיד הדוקה דייה כדי למנוע את תיאור המדינה כמדינה "פרטוריאנית", או כ"מדינת קסרקטין".³⁷ המקרה של ישראל גם אינו "מסתדר" בדיוק עם הדפוס ה"ליברלי". לצמרת הצבא, נודעה מאז ומתמיד השפעה מכרעת, ולעתים שתלטנית, על קבלת ההחלטות בתחומי הביטחון ובמדיניות החוץ, אף שתמיד כיבדה את מוסדותיה הדמוקרטיים של המדינה ואת אופיה.³⁸

מקובל לייחס (ובצדק, ככל הנראה), את הסמכותיות של הממסד הביטחוני של ישראל כלפי פנים בעיקר לאופי הצבאי בחלקו של החברה ושל המשק.³⁹ דומה, כי סמכותיות זו הסתייעה גם לפני שנות השמונים בקיום המתמשך של מה שכינית, הדאגות הצבאיות ה"היקפיות".

ישראל.⁴⁶ במקרים של פעולות "מרוחקות", הופעלה הסמכות המדינית אף ביתר-קפדנות, ועיתוי הפעולות נקבע בקפדנות יתירה. למשל, ההתקפה על הכור הגרעיני העיראקי "אוסיראק" ב-1981 הותרה רק אחרי דיון ממושך בממשלה; נמסר, כי לחצי הצבא לנקוט פעולה דומה ב-1991 נדחו כליל.⁴⁷

סיכום

לטענתנו, ככל שהצרכים הצבאיים של ישראל יאלצו להתמקד יותר ויותר במחויבויות "בתוך הגבולות", או במחויבויות "מרוחקות", כך יגבר הריסון המדיני על חופש הפעולה העצמאי של צה"ל. הדברים יהיו נכונים במיוחד, כפי שכבר צוין לעיל, אם שינויים כאלה יוליכו לתמורות מפליגות בדוקטרינות הקיימות של הכוחות של צה"ל ובהרכב כוחותיו, ועלולה להיות לכך השפעה ניכרת על אופיה של החברה הישראלית. הצורך להחזיק כוח מקצועי גדול יותר הוא תצורה הגנתית ביסודה, וצידו במאגר נשק מגוון הרבה יותר מאשר בעבר יוצר כבר עכשיו לחצים גדולים יותר מכפי שנדרשו המשק הישראלי ותרבותה לשאת עד כה.⁴⁸

התמורות בדגשים, ממחויבויות "היקפיות" למחויבויות "בתוך הגבולות" ולמחויבויות "מרוחקות", רק יחריפו את התהליך. יש להניח, כי חתירת ישראל למצוא תגובות אסטרטגיות, התואמות את האתגרים האלה, תעמוד במוקד החשיבה הביטחונית בשנים הבאות.

הערות

1. B. Kimmerling, *the Interrupted System — Israeli Civilians in War and Routine Times* Brunswick, NJ: Transaction Books, 1985.
2. סיווג מפורט כלול במאמרם של סטיוארט א' כהן ואפרים ענבר, "מערכת לסיווג השימוש שעושה ישראל בכוחה הצבאי", **נתיב** 5/91 עמ' 38-44.
3. העגה הרווחת בישראל בנושאים אסטרטגיים הבחינה כבר מזמן בין צורכי ביטחון "שוטפים" ר"בסיים", כשהראשונים מתייחסים להתקפות אקראיות של פלשתינים, ואילו האחרונים — לפלישה כוללת של צבאות ערב. ראו, למשל, שמעון פרס, **השלב הבא (תל-אביב: עם עובד, 1965)**, עמ' 9-15. אולם, היישום השתנה ב-1981, כאשר ממשלת בגין ראתה בהתקפות אש"פ על היישובים בגבול הצפון איום על "הביטחון הבסיסי", ובתור שכזה — עילה מספקת למלחמת לבנון. סטיוארט א' כהן ואפרים ענבר, "Varieties of counter-Insurgency Activities: Israel's Military Operations against the Palestinians, 1948-90," *Small Wars & Insurgencies*, 2/1 (April 1991) pp. 41-60.
4. J. Shimshoni, *Israel and Conventional Deterrence: Border Warfare from 1953 to 1970* (Ithaca, NY: Cornell UP, 1988).
5. למעשה, גורב'צ'וב סירב לתמוך בשאיפות אסד כבר בשנת 1989: P. Ramet, *The Soviet-Syrian Relationship since 1955: A Troubled Alliance* (Boulder, CO: Westview Press, 1990) pp. 188-210.
6. לסקירה מלאה של ההתפתחויות — מ' ברנדר, "חזית העורף", **סקירה חודשית** 37/2 (מארס 1990), עמ' 34-41.

דומה, כי הדאגות הללו החריפו את בעיית השליטה האזרחית על פעולות הצבא הרבה יותר מן הסכנה, שנשקפה אי-פעם לשליטה זו מצד המחויבויות "בתוך הגבולות", או מצד המחויבויות "מרוחקות".

אחת הסיבות לכך נעוצה בטיב המחויבויות "ההיקפיות" עצמן. כיוון שהן עוסקות בהגנת גבולות המדינה, הן מגדירות סף מובהק ("קו אדום" בעגה המקובלת בישראל) לתגובה צבאית: ברגע שהאויב יחצה את "הקו האדום", יפעיל צה"ל, כמעט אוטומטית, את רשימת התגובות ההולמות, השמורה עמו. לכך אפשר להוסיף את האופי המבצעי של התגובות הנגזרות, כנראה, מן המחויבויות "ההיקפיות" של ישראל. רק מעט מתכננים ישראלים חזו את השמדתו של כוח פולש בתוך השטח המוחזק בידי ישראל, מלבד בשנים 1968-1973.⁴⁹ ההעדפה המקובלת עליהם היתה להעביר את המלחמה לשטח האויב, אם בפשיטות תגמול ואם בפלישה נגדית.

תחזיות כאלו, שהושמעו לעתים קרובות, טשטשו לעתים את הקווים הרגילים, התוחמים בין המערכת האזרחית לבין הצבא. רק ראשי-ממשלה חזקים במיוחד יכלו להפעיל את מלוא סמכותם נוכח שדולה חזקה ויוקרתית של צה"ל. דוד בן-גוריון עשה זאת כאשר תיאם את התכניות לקראת מבצע "קדש" עם הרמטכ"ל משה דיין, אם כי לא הודיע על כך לממשלתו; כך נהגה גם גולדה מאיר כאשר סירבה להיענות להצעת צה"ל להנחית מהלומת-מנע אווירית על מצרים ועל סוריה בשישה באוקטובר 1973 בבוקר.⁴¹ אולם, ראשי-ממשלות אחרים הצליחו הרבה פחות. משה שרת (שר החוץ בשנים 1948-1956, וראש-הממשלה בשנים 1954-1955) לא הצליח למנוע פעולות תגמול, שנעשו בלי ידיעתו.⁴² במלחמת ששת הימים התקדם צה"ל לעבר תעלת סואץ חרף איסור מפורש.⁴³ ביוני 1982 "זחלר" כוחות צה"ל לעבר כביש ביירות-דמשק מבלי שהממשלה קיבלה דיווח על מקומם המדויק, או על כוונותיהם.⁴⁴

מקרים כאלה מלמדים, כי כאשר צה"ל עוסק בפעולות "היקפיות", הוא נהנה מחסינות ניכרת מפני אילוצים אזרחיים. אולם, התנאים שונים כאשר צה"ל עוסק בפעולות "בתוך הגבולות", או בפעולות "מרוחקות". קודם כל, בפעולות כאלו עוסקות לרוב יחידות קטנות יותר מאשר במקרה של התקפות נרחבות על צבאות ערב, ומכאן שקל יותר להשתלט עליהן. אך חשוב יותר היה הממד המדיני של הפעולות. כיוון שפעולות "מרוחקות", או פעולות "בתוך הגבולות", מעוררות תמיד מחלוקת פנימית ו/או ביקורת בין-לאומית, היו הפעולות נתונות פחות לשיקול-דעת חד-צדדי של הצבא מאשר מבצעים "היקפיים".⁴⁵

יש להודות, כי אף לא אחת מהנסיבות לא הצליחה למנוע תקלות טרגיות ויקרות, ובייחוד במהלך הפעולות "בתוך הגבולות". הדברים בלטו לעין בימים הראשונים של האינתיפדה, כאשר היו יחידות, שאיבדו את השליטה על עצמן. אך גם אז חזרה וכוונה עד מהרה שליטה אזרחית הדוקה, ובמיוחד על-ידי המערכת השיפוטית של

- עמ' 58.
19. הניתוח המקיף ביותר כולל, כנראה, בדר"ח של הקונגרס: "Israel's Attack on Iarqi Nuclear Facilities", US House Committee on Foreign Affairs (hearings on 17 June 1981).
- [באפריל 1993 האתה אור מהדורה מעודכנת של ספרו של שלמה נקדימון, תמוז בלהבות, העוסק בהפצצת הכור; המערכת].
20. נמטר, כי הטיל יריחו 2 נוסה עד מפרץ סידרה – טווח, המגיע עד אודסה באוקראינה. מכאן החיפזון שבהודעת ברית המועצות (לשעבר) על אישביעות רצונה. "Soviets Caution Israel Against a New Missile Program", 29 ביולי 1987, ע' 1; "Israel Launches Space Program and a Sattelite", 20 בספטמבר 1988, ע' 1.
21. M.I. Handel, "Israel's Political-Military Doctrines", Occasional Papers in International Affairs (Harvard U. Center for Itn'l Affairs), 30 (July 1973); and A. Yaniv, Deterrence Without the Bomb: The Politics of Israel's Strategy (Lexington Books, 1987).
22. דוקטרינה זו חזרה ונשמעה לאחרונה מפי אלוף (מיל) ישראל טל, מי שפיקד על גיסות השריון "The Offenses and Defense in Israel's Campaigns," Jerusalem Quarterly 51 (1989), pp. 41-7. טל, שנתנה תצורה זו בחזית הדרומית של ישראל, בשנים 1973-1969. לוויוכו שהתנהל בתוך צה"ל, ראו: Yaacov Bar-Siman-Tov, "The Bar-Lev Line Revisited," Journal of Strategic Studies 11/2 (June 1988), pp. 149-76.
23. I. Tal, "Israel's Doctrine of National Security: Background and Dynamics," Military Review, 58 (1978), pp. 22-37. ראו: מ' ברכובא; מרכבות הפלדה (תל-אביב: מערכות, 1989), חלק ראשון. על חיל האוויר של ישראל, ראו: "בניית עוצמת אווירית", מערכות 6-315 (1989), עמ' 47-53. כפי שעשתה, למשל, יחידה 101 נגד ה"פידאיו" בשנת 1953. ראו שרון, שם, עמ' 92-109. היחידה שולבה לאחר מכן בחטיבת הצנחנים.
25. עד 1982 לא ניסה צה"ל לערוך נחיתה מן הים בקנה-מידה גדול בחוף עיין; ראו: R.A. Gabriel, Operation Peace for the Galilee: The Israeli-PLO War in Lebanon (NY: Hill & Wang 1984), 87-90. הצלחותיו ההתקפיות של חיל-הים בשנת 1967 ובשנת 1973, נשארו משאביו ותפקידיו מוגבלים למדי: אפרים ענבר, "The Israeli Navy", Naval War College Review 43 (1990), pp. 100-12.
26. כך היה ב"קרב על המים" בין ישראל לסוריה, ב-1964. יחידות הארטילריה הגיבו בתחילה על הפגזות הסורים על יישובים ישראלים בגליל, והוחלפו עד מהרה בטנקים (שהופעלו כארטילריה נייחת), ובסופו של דבר – עלידי מטוסים. ר' רבין, פנקס שירות (תל-אביב: מעריב, 1979), עמ' 121-124. על תפקיד דומה, שהוטל על מטוסים במלחמת ההתשה, ראו שמשוני, שם, עמ' 61-157.
27. כפי שהוצע (בכל החזיתות) עלידי א' לויטה, הדוקטרינה הצבאית של ישראל: הגנה והתקפה (המרכז ללימודים אסטרטגיים ע"ש יפה: מחקר מס' 12; תל-אביב, 1989).
28. ביוני 1989 הודיע דובר צה"ל, כי הרמטכ"ל שינה החלטה קודמת (שפורסמה בחודש מארס שקדם לו) לבטל את רכישתן של שתי צוללות חדשות "דולפין". מקורות ישראלים יודיעו דבר מסרו, כי שתי החלטות התקבלו אחרי חילופי דברים חריפים במטה הכללי: ראו בן פדהצור, הארץ, 23 במרס 1989, ע' 1; זאב שיק, הארץ, 2 ביולי 1989, ע' 1.
29. Yair Evron, "Opaque Proliferation: The Israeli Case", Journal of Strategic Studies 13/3 (Sep. 1988),
7. חיל האוויר הישראלי, שחשש פן הסכומים, שיוקצבו לרכישת טילים נ"מ ייפגעו בתקציב לרכישת מטוסי הקרב, התנגד מלכתחילה לעסקת הטילים הוק. עזר ויצמן, לך שמים, לך ארץ (עורך ד' גולדשטיין, ת"א: מעריב, 1975), עמ' 36 ואילך.
8. אף כי חששות קודמים מפני הפצצות אוויר מצריות הניעו את בךגוריון לדרוש מטרייה אווירית צרפתית בשמי ישראל עם תחילת התקפת צה"ל. מ' בראון, שערי עזה: מדיניות החוץ והבטחון של מדינת ישראל 1955-1957 (תל-אביב: עם עובד, 1992), עמ' 280.
9. ש' גזית, המקל והגזר: הממשל הישראלי ביהודה ובשומרון (תל-אביב: זמורה, 1985). על המערכת הקודמת של הממשל הצבאי, ראו: I. Lustick, Arabs in Jewish State: Israel's Control of a National Minority (Austin: U. of Texas Press, 1980) ch. 3.
10. Gunther E. Rothenberg "Israel's Defense Forces and Low-Intensity Conflict," Armies in Low-Intensity Conflict (eds.) Maurice Tugwell and David Charters (London: Brassey's, 1988), pp. 49-76.
11. A. Yaniv, Dilemmas of Security: Politics, Security and the Israeli Experience in the Lebanon (Oxford: OUP, 1987) pp. 182-215; and I Rabinovitch, The War for Lebanon, 1970-1985 rev. ed. (Ithaca, NY: Cornell UP, 1985), pp. 195-6.
12. א' שלו, האינתיפאדה: הסיבות, המאפיינים וההשלכות (ת"א: פפירוס 1990), עמ' 137-142.
13. הארץ, 19 בינואר 1992, עמ' 1: "צה"ל מול שתי חזיתות". על ימית, ראו: A. Sharon, Warrior: An Autobiography (NY: Touchstone, 1989), pp. 400-401.
14. הליקויים האלה ואחרים נותחו עלידי אל"מ י', "מלחמת המפרץ: לקחים ראשונים לישראל", מערכות 322 (דצמבר 1991), עמ' 3-7.
15. באחד ביולי 1976 אמר שמעון פרס, שר הביטחון, לרב-אלוף מרדכי גור, "מוטלים על כך המאזניים גורל העם, גורל המדינה, גורל היהדות והציונות". מ' גולן, שמעון פרס (תל-אביב: שוקן, 1982), עמ' 191.
16. בדומה לכך, ההצנחה במיתלה בשנת 1956 תוכננה רק כ"הרמת המסך" על ההתקפה האנגלרצרפתית המשולבת על מצרים. משה דיין, יומן מערכת סיני 1956 (תל-אביב: עם הספר, 1985), עמ' 58. ה"משיטות בעומק" בימי מלחמת ההתשה נועדו גם הן להיות הצגה צדדית בלבד: Y. Bar-Siman-Tov, "The Myth of Strategic Bombing: Israel 1969-70," Journal of Contemporary History 19 (1984), pp. 549-70.
17. אותו טיעון תופס גם לגבי סוג שלישי של משימות ארוכות-טווח, המוטלות על צה"ל: האימון החשאי של המורדים הכורדיים שנלחמו נגד עיראק בשנות השישים ובשנות השבעים, שנועד להסיח את תשומת-לב עיראק מן החזית המזרחית של ישראל. סיוע דומה, אם כי מתון יותר בצורתו, היה הסיוע, שהושיט צה"ל בעת ובעונה אחת לכמה וכמה מדינות בעולם השלישי. גם זה לא ביטא אינטרס פנימי "מרוחק" באזורים האלה, אלא נתפס כדרך לרכישת הישגים דיפלומטיים לשימוש בא"ס. T. Rodin, Political Aspects of Israel's Foreign Aid (Omaha: U. Nebraska Press, 1969), pp. 97-9.
18. בריאיון בסקירה חודשית 35/8 בשלושים ביוני 1988, ע' 6. כבר בדצמבר 1981 אמר גם אריאל שרון (שנבחר זמן קצר לפני כן לשר הביטחון), "יש להרחיב את תחום האינטרס האסטרטגי והבטחוני של ישראל מעבר למדינות המזרח התיכון וים סוף כדי שיכללו בשנות ה-80 מדינות כמו תורכיה, איראן ופקיסטן, ואזורים כמו המפרץ הפרסי ואפריקה, במיוחד אפריקה הצפונית והמרכזית". א. ענבר, "החשיבה האסטרטגית של ישראל אחרי 1973", בתוך ב. נויברגר (עורך), מלחמות והסדרים: סוגיות נבחרות ביחסי החוץ של ישראל (תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 1992),

41. על בךגוריון, ראו אתגר ותגרה: הדרך למבצע קדש, 1956 (היומן הרשמי של לשכת הרמטכ"ל; באר-שבע, הוצאת אוניברסיטת בךגוריון 1991), עמ' 39-40. על גב' מאיר, ראו: ח' ברטוב, דדו: 48 שנים ועוד עשרים יום (תל-אביב: מעריב, 1978), כרך ב', עמ' 10-25.
42. G. Sheffer, "Resolution versus Management of the Middle East Conflict," *Jerusalem Papers on Peace Problems* 32 (1980).
43. משה דיין, אבני דרך (תל-אביב: ידיעות אחרונות, 1976), עמ' 443, 471. יתר על כן, לפני פרוץ הלחימה אימו אלופי צה"ל "להתמרד" נגד חוסר המעש של הממשלה: J.G. Stein and R. Tanter, *Rational Decision-Making: Israel's Security Choices, 1967* (Columbus, OH: Ohio State UP, 1980), p. 215.
44. זאב שיף ואהוד יערי, מלחמת שולל (ירושלים: שוקן, 1984), עמ' 226-235. הפעולות תואמו בידי שר הביטחון שרון. הן שונות אפוא מהפעולות ב-1967, כאשר שר הביטחון דיין הופתע מהתקדמות צה"ל אל התעלה, כפי שהופתעה הממשלה: A. Naor, "The Israeli Cabinet and the Lebanon War," *Jerusalem Quarterly* 39 (1986), pp. 3-10.
45. הנושאים האלה זכו לא מכבר לניתוח בספרו של ג' ברזילי, דמוקרטיה במלחמה: מחלוקת וקונסנזוס בישראל (תל-אביב: ספריית פועלים, 1992), עמ' 74-223. לסקירה קודמת של פוטנציאל ההסלמה (מבלי משים) של הפעולות של ישראל, ראו: Dan Horowitz, "The Control of Limited Military Operations: The Israeli Experience," *International Violence: Terrorism, Surprise and Control* (ed.) Y. Evron (Jerusalem: The Leonard Davis Institute for Int'l Relations, 1979), pp. 258-76.
46. ברזילי, שם. זו בדיוק המידה, שבה הפוליטיקאים מגבילים, כפי שנמסר, את חופש הפעולה של צה"ל נגד האינתיפדה, המעוררת ריטונים בחוגים מיליטנטיים מסוימים. ראו, למשל: א' מלמד, "סוף תקופת ההפלגה", נקודה (ביטאון המתנחלים ביהודה, שומרון וחבל עזה) 155 (ינואר 1992), עמ' 22-23.
47. קבלת החלטות לפני תקיפת הכור העיראקי מתוארת בספרו של רפאל איתן, סיפורו של חייל (תל-אביב: מעריב, 1985), עמ' 185-189. להחלטה לא להפעיל כוח ב-1991, ראו: ד"ר אישי על מלחמת המפרץ, דיאיון עם רב-אלוף דן שומרון, ידיעות אחרונות, 8 בספטמבר 1991, עמ' ב-3.
48. Dan Horowitz, "Strategic Limitations of a Nation in Arms," *Armed Forces & Society* 13 (1987), pp. 277-94.
- 45-63. כפי שציין עברון, בשנות השמונים היו כבר כמה מנתחים אסטרטגיים ישראלים, שציידו בהתחמשות גלויה בנושק גרעיני. ראוי לציין, שקריאות מעין אלו נעשו עתה קולניות יותר, כפי שהודה שר הביטחון, שכהן בשנים 1990-1992 (משה ארנס, הארץ, 14 בינואר 1992, ע' ב).
30. בעיקרון, השתלבות העולים החדשים בחיי המדינה ויצירת מוקד לנאמנויות לאומיות, באמצעות "צבא העם". ראו את הרצאתו של דוד בךגוריון בפני המטה הכללי של צה"ל ביוני 1950, המובאת בספרו צבא וביטחון (תל-אביב: מערכות, 1956), עמ' 186-228. על המבנה ה"תלת-קומתי" ראו: Edward Luttwak and Dan Horowitz, *The Israeli Army* (NY: Harper & Row, 1975), pp. 94-48.
31. וחוזרים בכל עת לניסיונם של אחרים: E. Cohen, *Citizens and Soldiers: The Dilemmas of Military Service* (Ithaca, NY: Cornell UP, 1985), pp. 87-116; Arthur Terrill, "Low Intensity Conflict in Southern Lebanon: Lessons and Dynamics of the Israeli-Shiite War," *Conflict Quarterly* 7/1 (Winter 1987), pp. 22-35.
32. החידוש לא היה טמון בהיזקקות לפעולות כאלה, אלא בכך שהופקדו בידי צה"ל ולא (כפי שהיה נהוג עד אז, כנראה), בידי השב"כ.
33. הארץ, 12 בינואר 1992, ע' א3.
34. לטיעון, כי ההתפתחות הטכנולוגית המהירה עשויה לפעול, אם תנוצל, לטובתה של ישראל, ראו: H. Goodman and W. Seth Carus, *The Future Battlefield and the Arab-Israeli Conflict* (New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1989).
35. וזה הגביר את הלחצים להעניק השכלה אקדמית ליותר קצינים צעירים. בתמורה התחייבו לשרת (בשכר) במשך שנתיים-שלוש נוספות. לניתוח מאלף של המתחים בתוך צה"ל בעקבות ההתפתחויות שתוארו לעיל ראו: רן גורן, "קידום החלשים לעומת טיפוח המצוינות בצה"ל", סקירה חודשית 37/10 (נובמבר 1990), עמ' 3-6.
36. Charles S. Moskos, "From Institution to Occupation: Trends in Military Organization," *Armed Forces & Society* 4/1 (Autumn 1977), pp. 4150. R. Gal, in *The Military: More Than Just a Job?* (eds.) Charles S. Moskos and Frank R. Wood; (Washington, DC: Pergamon-Brassey's, 1988), pp. 267-78.
37. Dan Horowitz, "Is Israel a Garrison State?" *Jerusalem Quarterly* 4 (1977), pp. 58-75. ההקדמה שכתב ס"א פיינר למהדורה העברית של ספרו, האיש על גב הסוס - מקומו של הצבא בפוליטיקה, תל-אביב: מערכות, 1982, ע' 21 ואילך.
38. ' בךמאיר, קבלת החלטות בסוגיות הבטחון הלאומי: היבט ישראלי (תל-אביב: המרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, אוניברסיטת תל-אביב, 1987), עמ' 133-154. ליחסים בין המערכת האזרחית לצבא בישראל לפני 1982, ראו: Y. Peri, *Between Battles and Battles* (Cambridge: CUP, 1983).
39. Dan Horowitz, "The Israeli Defense Forces: A Civilianized Military in a Partially Militarized Society," in *Soldiers, Peasants and Bureaucrats*, (eds.) R. Kolkowitz and A. Korbonki (London: Allen & Unwin, 1982), pp. 77-106. הצבא, ראו: M. Lissak (ed.), *Israel's Society and her Defense Establishment* (London: Frank Cass, 1984).
40. ברסימך טוב, "קו ברלב". חרף סימנים למעבר לתצורה "הגנתית" מיד אחרי 1973, שבה הדוקטרינה ה"התקפית" הישנה עד מהרה על מכונה. ראו ענבר, "החשיבה האסטרטגית של ישראל אחרי 1973", הערה 18 לעיל, עמ' 74-45.

האסטרטגיה והטק במלחמת ויטנאם,

הנשיא ג'ון פ' קנדי

לאחר שמונה שנות מלחמת גרילה בוויטנאם הובסו הצרפתים בקרב דֵין גֵין פו, ונחתם בעשרים ביולי 1954 הסכם ז'נווה להפסקת-אש ולחלוקה זמנית של ויטנאם בקו הרוחב 17. תוך שלוש מאות יום היה על ויט-מיין (ארגון המורדים הקומוניסטים) לסגת אל מצפון לקו הרוחב 17, ואילו על הצרפתים הוטל לסגת דרומה מקו הרוחב. בנוסף, נקבע, כי תוקם ועדת פיקוח, שתקיים בחירות לממשלה מאוחדת לוויטנאם ביולי 1956, למרות שבינתיים הוקמה ממשלה קומוניסטית בהאנוי, ששלטה על צפון-ויטנאם. ממשלת סייגון, שבידיה השאירו את דרום-ויטנאם, וארצות-הברית הודיעו על התנגדותן להסכם, וסירבו לחתום עליו. רק צרפת והמחתרת ויט-מיין חתמו על הסכם ז'נווה. עם זאת, התחייבה ארצות-הברית, כי אם תופר הפסקת-האש, תנקוט אמצעים צבאיים להשבת הסדר בוויטנאם על כנו.

הנשיא לינדון ב' ג'ונסון (משמאל) ורוברט מקנמרה, שר ההגנה

בסתיו 1954 הדיח נגו דיו דיאם, ראש-ממשלת דרום-ויטנאם, את הקיסר באו דאי, וביקש מארצות-הברית סיוע צבאי וכלכלי. הנשיא דוויט ד' אייזנהאור נענה, ושלח ממון, ציוד וקבוצת מדריכים צבאיים ואזרחיים. במקביל, פעלה ארצות-הברית בהתאם למדיניותה להכלת (containment) הקומוניזם, על הסכם SEATO (ארגון הברית הדרום-מזרח אסיאתית, שגם היא חברה בו), שכלל התחייבות מפורשת של המדינות החתומות להגן על דרום-ויטנאם מפני תוקפנות צפון-ויטנאמית.

טיקה האמריקניות

1965-1968

רס"ן ערו

ארצות-הברית הכריזה על תמיכתה בנוגד דיו דיאם כאשר הודיע, כי לא יקיים את הבחירות לממשלה מאוחדת, בטענה שדרום-ויטנאם אינה חתומה על הסכם ז'נווה, וכי לא תוכל לסמוך על תוצאות הקלפי במדינות טוטליטריות כצפון-ויטנאם. בתגובה הורתה ממשלת האנוי לוויתונג-סון* לפתוח במסע של לוחמת גרילה ושל טרור להפלת המשטר בדרום-ויטנאם. האמריקנים הגיבו מיד בהגברת הסיוע לדיאם. למרות זאת, צברו לוחמי ויטונג כוח, ועד אמצע 1961 הפכו לאיום ממשי על ממשלת דיאם. הנשיא ג'ון פ' קנדי זירז את הגברת הסיוע לדרום-ויטנאם, ועד סוף 1962 כבר ישבו שם יותר מאחד-עשר אלפי מדריכים צבאיים, יחידות אמריקניות של מסוקים, של מטוסי תובלה ושל מטוסי תקיפה.

הגברת המעורבות לוחמה בהסתייגות מילולית. הנשיא קנדי אמר בספטמבר 1963, כי בסופו של דבר, "זו מלחמתם. הם יצטרכו לנצח בה, או להפסיד בה." מעצבי המדיניות האמריקנית חזרו והדגישו זאת, ביוצרים לעצמם פתח מילוט, אם ירצו לסגת ממעורבותם בהודרסין. האמריקנים לא התערבו במאבקי-הכוח הפנימיים בתוך דרום-ויטנאם. התדרדרות המצב בסייגון הביאה להדחת דיאם בהפכת-חצר ולהוצאתו להורג. ההדחה החריפה את המצב כיוון שהגנרלים לא הצליחו לייצב את שלטונם, והוויטקונג ניצל זאת לטובתו.

"גרילה מהפכנית" בוויטנאם

וו נגויאן גיאפ, המצביא העליון של צפון-ויטנאם ושל הוויטקונג, פיתח את תורת המלחמה שלו מתורתו של מאו טסה טונג.² בספרו **מלחמת העם – צבא העם**³ תיאר גיאפ את מלחמת הגרילה. עיקרה – שילוב של פעילות מדינית, של פעילות צבאית, של פעילות כלכלית ושל פעילות חינוכית, כדי לערער את יציבות המשטר, ולנתקו מאוכלוסייתו מחד-גיסא, ולמשוך אוכלוסייה זו לתמוך בגרילה מאידך גיסא. קבוצות קטנות של פעילי ויטקונג נשלחו להשתלט על כפרים בכל דרום-ויטנאם, ולהקים בהם את התשתית הפוליטית ואת התשתית

החינוכית, הדרושות לתפקוד הגרילה – ליצור את "הים", שבו ישחו לוחמי הגרילה כדגים (כאמרת מאו). בתחילת שנות השישים חיסל הוויטקונג בממוצע חמישה-עשר פקידי-ממשלה בשבוע. בכל כפר ש"טוהר" הוקמו ועדים קומוניסטיים במקום המנגנון הממשלתי שחוסל. למעשה, תוך כמה שנים נותקה ממשלת דרום-ויטנאם מרוב אוכלוסיית הכפרים, והועמדה במצב של "חקיקה בריק". במקביל לפגיעה בתשתית הממשלתית עסקו אנשי הגרילה בניית דרכי התחבורה, במארבים, במיקושים ובהתקפות הטרדה נגד מחנות צבא ונגד מוצבים של חיילי הממשלה. בנקודה אחת שונה המערכה בוויטנאם ממלחמות קודמות של גרילה באסיה: בעוד שמאו טען, כי את אמצעי-הלחימה יש להשיג מהאויב, קיבלה הגרילה בדרום-ויטנאם אספקה סדירה של אמצעי-לחימה טובייתיים וסיניים מצפון-ויטנאם. עיקר האספקה הובא בדרך הים, וחלקה – ב"נתיב הו צ' מינ" (שחדר לדרום-ויטנאם דרך הג'ונגלים בלאוס ובקמבודיה).

תפיסות של לוחמה נגד גרילה

הגרילה זקוקה לכוח-אדם, לאספקה ולמסתור, שהיא מקבלת ממקורות בתוך המדינה ומחוצה לה. לוחמה נגד גרילה מכוונת, בדרך-כלל, להפריד בין הגרילה לבין התומכים בה. יש שתי אסכולות עיקריות בתורת הלחימה נגד הגרילה: **אסכולת הרווחה ואסכולת הדיכוי והכפייה**. כללית, לפי שתי האסכולות, מוטל על ממשלה, הלוחמת בגרילה:

1. לחסום את המקורות החיצוניים לסיוע לגרילה – על-ידי סגירת הגבולות ועל-ידי הפעלת לחצים על המדינות, המספקות אמצעים לגרילה.
 2. להגביל את המקורות הפנימיים לתמיכה בגרילה – על-ידי הרחקת האוכלוסין מהגרילה.
 3. להכין תכניות להטרדת המנגנון, המתכנן ומכין את הפעולות של הגרילה, ולפגיעה בו.
 4. לפגוע בכוח הלוחם של הגרילה ובמלאי ציודה.
- ההבדל בין האסכולות נעוץ בגישתן לגבי ניתוק הגרילה

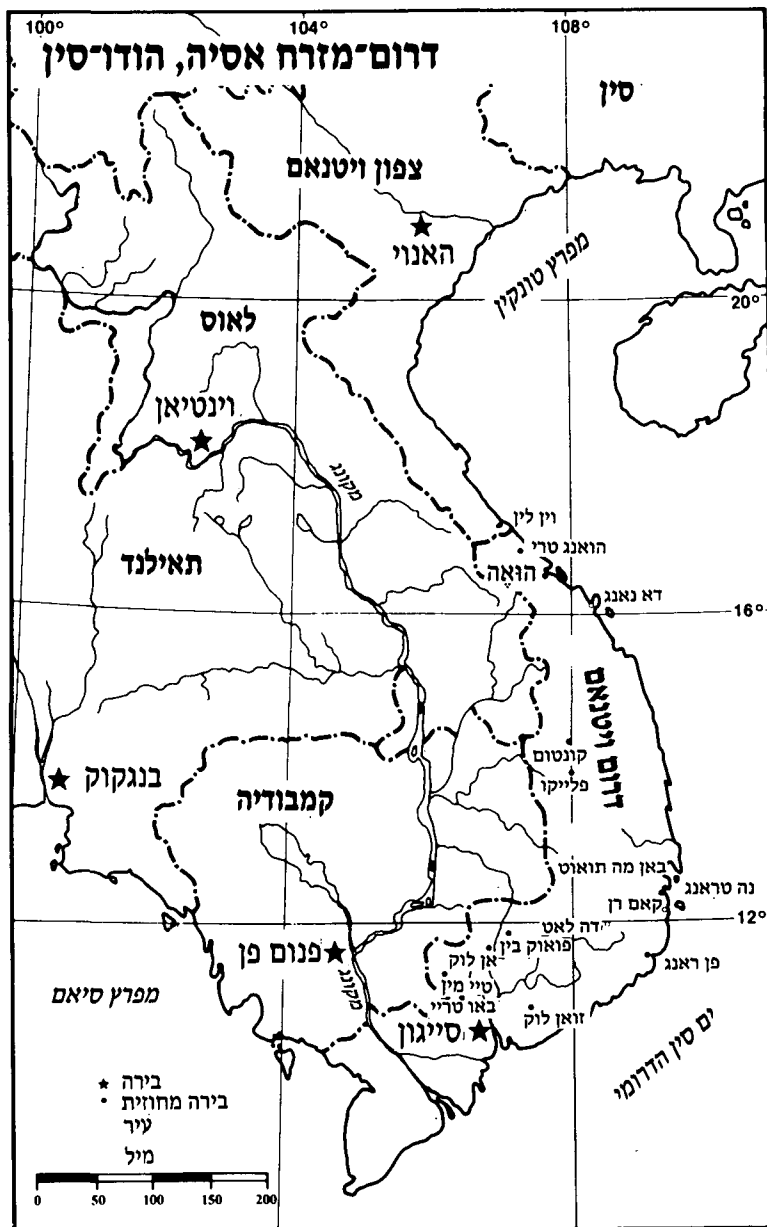
- * השם החדש של הוויט-מין; להלן, ויטקונג.
1. לוי, ע' 162.
 2. ראו ספריהם של הרכבי ושל ואלך.
 3. ראו ספרו של גיאפ.
 4. שולץ, "גבולות הטרור בלוחמה חתרנית", ע' 81.

שבחנו את המצב בדרום-ויטנאם בראשית 1965, ראו מקבלי החלטות האמריקניים, כי המצב מחמיר. למרות ניסיונות ממשלת סייגון להתמודד בעזרת הסיוע האמריקני בוויטנאם (MACV), כי אין סייגון יכולה להתמודד לבד נגד הגרילה. לכן, יש צורך "לדחוף את אצבענו לחור שבסכר" הגישה הרווחת בוואשינגטון היתה, כי ויטנאם היא "ארץ אסטרטגית באזור-מפתח, היא הנה אולי אחת מחמש, או שש, המדינות היחידות בעולם, החיוניות באמת לאינטרסים של ארצות-הברית". בהתאם לתפיסה זו ובהתאם להערכת-המצב של וסטמורלנד, התגבשה בוואשינגטון הדעה, כי אין מנוס מהפעלת כוחות אמריקניים להצלת סייגון. האמריקנים לא רצו לפלוש לצפון-ויטנאם כיוון שחששו מאבדות, וכיוון שחששו פן פעולה כזו תביא להתערבות ישירה – סובייטית, או סינית – בלחימה. בהשפעת חסידי ההפצצה האסטרטגית בחיל האוויר האמריקני, הוחלט לפתוח בסדרה מתעצמת בהדרגה של הפצצות אסטרטגיות על צפון-ויטנאם. כך חשבו להפעיל לחץ פסיכולוגי גדל על האנוי – עד שתיכנע, ובהתאם לתפיסה האמריקנית, תצר את פעילות הוויטקונג. במקביל, נשלחו נחתים וצנחנים אמריקניים לאבטח שדות-תעופה (בעיקר, במחוז דא-נאנג) ומתקנים אמריקניים בדרום-ויטנאם. לכוחות הללו ניתן אישור לטור את כל השטח ברדיוס שמונים ק"מ מבסיסהם. בשלושה-עשר בפברואר 1965, אישר הנשיא ג'ונסון את תכנית ההפצצה האסטרטגית **רעם מתגלגל**,* ובזאת עברה ארצות-הברית את הסף מהדרכה ומסיוע למעורבות ישירה כצד לוחם.**

הראייה האמריקנית

בארצות-הברית נתפסה המלחמה בוויטנאם כמוגבלת בהיקפה; האנוי שאפה לאחד את כל ויטנאם תחת ההנהגה הקומוניסטית, ואילו מטרת ארצות-הברית היתה לסכל זאת. ארצות-הברית לא נכנסה למלחמה כדי להפיל את המשטר הקומוניסטי, אלא כדי למנוע את התפשטותו דרומה. מכאן שהמשטר הקומוניסטי לא נלחם על חייו, וניתן – כך סברו – לשכנעו, כי המחיר, שיידרש לשלם בעבור הגשמת מטרתו המדינית, אינו שווה את הרווח. השכנוע ייעשה על-ידי הענשת האנוי במידה גוברת – עד שתישבר. הוויטקונג נתפס כלא יותר מזרוע מבצעת של ממשלת האנוי. לכן, אם יצליחו "לשכנע" את האנוי לחדול מהתקפתה, יתקפל הוויטקונג מעצמו.

בהתאם לגישה זו, פתחו האמריקנים כבר בשנת 1961 במערכה נגד צפון-ויטנאם על-ידי פשיטות בביצוע כוחות לא-אמריקניים. באוגוסט 1964 חלה הסלמה במעורבות האמריקנית לאחר שתי תקריות, שבהן תקפו ספינות טורפדו צפון-ויטנאמיות משחתות אמריקניות, ששייטו במשימת מודיעין במפרץ טונקין.*** הנשיא לינדון ב'

מתמיכת תושבי המדינה. הראשונה טוענת, כי הרווחה הכלכלית-חברתית היא תנאי מוקדם להפרדה בין הגרילה לאוכלוסייה. לדעתה, יש לשפר את התנאים החברתיים-כלכליים של אוכלוסיית היעד של הגרילה, כדי לרכוש את נאמנותה. כלומר, המאבק הוא על מוח האוכלוסייה ועל לבה. חיסול התמרמרות האוכלוסייה ייטול מהגרילה את יכולתה לשכנע ולהשפיע, כמתקן חברתי, הנלחם נגד עוולות חברתיות. האסכולה האחרת דוגלת בשימוש בכוח כדי לשלוט על התנהגות. לדעת תומכי אסכולה זו, אין תמיכת האוכלוסייה ניתנת למהפכן מתוך העדפה, אלא בכפייה. לכן, על הממשלה להפעיל כפייה ודיכוי חזקים יותר, כדי שהאוכלוסייה תעדיף, משיקול הגיוני של רווחה-הפסד, לסבול מפעולות הממשלה. כלומר, היא תפחד יותר מהממשלה מאשר מהגרילה, ולכן, ותעדיף להישמע לממשלה.

- * Rolling Thunder
- ** על הפעלת כוח המפציצים האסטרטגי האמריקני בוויטנאם ראו גם צקלון 13, כוח אוויר אסטרטגי וכן קנת פ' וול, "לוחמת אוויר מנצחת", מערכות 330 – המערכת.
- *** לאחר מכן התברר, כי הממשל שיקר לגבי תקרית טונקין.
- 5. שולץ, ע' 109-111.
- 6. וסטמורלנד, ע' 126.
- 7. מולר, ע' 498.

בתוכה גם את מבצע Phuong Hoa, שבו הוטל על שירות הביון הדרום-ויטנאמי בסיוע אמריקני, לחסל אנשי ויטקונג, שהיו התשתית החשאית לפעילות הפוליטית, הצבאית והחינוכית של הגרילה.

את שלוש המערכות המקבילות הללו, האווירית היבשתית והמינהלית לא הצליחו לאחד תחת פיקוד ותחת תכנון משותפים. כל מערכה נוהלה בנפרד, וכמעט ללא-תלות באחרות.

המערכה נגד צפון-ויטנאם

למעשה, החלה המערכה נגד צפון-ויטנאם כבר ב־29 באפריל 1961, כאשר אישר הנשיא קנדי תכנית לסדרת פשיטות על מחנות צבא בשטח צפון-ויטנאם, בתנאי שחיילים אמריקניים לא ישתתפו בלחימה ממש, אלא רק בתכנון ובהכנה. לשם כך, גויסו יחידות מדרום-ויטנאם, מתאילנד, מלאוס ומטייוואן ושכירי-חרב פיליפיניים. הפעולות חסרו שיטתיות, היו מפוזרות, ולא תואמו ביניהן. ואשינגטון קיוותה, כי הפעולות יאותתו להאנוי, כי כוונות ארצות-הברית רציניות, ועליה לצמצם את תמיכתה בוויטקונג, או לבטלה כליל. למעשה, על אף שקצבן הוגבר החל משנת 1963 (וליעדים הצבאיים נוספו יעדים כלכליים) לא היתה לפעולות הללו כל תוצאה נראית לעין. בפברואר 1965 הוחלט להעצים את הפגיעה בצפון-ויטנאם על-ידי הפצצה אסטרטגית, שכוונה להשמיד בהדרגה את תשתית התעשייה ואת תשתית התובלה של צפון ויטנאם, ("... להחזירה לתקופת האבן", כדברי מפקד חיל האוויר בנובמבר 1965),⁸ ולאמנע נתיבי חדירה מהצפון לדרום.

ג'ונסון הורה להפציץ כגמול את בסיסי חיל הים של צפון-ויטנאם. בעשרה באוגוסט 1964 אישר הקונגרס לנשיא "... להדוף כל התקפה חמושה על כוחותיה של ארצות-הברית, ולמנוע תוקפנות נוספת."⁹ מסתין 1964 גברה פעילות הוויטקונג, שהחל לתקוף בסיסים אמריקניים בדרום-ויטנאם. לשיא הגיעו ההתקפות הללו כאשר בשבעה בפברואר 1965 הותקף שדה-התעופה בפלייקו. שמונה אמריקנים נהרגו, יותר ממאה נפצעו, חמישה מטוסים הושמדו, וכמה מטוסים ניזוקו. האמריקנים הגיבו במבצע חץ בוער:^{*} כבר באותו יום הפציצו 47 מטוסים מטרות בצפון-ויטנאם. בעשרה בפברואר 1965 נהרגו 23 אמריקנים במחוז קי־נון. למחרת בוצעה ההפצצה חץ בוער 2. בהודיעו על ההפצצות נמנע הממשל מלהשתמש במלה "גמול". נאמר, כי המבצע בא כתגובה ל"התגרריות ישירות של משטר האנוי" ול"מעשי תוקפנות נמשכים".⁸

למרות שגנרל וסטמורלנד החליט לנהל אסטרטגיה של שחיקה – שמטרתה המוצהרת היתה להרוג בכל שנה יותר לוחמי גרילה מאשר יכלו הוויטקונג לגייס בדרום, או "לייבא" מהצפון – התבדו תקוות האמריקנים. האנוי לא הראתה כל סימן, כי בכוונתה להיכנע, אבדות צבא הדרום הגיעו לכדי גודל שבוע, ולקראת יוני 1965 היה הצבא הזה על סף התמוטטות. כדי להציל את המצב, נאלצה ארצות-הברית לשלוח כוחות יבשה נוספים לדרום-ויטנאם, ולערבם בלחימה לצד צבא דרום-ויטנאם.

נדבך נוסף ונפרד באסטרטגיה האמריקנית היה שייך לאסכולת הרווחה. הנדבך הזה – "השכנת השלום"^{**} – היה משני עד 1968, ונועד להחזיר את המינהל הממשלתי לכפרים ולעיירות, ששוחררו מידי הוויטקונג, ולשפר את תנאי החיים ואת הרווחה באזורים הללו. תכנית זו כללה

מטוסי F-111 בוויטנאם

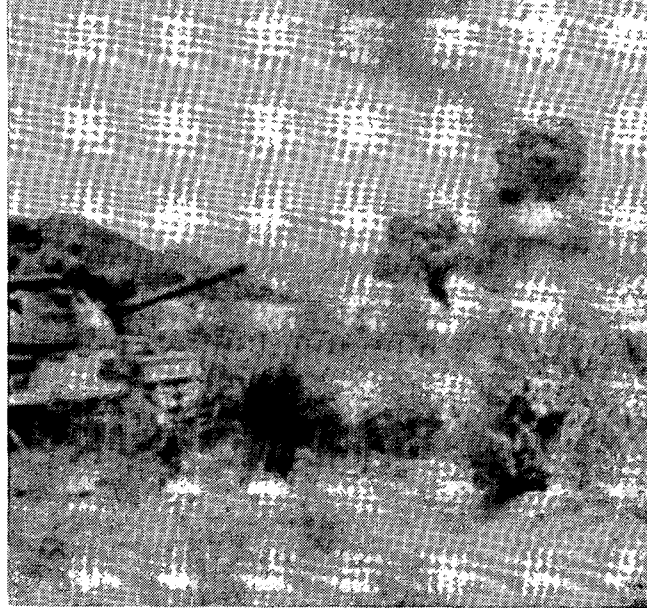

- .8 בונדס, ע' 187.
- .9 וסטמורלנד, ע' 105.
- * Flaming Dart
- ** Pacification

בתי-החרושת, את מחנות הצבא ואת בסיסי האספקה המופצצים במתקנים קטנים יותר, שפוזרו ברחבי המדינה, והוסוו היטב. המבצע לא הצליח לערער את רצון האנוי להתמיד בלחימה. למרות שהדרישות של ראשי-המטות המשולבים להגביר את עוצמת ההפצצות התקבלו בהדרגה, נכשלו ניסיונותיהם להכניע את צפון-ויטנאם על-ידי הפצצה אווירית כישלון חרוץ. הסיבות העיקריות לכישלון הנן, כנראה, שתיים:

★ צפון-ויטנאם היא ארץ חקלאית, התלויה במוצרי ייבוא, ולא בייצור תעשייתי מקומי. לכן, כדי לפגוע קשה בכלכלתה, היה צורך למנוע ממנה לייבא את הדרוש לה. מסיבות מדיניות (אי-רצון לפגוע באניות סובייטיות) לא רצו האמריקנים להטיל הסגר ימי על צפון-ויטנאם, וגם לא לפגוע במעברי הגבול בינה לסיין.

★ ההתעקשות של התיאורטיקנים האזרחיים על עקרון ההדרגתיות בהגברת עוצמת ההפצצות. במבצע רעם מתגלגל, לא נעשה ניסיון להפעיל את כל העוצמה האווירית של ארצות-הברית במכה אחת נגד צפון-ויטנאם, ואף נקבעו הפסקות תקופתיות בהפצצות כדי ל"עודד" את האנוי לפתוח במשא-ומתן. כך ניתנה להאנוי אפשרות "להתרגל" להפצצות במנות קצובות, לחשוב על אמצעי-נגד, וליישם.

כוחות שריון אמריקניים סייעו לעתים ללחימה בשטחים הפתוחים

חסידי ההפצצה האסטרטגית טענו, כי האנוי השקיעה ממון רב במערכת התעשייתית, בתשתית התובלה ובתשתית התקשורת שלה; ולכן, לא תהיה מוכנה להקריבן. אם המפציצים יסבו נזק רב למערכת זו, ויאיימו להשמדה כליל, תיאלץ האנוי לקבל את התכתיב האמריקני להפסיק את פעולות האיבה נגד הדרום. שוללי ההפצצות טענו, כי התלהבות תומכיהן נובעת ממה שפירשו בטעות כהצלחה של מערכת ההפצצות על גרמניה. השוללים התבססו על ממצאי מחקר, שנערך מיד לאחר המלחמה, והראה, לטענתם, כי הכלכלה הנאצית הצליחה להתאם את עצמה למצב, ואף להגביר את הייצור המלחמתי. כן טענו שוללי ההפצצות, כי העם הגרמני – כמו האנגלי – לא נשבר פסיכולוגית מהפצצות. אמנם, ההפצצות של בעלות-הברית גרמו לתחושת דיכאון, אך לא הפחיתו מנכונות הגרמנים להילחם. תשובת התומכים היתה, שבעוד גרמניה נלחמה על חייה, הרי שלגבי צפון-ויטנאם אין זה כך; ולכן, תישבר מהר יותר.

את ההפצצות ניהלו חיל הים וחיל האוויר האסטרטגי של ארצות-הברית, תוך תחרות פרועה ביניהם. כל המבצעים בצפון-ויטנאם ומעליה היו מחוץ לאחריותו של וסטמורלנד, ונוהלו ישירות על-ידי מפקד העליון של הכוחות באוקיינוס השקט (CINCPAC) בהוואי. הודפסו רשימות של מטרות, שאושרו על-ידי ואשינגטון, ואלו חולקו לכל חיל בנפרד. צפון-ויטנאם חולקה לאזורים, וכל חיל תקף רק באזורים, שהוקצו לו, בשיטה ובסדר העדיפויות, שנראו לו, ללא כל קשר לחיל האחר, ואף ללא תיאום. בפיקוח האווירי בין בסיסי שיגור* שונים. כדי למנוע תאונות נקבעו מספר מסדרונות טיסה קבועים לכל בסיס. האנוי גילתה עד מהרה אותם, והקימה מערכים נ"מ (טק"א ותותחים) צפופים לאורכם.**

תחקירים של הביון האמריקני מצאו, כי האנוי הצליחה להתמודד בהצלחה עם האתגר. הם הגדילו את הייבוא כדי להחליף את התוצר הלאומי, שנפגע, והחליפו את

* בסיסי השיגור היו בדרום-ויטנאם, בתאילנד, בגואם ועל נושאות מטוסים, ששייטו מול חופי צפון-ויטנאם.

** הניהול המשונה והמבולבל נבע ממאבקי-כוח בין-חיליים ותוך-חיליים על הקצאת משאבים בתקציב הביטחון של ארצות-הברית.

המלחמה היבשתית

ב-26 ביוני 1965 קיבל וסטמורלנד אישור להפעיל כוחות אמריקניים "לחזק את המצב היחסי של כוחות ממשלת דרום-ויטנאם" כלפי הוויטקונג. בד"ח של קבוצת מחקר של ראשי המטות-המשולבים לשר ההגנה מקנמרה הוצעה אסטרטגיה ללחימה בוויטקונג, לפי המלצות וסטמורלנד: בשלב הראשון על כוחות ארצות-הברית ובעלות-בריתה להתארגן ב"מובלעות" לאורך מישור החוף ובכמה מקומות במרכז ויטנאם. הכוחות יטהרו את המובלעות הללו, ויבטיחו מהתקפות ויטקונג. השלב הזה נתפס כהגנתי, בעיקרו, ונועד להכין את השלב השני, שבו ייצאו הכוחות מהמובלעות "לחפש יחידות עיקריות של ויטקונג, להשמידן ולחסל את בסיסיהן ואת מתקניהן האחרים" במגמה "להקיז את דמם עד אשר תשכיל האנוי להבין, כי מחיר הדמים ששילמה הביאה לנקודה של אסון לאומי לדורות."

השכנת השלום

התכנית להשכנת שלום נועדה להרחיק רעיונית ומעשית את האוכלוסייה מהגרילה. על-ידי הגנה מתמשכת עליה מפני הקומוניסטים ועל-ידי יצירת תמיכה לממשלה בעקבות תכניות לשיפור תנאי החיים ולמינהל תקין. עיקר המאבק בוויטנאם נסוב סביב האוכלוסייה הכפרית, מאחר שהיתה החשופה ביותר לתחרונות הוויטקונג. עד 1967 היתה השכנת השלום בידי הדרום-ויטנאמים בלבד. היא היתה מורכבת מרשימה של תכניות,

בהדרכת CIA, כדי לגלות את סוכני הוויטקונג ולחסלם). בנוסף לתכניות הביטחון, היו גם תכניות אזרחיות לשיפור תנאי החיים ולשיפור מידת השליטה המינהלית של הממשלה בכפרים. הקימו מחדש את מנגנון השלטון המקומי, החיו את הכלכלה הכפרית, כדי לתת לאיכרים תמריצים ממשיים לעבודתם, ייסדו שירותי בריאות ומוסדות חינוך ממשלתיים, משטרה אזרחית ומערכת לטיפול בפליטים מאזורי הקרבות.

באזורים, שנחשבו כנשלטים ללא ערעור על-ידי הוויטקונג, הוחלט לנהוג אחרת. בפשיטות "חפש-והשמד" נגד הוויטקונג פינו את כל תושבי הכפרים שנכבשו למחנות פליטים הרחק משם. בשיטה זו קיוו "לקחת את המים מהדגים." עד מהרה הפכו מחנות הפליטים לקרקע פורייה לתעמולת הוויטקונג, כיוון שהאיכרים התמרמרו מאוד על שפוננו מאדמתם ללא פיצוי כלשהו. רבים ראו בצעד הזה הודאה בכישלון של ממשלת דרום-ויטנאם להגן עליהם, ולכן העדיפו לא לתמוך בה.

למעשה, על אף התכניות על הנייר, לא עשו האמריקנים מאמץ ניכר במערכת השכנת השלום. וסטמורלנד הסתפק בתמיכה מילולית, והמשיך להתמקד בלחימה נגד היחידות הגדולות של הוויטקונג ושל צבא צפון-ויטנאם. הוא האמין, כי לחימת כוחותיו בהרים תיצור מגן, שמאחוריו תוכל ממשלת דרום-ויטנאם להתארגן, ולבער את תשתית הוויטקונג. גישה זו התעלמה מהעובדה, כי במלחמת גרילה אין הפרדה בין החזית לבין העורף.

שלא תואמו זו עם זו, ונוהלו על-ידי משרדי הממשלה בנפרד. בשנת 1967 החליטו האמריקנים להגביר את מעורבותם במערכה זו, ליעלה על-ידי יצירת מנגנון מתאם כלל-ארצי *CORDS – הוקם באביב-קיץ 1967 תחת הנהלתו של רוברט קומר. למעט כמה יוצאי-דופן, נוהלו כל התכניות המבצעיות ואוישו על-ידי דרום-ויטנאמים, והיחס בין הויטנאמים לבין המדריכים האמריקניים בשיא המעורבות האמריקנית היה יותר ממאה לאחד.

התכנית ליצירת ביטחון מקומי התבססה על שיטת עבודה דומה לשיטת "טהר-והחזק" של הנחתים. בעבר כבר הוקמו מיליציות מקומיות בכל מחוז ובכל תת-מחוז, אך המיליציות התפוררו מחמת תמיכה ממשלתית לא מספקת. CORDS הקימו מחדש, והפקיד בידיהן את האחריות העיקרית להגנה ראשונית – עד שייגעו, במקרה הצורך, תגבורות צבא. הפיקוד על המיליציה ניתן למושל המקומי מטעם הממשלה.

שתי תכניות קיבלו רענון וחזוק – Chieu Hoi (תכנית תעמולה לגייס אנשי ויטקונג לצד הממשלה על-ידי שנתנו להם חנינה ומשרות קבועות במנגנון להשכנת השלום, או בתפקידים צבאיים) ו־Phuong Hoa (שכוונה לשתק את התשתית המינהלית של הוויטקונג ואת תשתיתו הפוליטית. תשתית זו עסקה בגביית מסים, בהפצת תעמולה, בחינוך, בפעולות טרור נגד סרבנים, בגיוס כוח-אדם, בפיקוד ובהכנה של פעילות גרילה מקומית. במסגרתה פעלו סוכני-חרש דרום-ויטנאמים,

טנקים אמריקניים הופעלו בתוך הערים בוויטנאם במתקפת ט

גם שיטות הלחימה של האמריקנים גרמו נזק כבד לתכניות להשכנת שלום. המפקדים האמריקניים היו אמונים על הססמה, "יש לבזבז פגזים ולא אנשים". אלא, שהסובלים העיקריים משיטה זו היו הכפריים, שעליהם היו אמורים להגן. כתוצאה מכך, זכה הוויטקונג לחומר תעמולה מצוין לגיוס לוחמים לשורותיהם, וממשלת דרום-ויטנאם איבדה את תמיכת האיכרים, שראו בה אחראית לפגיעות האמריקניות במשפחותיהם ובפרנסתם.

מדוע הובסה ארצות-הברית?

האסטרטגיה האמריקנית בשנים 1965-1968 ניסתה להגיע להכרעה בשדה-הקרב על-ידי קטל המוני של לוחמי ויטקונג ושל צבא צפון-ויטנאם. מתחילת מעורבותם ועד תום מתקפת טט היו לאמריקנים כ-20,000 הרוגים, מתוך אוכלוסייה בת יותר ממאתיים מיליון נפש. בריאיון עיתונאי באביב 1969 הודה גיאפ בכחצי מיליון הרוגים מקרב אוכלוסייה קומוניסטית, המוערכת בכעשרים מיליון איש (כולל אוהדי הקומוניסטים בדרום). אך במלחמת השחיקה, שייזמו האמריקנים מתוך גישה, כי "איך לא תהיה למדינה אסיאתית קטנה ומפגרת נקודת-שבירה כשמולה ניצבת העוצמה של ארצות-הברית?" נשברה ארצות-הברית ראשונה.

בשנים 1965-1973 נאמדו אבדות הוויטקונג והצפון-ויטנאמים בכחצי מיליון עד מיליון הרוגים. כלומר, 2.5-5 אחוזים מאוכלוסייתם. במחקר, על מאה מלחמות בין-לאומיות בשנים 1815-1975, התגלו רק שלוש מלחמות אחרות, שבהן שיעור האוכלוסייה, שנהרגה במדינה כלשהי, היה בממדים דומים; ואלו הן שתי מלחמות העולם ומלחמת צ'אקו (בין בוליביה לפרגוואי בשנים 1932-1935). מול יכולת כזו לספוג אבדות, האם היה לארצות-הברית סיכוי לשחוק אי-פעם את הקומוניסטים? אין אפשרות לענות חד-משמעית על שאלה זו. אין בנמצא שום מידע, המורה מה שיעור האוכלוסייה הקומוניסטית, שהיה על ארצות-הברית להרוג, כדי להביא את האנוני לנקודת-שבירתה. בממשל ובפנטגון הערכו, כי הקומוניסטים ייכנעו כאשר קצב אבדותיהם יעלה על הקצב, שבו יוכלו לגייס כוח-אדם חדש. מתברר, כי צבא ארצות-הברית וצבא דרום-ויטנאם מעולם לא גרמו שיעור כזה של אבדות. יתר על כן, ניתוחי הפנטגון הראו, כי הקומוניסטים פיקחו על קצב אבדותיהם, כך שעמד על ממוצע של כאלפיים איש בשבוע – קצב שחיקה, שבו יכלו להחזיק מעמד עשרות שנים. התברר, כי לפעילות יזומה של האמריקנים ושל הדרום-ויטנאמים לא היתה כמעט השפעה על קצב האבדות. רק כאשר יזמו הקומוניסטים קרב התרבו אבדותיהם; כאשר רצו להפחית את קצב אבדותיהם, כל אשר היה עליהם לעשות הוא להימנע מקרב.

בחוכמה שלאחר מעשה נראה, כי האמריקנים טעו כשבחרו באסטרטגיה של שחיקה. ברור, כי לו הצליחו האמריקנים להשמיד את כל הלוחמים הקומוניסטיים

9. מולר, ע' 500.

בעימות בתנאים עוינים במעבה הג'ונגל הדרום-מזרח אסייתי היה החייל האמריקני, שצויד טוב יותר למלחמה, נחות לעומת חיילי הוויטקונג וחיילי צבא צפון ויטנאם

הצפוניים חדרו לדרום בכל נתיב אפשרי גם דרך הנהרות

כבדות, שהציבור בארצות-הברית לא היה מוכן לשלם. זרם שני טוען, כי האסטרטגיה של ארצות-הברית בוויטנאם היתה מוטעית מיסודה. לטענתם, נפל גנרל וסטמורלנד למלכודת, שטמן לו גנרל גיאפ, ובזבז את עוצמתו ברדיפה איך-סופית אחרי יחידות של האויב ברמת החר, הרחק מהזירה הקובעת באמת: ריכוזי האוכלוסין בשפלת החוף. וסטמורלנד ניסה לנהל מלחמה קונוונציונלית בזמן שאויביו לחמו מלחמת גרילה מהפכנית. הוא התעלם מהצדדים הפוליטיים של המלחמה ומצדדיה החברתיים, ואויביו התמקדו דווקא במישורים הללו. ארצות-הברית לחמה כדי להשמיד את האויב, ואילו הקומוניסטים לחמו, כדי להשפיע על דעת הציבור בוויטנאם ובעולם.

בעיני המבקרים האלה סימלה מתקפת טט בראשית 1968 את הניגוד הזה יותר מכל. חיילי ארצות-הברית קטלו באויביהם, והותירו אותם בתום שלושה שבועות של לחימה ללא הישג אחד בשטח. אך כלי התקשורת בארצות-הברית ובעולם תיארו את הקרב כתבוסה אמריקנית, התיאור הזה נתפס בציבור ובקרב מנהיגי ארצות-הברית כנכון יותר מדיווחי הצבא. בקרב הזה הפסידה ארצות-הברית במלחמה, כיוון שמנהיגיה ואזרחיה נשברו רוחנית. חברי הזרם הזה מציעים בדיעבד אסטרטגיה חלופית לזו שננקטה: לדעתם, היו צריכים לשים את הדגש על תכניות להשכנת השלום, ובמיוחד על התכניות לאבטחה הכפרים מבפנים, ועל המבצע לחיסול נציגי הוויטקונג באמצעות סוכני-חרש.

זרם שלישי, שיוצג במיוחד על-ידי וסטמורלנד, טוען, כי הסיבה העיקרית לכישלון נעוצה בניהול כושל של הדרג האזרחי. לטענתו, הושפעו הנשיא ויועציו יתר-על-המידה על-ידי תיאורטיקנים, "אסטרטגים של כורסה", חסרי הבנה אמיתית בנושאים צבאיים. הללו ניסו ליישם

בוויטנאם, היו מנצחים. אך המחלוקת היא על כמות האבדות, שהיה עליהם לגרום על-מנת לשבור את האנוי. לאור האמור לעיל, נראה, כי יכולת הספיגה של הקומוניסטים בוויטנאם היתה הרבה יותר גדולה ממה שהניחו האמריקנים.

ועדיין נותרה שאלה – האם היו האמריקנים מוכנים לגרום את כמות האבדות, שנדרשו להכנעת האנוי, והאם היו מסוגלים לעשות זאת?

גם אם התשובה לשאלה זו חיובית, לקה הביצוע בפועל של אסטרטגיית השחיקה בחסר – עקב יריבות בין-חילית, עקב פיקוד לא אחוד בזירת המלחמה, עקב תנודות במדיניות הממשל בארצות-הברית ועקב אי-נכונות אנשי הצבא להתאים עצמם לתנאי הלחימה, הנדרשים במלחמת גרילה.

ארצות-הברית לא הצליחה להביס את הקומוניסטים, אך העובדות הללו אינן מסבירות מדוע, למרות שלא הובסה בקרב, נשברה ארצות-הברית. אין לזקוף זאת לכמות האבדות. יחסית, ספגה ארצות-הברית אבדות כבדות בהרבה בשתי מלחמות העולם ובמלחמת קוריאה, מבלי להישבר. גם במספרים מוחלטים שתי מלחמות העולם ומלחמת קוריאה היו עקובות יותר מדם אמריקני. עד 31 בינואר 1968 השתכנעו הציבור ומעצבי המדיניות בארצות-הברית, כי הניצחון כבר הושג, ותוך זמן לא רב ייכנעו הקומוניסטים. מתקפת טט בתחילת 1968 נתפסה בארצות-הברית כהוכחה, כי אין יסוד לציפיות, כי מעורבות ארצות-הברית מגיעה לקצה; להיפך, על ארצות-הברית להסלים את מעורבותה אם ברצונה להשיג את יעדיה. עם תחזית זו לא היו מוכנים להשלים. מאכן נבעה החלטתם להינתק מדרום-ויטנאם. יחד עם זאת, חיפש הממשל האמריקני מוצא של כבוד; ולכן, נמשכה שהות האמריקנים בוויטנאם עוד כשש שנים, ועלתה בחיי עוד כשלושים אלפי בני אדם.

הביקורת על ניהול המלחמה

ביקורת רבה הוטחה במבצעי המדיניות ובמצביאים האמריקניים בזמן המלחמה בוויטנאם ובשנים לאחריה. למעשה, רוב הספרות על מלחמת ויטנאם מגמתית, ובאה לטעון נגד דרכם בניהול המלחמה. כמו כן, כל המידע, שפרסמה צפון-ויטנאם הנו מגמתי ותעמולתי, ואי אפשר לדעת ממנו את כוונות מצביאייהם. לכן, מצויים בידינו רק ניחושים והערכות, הנובעים מניתוח ההתרחשויות בשטח. כל זה מקשה ביותר על הבנת האירועים ועל ניתוחם.

שלושה זרמים עיקריים עוסקים בניתוח הכישלון וסיבותיו. זרם אחד טוען, כי לארצות-הברית לא היה כל סיכוי לנצח במלחמה; ולכן, לא היתה צריכה להתערב בה כלל. הסיבה לכישלון נעוצה בנסיבות, שארצות-הברית לא שלטה בהם: בעלת-ברית חלשה, מפוררת ובעלת ממשלה חלשה לעומת אויב מאורגן ונחוש בדעתו. הצלחה היתה תלויה במאמץ אמריקני ארוך-טווח וכרוכה באבדות

* ד"ר הנרי קיסינג'ר ולה דוק תו זכו בפרס נובל לשלום על הישגיהם בהסכם פאריס – המערכת.

(סוף בעמוד 55)

על ערך המידע

קיימות דרכים שונות להתייחס אל המידע. ביניהן יש תיאורים שונים של המידע – כמו מדויק, עדכני, מלא, מובן, שלם, רלוונטי, ודאי, חוזר על עצמו ועוד. ניתן לאפיין את המידע בהתייחס לרמות השונות, שבהן הוא בא לידי ביטוי. ברמה הטכנית, לדוגמה, קשורים המידע ומידותיו, בעיקר, באיכות השידור בערוץ, קצבי העברה וכי"ב. ברמה הסמנטית, מטופל המידע במשמעות ההודעות וביעילותן. ברמה העליונה, הפרגמטית, מוערך המידע במושגים של אפקטיוויות במימוש המטרה המיועדת.

הגישה למידע ולמידותיו, על הגדרותיה קשורה בפועל למושג ערך המידע. כאשר הערך הזה אינו מוחלט, אלא תלוי מאוד במשימה, שעבורה הוא נדרש למצוא פתרון מיטבי. השילוב – של משימה פרטנית לביצוע, של הסביבה, שבה נדרש לממש את המשימה, ושל מידת היכרותו של המבצע עם המשימה ועם סביבתה – משפיע הדדית בקביעה של התפיסה, של הדרך לפתרון הבעיה ושל היעדים. פועל יוצא מכך הן ההגדרות למידע הנדרש. אולם, ידועות לפחות שלוש מגבלות אנושיות, הקשורות להגדרות המידע, שמתבטאות, בעיקר, בתהליך הערכת המצב ובקבלת ההחלטות:

- יכולת מוגבלת לעבד מידע
 - אפשרות, כי תהיה הטיה (bias) בבחירה ובשימוש במידע
 - ידע מוגבל באסטרטגיות לפתרון הבעיות
- המגבלות הללו מושפעות מחוסר מידע ומהערכה לא נכונה של המטלות.

מערכות-תמך

על מנת להתגבר על המגבלות האנושיות דנן, ראוי המידע להיות מיוצג במערכת תומכת-ידע. מערכת כזו צריכה לזהות אפשרויות לחוסר מידע ו/או מידע לא מתאים. כלומר, מידע, שהגיע במידה, המקטינה את הסבירות לבחור בפעילות אפקטיווית לפתרון הבעיה. התפקיד של

הערכות מצב – בעלות-הערך ואלו, המבוססות כביכול על "אינטואיציה" – נעשות רק לעתים רחוקות ללא מידע. מידע גם מוגדר לפעמים כנתונים בעלי ערך לקבלת החלטות. הרכשה, הצגה, העברה, שמירה ושימוש בנתונים הם פעילויות, הקשורות בעיבוד מידע, אך הם גם רלוונטיים לאפיון הדרישות למידע עבור תהליך הערכת המצב ולקבלת החלטות.

המאמר הזה עוסק באפיון השימוש במידע בתהליך הערכות המצב וקבלת החלטות, בזיהוי הנקודות בתהליך, שבהן השימוש הוא אינטואיטיווי, סובייקטיווי, לא דטרמיניסטי ואינו בר-נימוק ובקרה, כנקודות, שבהן הערך המוסף של מערכת ממוכנת לתמיכה בתהליך הוא מרבי. על הבסיס הזה ניתן גם יהיה לגזור את המאפיינים העיקריים של מערכת שכזו.

אלי"ם שי*

אכיפה של התהליך הקבוע והמלא לביצוע התהליך, הוא מהתפקידים המרכזיים של מערכות משר"ב.

עידון אינטראקטיווי

קיימות דרכים שונות לאפיין את תהליך עיבוד המידע על-ידי המפעיל, את הערכות המצב ואת הפעילויות לקבלת החלטות. אולם, ללא שום תלות באפיונם, תמיד נדרש להתקיים שלב ראשוני ובסיסי, שהוא הניסיון להבין את המצב הקיים ולהעריכו. בשלב הזה מזהה הצורך בהחלטה, מוגדרות הדרישות למידע, הנדרש להחלטה, ומאובחנת "רמת-העל" (meta level) – "להחליט כיצד יש להחליט". ראוי לציין, כי בסביבת ההחלטה של בעל הניסיון בתחום מתקיימת כבר בשלב הזה הטיה. רק בסיכומו של השלב מתאפשרת ההתייחסות לטיפול במשימה גופא: הגדרת הצרכים והמטרות, הקשורים להחלטה ולייצור חלופות אפשריות; ניתוח והערכה של המשמעויות לחלופות; ובחירת החלופה המועדפת. הטיפול המפורט אינו מובנה בהכרח. דווקא קיים דגש לאינטראקטיווי של התהליך ולקבלת משוב לעידון תוצאות הביניים בשלבים מוקדמים יותר על מנת לקבל תפוקות איכותיות בשלב מאוחר יותר.

את התהליך לעידון התוצאות ולברירת החלופות מבצע המפעיל אינטראקטיווי כאשר הניסיון של המשתמש משפיע מאוד על מידת הטיה ועל איכות התהליך. לפיכך, זיהוי של קריטריונים אובייקטיביים לברירה אינו שלם בהעדרה של מערכת ממוכנת למידע.

הטיפול במשימה והגדרת החלופות הנם חלק מתהליך, שניתן לכנותו, "קדם הבחירה". בשלב של התהליך "לאחר הבחירה" נוספות פעילויות, המהוות חלק מהתהליך הכולל של הערכת המצב ושל קבלת ההחלטות: הגדרה של תבניות ההפעלה ושל הצעדים הנלווים, שייגזרו מבחירת החלופה; קביעת קדימויות לפעילויות המבצעיות הנגזרות; הפצת המידע לגבי הבחירה לגורמים הרלוונטיים.

מערכת-התמך במקרים שכאלו הוא לזהות את המידע החסר, או את המידע החלקי, ולהנחות את המשתמש כך שיפעל להשלמתו. קרי, מערכת-התמך נדרשת לזהות "תקלות מידע" בסביבה נתונה של מידע לבעיה/משימה, לנתחן, ולתקנו.

על מנת לפתח מערכות-תמך יעילות ואפקטיויות, יש להתחשב במפעיל בהגדרת הדרישות לפונקציונליות התפעול של סביבת המחשוב (חומרה ותוכנה) של המערכת. זה נעשה בשני תחומים: יכולת עיבוד המידע של המשתמש (היכולה, כמובן, להשתפר באמצעות המערכת); מידת האמון של המשתמש בהפעלת המערכת ואמונו בה וסגנון-הפיקוד/תכונותיו של המשתמש (כגורם, המשפיע על רצונו ועל צרכיו במערכת).

במערכת מודיעין, שליטה ובקרה (משר"ב) במקרים רבים המידע הזמין אינו שלם, ואף לא עקיב (פרסיסטנטי). לפיכך, מטלות עיבוד המידע של מפעילי המערכות הללו מורכבות במיוחד בשל הגורמים הרבים, שעלולים להוביל למידע חסר ובלתי משמעותי החמורה של החלטה לא נכונה, שתנבע מהמידע החסר. יתירה מזאת, הניסיון של המשתמש השונים במערכת בפעילויות המודיעין ובהערכות המצב אינו זהה. לפיכך, למרות שהמפעילים מושפעים, בעיקר, מתורת הלחימה, מהתפיסה המבצעית, ממדיניות ההפעלה ומהפעילויות הנגזרות מהן, עדיין יהיו גישות ותפיסות רבות אחרות (הנגזרות מהניסיון האישי), שבאמצעותן הם יעריכו את המידע המודיעיני, הסביבתי והאחר, הנדרש להערכת המצב ולקבלת החלטות. תכונה מרכזית להחלטות בסביבת משר"ב היא ההכרח לעסוק במידע, שאינו שלם. מצב שכזה דורש לבנות השערות שונות, להעריך באופן שוטף, ר"ל מדוד" איך לשפר את תהליך ההערכה. כורח המציאות הוא לעסוק בחלופות דינמיות, כמו גם בהשפעתן המשתנית על המלצות אופרטיביות. לעתים, הלחץ האנושי פוגם בכך – ולמרות ההכרח, לא נעשית הפעילות הדרושה ברצינות בשלבי הערכת המצב. לכן, בניית ההשערות ובניית החלופות, ניתוחן והערכת משמעותן למצב נתון, תוך

היכולת לתאר את ההחלטות כההליך מובנה, תלויה במידת היכולת לתאר את תהליך קבלת ההחלטה באופן מפורש בסמוך לזמן קבלת ההחלטה. כמתואר לעיל, זיהוי מידע חסר או חלקי תלוי בסביבת מידע נתונה של הבעיה. גם מומחיות (holistic reasoning), גם כללים (heuristics) וגם הסברים (holistic evaluation) תלויים בניסיון ובהיכרות עם המטלה הרלוונטית ועם סביבתה. כיוון שהסביבה והמצבים הנגזרים משתנים, הפתרון לקבלת הערכות מצב והחלטה נכונה הוא שילוב של "מערכות מומחה" (המתבססות על בסיסי ידע שונים) עם "מערכות-תמך להחלטות" (המזהות חוסרי-ידע, מידע לא מתאים, או סביבה משתנית). קרי, מערכת מיטבית צריכה לתמוך ביעילות בכמה בסיסי ידע וב"ידע-על" (meta knowhow).

גם הפעילויות הללו אינן בהכרח בתהליך מובנה. על בסיס הסוגים השונים של המידע ועל סמך הצרכים השונים, הנדרשים לתמוך בכל אחת מהפעילויות, מבוצע תהליך אינטראקטיווי מורכב, המבוסס בעיקרו על הניסיון האישי של כל משתמש בתפיסת ההפעלה המבצעית, לגבי כל אחת מהפעילויות.

יתירה מזאת, המשתמשים במערכות משר"ב צפויים לבצע את התהליך כך שאת חלקן של הפעילויות הם יוכלו לממש אינטואיטיווי. מידת האינטואיטיווי תלויה, כמובן, בניסיונם עם סביבת המשימה. אולם, בכל מצב יהיו בהכרח חלק מהפעילויות בלתי-מוכרות, או בלתי-מובנות. לכן, חייבים לממש את התהליך בדרך פורמלית אנליטית.

קבלת החלטות כוללת, כאמור, תהליך אינטראקטיווי של בניית השערות ושל הערכתן. יצירת השערות מתבססת על הניסיון האישי ועל ההערכה המצטברים. בדרך כלל, השערה ראשונית אינה מתקבלת. כאשר היא נדחית (בדרך-כלל, בתהליך ההערכה), היא תומכת בתהליך הבנייה של השערה חדשה, תוך שהיא מעוררת גם את עידון ברירת החלופות. כך, בסופו של התהליך מתקבלת החלופה הנבחרת.

גם בחירת החלופות מוטית על-ידי הניסיון המצטבר של מקבל ההחלטות. אלא אם כן, מפקידים את התהליך בידי כלי ממוכן, שיבטיח בחירה אובייקטיבית (לפי קריטריונים מזהים ובני-בקרה ברמת אפיון המערכת). ראוי לציין כי גישה זו של פתרון בעיות בסביבת משר"ב, אינה שלמה. קיימים שני סוגים עיקריים של השערות בבעיות מהסוג הזה: השערות, הקשורות בהערכת מצב, והשערות, הקשורות בהערכת החלופות.

בהשערות מהסוג הראשון קיימת תלות רבה באי-דיוקים ובחוסר מידע, הנקלטים במערכת. * בסוג השני, הבעייתיות כבר משולבת בנתוני החלופות. תהליך בניית השערות מורכב, לפיכך, מעירור השערות, התלויות במצב, ומעירור השערות, התלויות בסוג הפתרונות, הניתנים במסגרת החלופות ובמשמעויותיהם.

סיכום

מודלים של תהליך קבלת ההחלטות** יכולים לתאר את תהליך הערכת המצב, את ניהול המידע ואת בחירת החלופות. אין הם מטיבים לתאר את האנשים, הקשורים בתהליכים הללו, או את קשריהם לסביבה החיצונית. סוגים שונים של מידע ושל מערכות-תמך נדרשים לכל אחד מהשלבים בתהליכי משר"ב.

בשלבים הראשוניים של ההערכות יתבטאו, בעיקר, הניסיון והאינטואיציה ("תחושת הקרביים") בדגשים איכותיים. בשלבים לאחר מכן תתבטא היכולת לתמוך בגישה אנליטית כמותית ואלגוריתמית. בשלב המסכם את תהליך קבלת ההחלטות (שלב הפרשנות), יתקיים שילוב של התפיסה האיכותית ושל הניתוח הכמותי.

* נושא שניתן לשרר
באמצעות מערכת מידע, או
מטה מידע ממוכנים.
** כגון מודל "תוחלת התועלת
המרבית", המעמת את
הרווחים מפעילויות בתנאי
אי-ודאות עם נזקהן
הפוטנציאליים – במגמה
לבחור את החלופה, שמאזנה
החיובי ביותר.

הגדרת הטרור

בועז גנור

מדינות רבות ברחבי העולם סובלות מטרור. אנשים רבים מקפחים את חייהם, או נפצעים במהלך פיגועי טרור, ורכוש רב ניזוק במהלך פיגועי טרור. למרות זאת, קיימת מחלוקת עמוקה באשר להגדרה מתאימה ומקיפה לטרור. משרדים ממשלתיים שונים ברחבי העולם, מערכות מחקר, גופים ללוחמה בטרור, אנשי אקדמיה, עיתונאים, פוליטיקאים והציבור בכלל נחלקים בדעתם ביחס להגדרה המתאימה למונח.

המחלוקות ביחס להגדרת הטרור נובעות בראש ובראשונה מאינטרסים שונים ומנוגדים של ארגוני הטרור ושל המדינות המסייעות להם מחד גיסא, מול האינטרסים של המדינות הנפגעות מהטרור ושל העולם המערבי בכללו מאידך גיסא. אולם, אפילו במדינות המערב עצמן אין הסכמה לגבי הגדרת המושג טרור. המחלוקות מתעצמות עקב בלבול מושגים ועקב השימוש הרב במלים שהן, לכאורה, נרדפות לטרור, לצורך תיאור פיגועי טרור, ארגונים ואנשים, המוציאים אל הפועל פעולות טרור. בין המונחים המקובלים לתיאור ארגוני הטרור נזכיר: "תנועות גרילה", "לוחמי שחרור", "קבוצות קומנדר" ועוד.

מעניין לציין, כי המלה טרור שמורה, בדרך כלל, לתיאור פיגועים, המבוצעים במדינה, שבה התרחש הפיגוע המדווח, בעוד שכאשר מתוארים פיגועים, המתרחשים במדינה אחרת, משתמשים לעתים קרובות באחד מהמונחים הנרדפים. לדוגמה: באותו יום עצמו דיווחו כלי התקשורת בבריטניה על התקפה של לוחמי גרילה על אוטובוס ישראלי בצומת ערוער ועל חיסול של כמה טרוריסטים מהצבא האירי הרפובליקני בגיברלטר על-ידי אנשי ביטחון בריטיים. זאת, כאשר בישראל תקפו הטרוריסטים אוטובוס אזרחי, והרגו חלק מנוסעיו, בעוד שהטרוריסטים האיריים חוסלו במהלך מארב מתוכנן של אנשי ביטחון בריטיים בגיברלטר כשלא היו חמושים. לעתים, יש מחלוקת בין גורמים רשמיים בתוך אותה מדינה עצמה ביחס להגדרת הטרור. לדוגמה, בארצות-הברית:

★ הגדרת הצבא לטרור הנה:

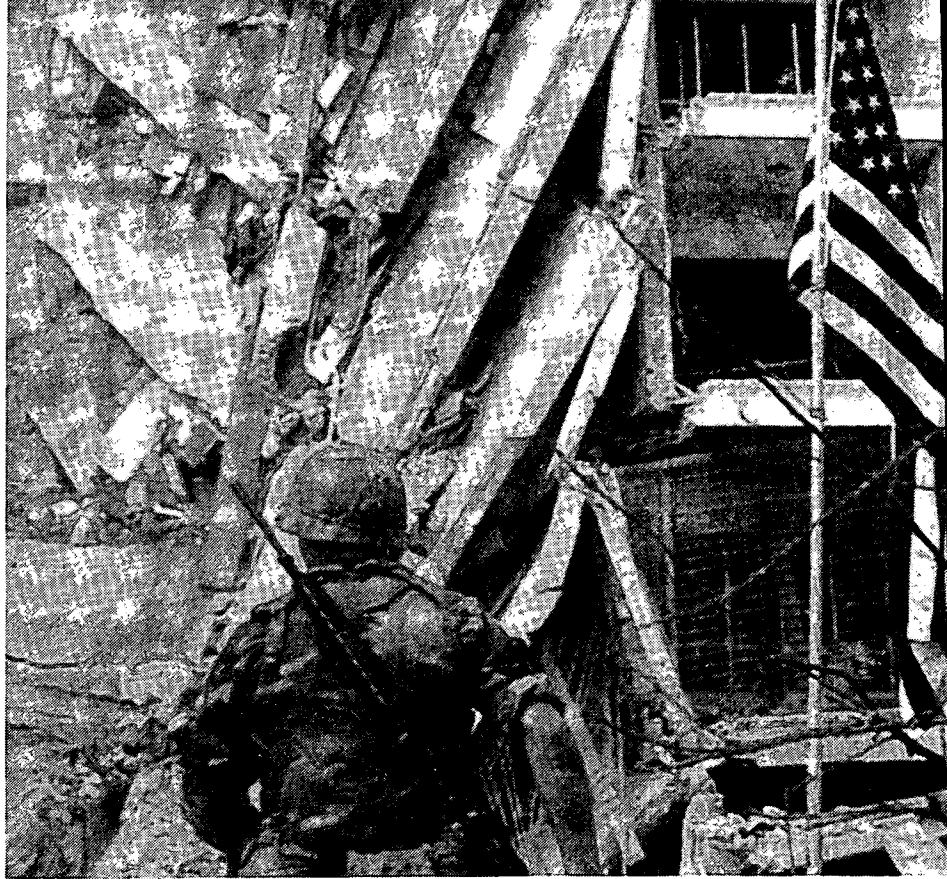
שימוש באלימות, או איום באלימות, על מנת להשיג יעדים פוליטיים, דתיים, או אידיאולוגיים, זאת באמצעות הטלת אימה, כפייה והחדרת פחד.¹

★ הגדרת משרד החוץ:

אלימות מכוונת על רקע פוליטי נגד יעדים לא-לוחמניים על-ידי ארגונים לא-מדינתיים, או על-ידי סוכנים חשאיים של מדינות.²

כמעט כל ההגדרות המקובלות לטרור מתייחסות לדרך הפעולה של הטרוריסטים: חלקן מדגישות, כי הטרור מכוון "להפיץ פחד", חלקן קובעות, כי הטרור "חסר אבחנה" (אינו מכוון לפגוע באדם או בקבוצה מסוימת, אלא פוגע בקרבנות אקראיים). לעומתן, קבוצה אחרת של הגדרות גורסת, כי אין להתייחס לטרור כחסר-אבחנה משום שכוונתו לפגוע באזרחים. יש מוסיפים, כי הטרור מכוון נגד "אזרחים חפים מפשע"; ואחרים מעדיפים להגדיר את קרבנות הטרור כ"מטרות לא-לוחמניות". על הבעייתיות, הכרוכה בשימוש במונח טרור, יעידו חילופי הדברים, שהתנהלו במאוס 1989 בוועדת-המשנה

1. R.S. Cline & Y. Alexander (1986), *Terrorism as State-Sponsored Covert Warfare*, Hero Books, Fairfax, VA, p. 77.
2. שם, עמ' 77.

הפיגוע בשגרירות ארצות-הברית בביירות, 1983

המילטון: ודאי היא תכלול מטרות אזרחיות, אמת?
ווקר: אמת.
המילטון: אבל התקפה על יחידה צבאית לא תהיה טרור?
ווקר: תלוי בנסיבות.
המילטון: ומה הנסיבות הללו?
ווקר: איני חושב, כי יועיל להיכנס למרשם של התנאים השונים, שלפיהם נגדיר מעשה של אש"פ כטרור.³

ובכן, האם ניתן להגדיר את המושג טרור הגדרה ממצה ואובייקטיבית, שתהא מקובלת על מדינות העולם, או לפחות על מדינות העולם המערבי, הסובלות יותר ממדינות אחרות מתופעה זו?

אבחנה דקה

בניסיון להגיע להגדרה כזו יש לבחון כיצד נפתרו בעיות דומות במערכת הבין-לאומית. במסגרת זו, נוהגות אומות העולם לעשות אבחנה בין "לוחמים", הפוגעים בשיטתיות ובכוונה באנשים מצבא יריב, ובין "פושעי מלחמה", הפוגעים בשיטתיות ובכוונה באזרחים. בדומה לכך, יש להבדיל בין "טרוריסטים", הפוגעים בשיטתיות ובכוונה באזרחים (או במטרות "לא-לוחמניות"), ובין "אנשי גרילה", הפוגעים בשיטתיות ובכוונה באנשי צבא (או במטרות "לוחמניות"). אבחנה זו בין טרור לבין גרילה אינה אמורה לקבוע, כי הגרילה מותרת, וכי הטרור אסור, או לח לופין, כי הטרור הנו מעשה חמור, והגרילה הנה דבר נסבל, או תופעה שאינה בת-ענישה. נהפוך הוא, ההפרדה בין טרור לבין גרילה נועדה להצביע על כך, שקיים הבדל מהותי – ואולי אף מוסרי – בין השניים. אין דינו של מחבל, הפוגע בשיטתיות ובכוונה בחייל, כדינו של מחבל, הרוצח פעוט בדרכו לגן הילדים. שני המחבלים הנם בני-ענישה, אולם מעשיהם שונים מהותית זה מזה. לכן, מערכת הענישה צריכה להתאים את עצמה להבדלים שביניהם. ההגדרה המוצעת לטרור הנה, אם כן:

פגיעה מכוונת ושיטתית באזרחים (בגוף, או ברכוש) על מנת להשיג מטרות פוליטיות, אידיאולוגיות, או דתיות.

יש הנוהגים להוסיף להגדרה את המונח "אזרחים חפים מפשע", אולם תוספת זו הופכת את ההגדרה על פיה. ללא התוספת "חפים מפשע", ניתן לבחון כל אירוע וכל פיגוע בצורה אובייקטיבית, ולסווגו כ"טרור", או כ"גרילה". התוספת "חפים מפשע" הופכת את ההגדרה לסובייקטיבית, התלויה בנקודת-המבט של המגדיר. הוכחה לבעייתיות שנוצרת ניתן להביא מתוך ספרו של צלאח חלף (אבו איאד), **ללא מולדת**:

ככל שאנו דוחים בשאט-נפש כל פעולה, המסכנת את חייהם של חפים מפשע, כלומר אזרחי מדינות, שאינן מעורבות במישרין בסכסוך הישראלי-ערבי, כך אין לנו כל נקיפות מצפון כשמדובר בתקיפת אנשי צבא ומדינה ישראליים, הנלחמים בעם הפלסטיני, ומדכאים אותו. [והוא מוסיף:] פעולות

של בית הנבחרים האמריקני לענייני המזרח התיכון על רקע השיחות בין ארצות-הברית לאש"פ בין נד ווקר (סגן עוזר מזכיר המדינה לענייני המזרח התיכון) לבין י"ר הוועדה המילטון.

המילטון: איך אתה מגדיר טרור? האם אתה מגדירו במושגים של אי-לוחמה?

ווקר: הגדרת מחלקת המדינה לטרור, הנכללת מדי שנה בד"ח על הטרור, מגדירה זאת כהתקפות, שמניעיהן פוליטיים, על מטרות לא-לוחמניות.

המילטון: כלומר, התקפה על יחידה צבאית בישראל אינה טרור?

ווקר: התקפה על מטרה צבאית – לא, לפי ההגדרה. אבל, חכה רגע, אין זה נכון. אתה יודע, יש התקפות על מטרות צבאיות, שהן במובהק טרור. תלוי בנסיבות המסוימות.

המילטון: חכה, אתה, רגע. אני חשבתי, שעתה נתת לי את הגדרת מחלקת המדינה.

ווקר: טרור הוא התקפה על מטרה "לא-לוחמנית". זו ההגדרה; לא מטרות "צבאיות", ולא מטרות "אזרחיות".

המילטון: טוב. אז כל התקפה על מטרה "לא-לוחמנית" עשויה להיות טרור?

ווקר: אמת.

המילטון: הגדרה של מטרה "לא-לוחמנית" יכולה לכלול גם מטרות צבאיות?

ווקר: כמובן.

3. י' קרני, "מהו טרור ומיהו אש"פ", הארץ, 7.3.89.

הנקם הישראליות גורמות בדרך כלל למספר רב של קרבנות בקרב האזרחים הפלסטיניים – במיוחד כשחיל האוויר הישראלי מפציץ בצורה פראית ועיוורת את מחנות הפליטים – וטבעי, שנשיב בדרך מתאימה, כדי להניא את האויב מלהמשיך בטבח החפים מפשע.⁴

אזרחי מדינת ישראל – גברים נשים וטף, ואפילו תיירים במדינת ישראל – אליבא דאבו איאד – אינם "חפים מפשע", בעוד שתושבי מחנות הפליטים, הפלסטיניים, עונים, לטענתו, להגדרה של "חפים מפשע".

למונח "טרור" יש קונוטציות שליליות, ומי שמוגדר כטרוריסט עלול להיתקל בקשיים ובעיונות במערכת הבין-לאומית. מסיבה זו נוטים ארגוני הטרור ותומכיהם לעשות שימוש במונחים חלופיים – כגון "גרילה", וכגון "לוחמי חופש". אמרה מקובלת על מדינות ועל אישים רבים בעולם קובעת: "טרוריסט בעיני האחד הנו לוחם שחרור בעיני האחר." במלים אחרות – הכל תלוי בנקודת ההשקפה של המגדיר. היום אתה מוגדר כ"טרוריסט", ומחר – תוגדר כ"לוחם שחרור".

סוריה מקפידה לחזור ולהדגיש בפורומים בין-לאומיים ולעתים אף לצורכי פנים את "התנגדותה לטרור" מחד גיסא ואת תמיכתה ב"שחרור לאומי" מאידך גיסא. דברים ברוח זו נשא שר החוץ הסורי בוועידת מדריד, ואף הנשיא אסד חוזר ומדגיש זאת מיד פעם בפעם. כך, בנואם, שנשא בדמשק בשנת 1986, הכריז אסד:

אנו מתנגדים לטרור מאז ומתמיד. אולם הטרור הוא דבר אחד, והמאבק הלאומי נגד הכיבוש הוא דבר אחר. אנו נגד הטרור ... יחד עם זאת אנו מצדדים במאבק, שמנהלות התנועות לשחרור לאומי, נגד הכיבוש.⁵

ערבוב תחומים

ערבוב התחומים בין הטרור ללוחמת שחרור מקובל מאוד על הטרוריסטים, על תומכיהם ואף על רבים מהמשכילים, אנשי הרוח, העיתונאים והפוליטיקאים במדינות המערב. תפיסה זו מבוססת על ההנחה, כי "לוחם שחרור" בהכרח אינו יכול להיות "טרוריסט" ולהפך. הנחה זו טועה ומטעה. "לוחם שחרור" נלחם לשחרור מולדתו מעולו של כובש זר. המושג "לוחם שחרור", או "לוחם חירות", מתייחס למטרה, או למניע, שעומדים מאחורי מבצע הפיגוע, ולא לדרך פעולתו. לעומת זאת, המושג "טרוריסט" מתייחס לדרך הפעולה של מבצע הפיגוע – לצורת פעולתו למען השגת מטרותיו ויעדיו. לפיכך, אין המושגים "טרוריסט" ו"לוחם שחרור" סותרים זה את זה, ובהחלט ייתכן מצב, שבו לוחם שחרור הנו גם טרוריסט משום שהוא פועל בשיטתיות ובכוונה נגד יעדים אזרחיים; בעוד שלוחם שחרור אחר עשוי להיות איש גרילה כאשר הוא פועל נגד יעדים צבאיים במהותם. ההבדל בין "טרור" לבין "לוחמת שחרור" אינו סובייקטיבי (הנובע מנקודת ההשקפה של המגדיר), אלא מהותי. כלומר, טרוריסט בעיני האחד אינו לוחם חופש בעיני

האחר, אלא טרוריסט בעיני כל מי שבוחנים את דרך פעולתו.

מעניין לציין, כי למרות חשיבות הנושא ולמרות האינטרס המשותף למדינות רבות להגיע להגדרה בין לאומית לטרור, לא השכילו מדינות המערב להסכים על הגדרה שכזו, ואף לא עשו מאמצים מיוחדים בכיוון הזה. לעומתו, המדינות המסייעות לטרור, כמו סוריה וכמו לוב, הכירו בחשיבות ההגדרה, וניסו להכתיב לארגון האומות המאוחדות הגדרה, התואמת את השקפת עולמן באוקטובר 1987 (כאשר חודשיים קודם לכן התכנסה הליגה הערבית בדמשק, כדי לנסח הגדרה של המושג "טרור", על מנת להגישה לעצרת הכללית של האו"ם).

סיכום

נשאלת השאלה, מדוע בכלל יש צורך בהגדרה מוסכמת למושג טרור. האם לא מספיק להסכים על כך, שיש למגר את התופעה מהעולם – מבלי להיכנס לפלפולי ההגדרה? התשובה לשאלה – שלילית. הצעד הראשון ללוחמה יעילה בטרור חייב להיות – הסכמה רחבה ככל האפשר ביחס להגדרת התופעה.

הטרור הנו בעיה בין-לאומית – ארגונים שונים פועלים נגד מדינות רבות, ורובם ככולם מסתייעים בכמה מדינות, המסייעות להם במימון פעולותיהם, בחימוש יחידותיהם, באימון אנשיהם ועוד. המאבק נגד הטרור צריך, לפיכך, להיערך בראש ובראשונה במישור הבין-לאומי תוך הידוק שיתוף הפעולה הבין-לאומי נגד ארגוני הטרור, נגד מבצעי הפיגועים ונגד המדינות, המעניקות להם את חסות. להשגת היעדים האלה יש לשאוף לגבש אמנות והסכמים בין-לאומיים רבים נגד הטרור: אמנות נגד מדינות, המסייעות לטרור, אמנות להסגרת טרוריסטים, הסכמים לשיתוף פעולה מודיעיני וכו'. לוחמה בין-לאומית בטרור ברמה האסטרטגית תיתכן רק לאחר שהעולם המערבי יסכים על הגדרה משותפת למושג טרור.

4. אבו איאד (1983), באין מולדת – שיחות עם אריק רולו, מפרש, תל-אביב, עמ' 78, 156-155.
5. ידיעות אחרונות, 17.11.86.

מדוע צריכים סג"מים

ללמוד אסטרטגיה?

אין ספק, קלאוזביץ חשב על משהו כאשר כתב, במלחמה, יותר מאשר בכל נושא אחר, אנו חייבים להתחיל בהתבוננות בטיבו של השלם, מפני שכאן, יותר מאשר בכל מקום אחר, יש לחשוב תמיד על החלק ועל השלם ביחד.

היסודות, אמר קלאוזביץ, הם ההבנה במה בעצם מדובר, בהקשר לקרב. בהנחה, כי הקרב נועד לנצח במלחמה, הצעד הראשון להבנת הקרב היא הבנת המלחמה. ובכן, כיצד יגיע סג"מ צעיר, בן 21, שמעולם עוד לא היה תחת אש, להבנת המלחמה? כמובן, אנחנו מוכרחים להוציא ולשטח. הוא חייב ללמוד לחיות כשתרמילו על גבו. הוא חייב להניע יחידות על פני שטח קשה, ולשלוט בעוצבות, שהוא אחראי להן אך אינו יכול לראותן, להוציא נחתים אחדים, הנמצאים בקרבתו. הוא חייב לשמוע את רעם התותחים, לנוע כשתחמושת חיה שורקת מעל ראשו, ולבקש סיוע ארטילרי וסיוע אווירי על "מטרות קרובות", בתחמושת חיה ונפיצה. הוא חייב ללמוד לסבול קשיים תוך שהוא מעודד את אנשיו לשמור על המוראל, גם בקור, גם בגשם וגם בבוץ. אבל הוא יכול לעשות את כל אלה, ועדיין לא לדעת מאימה על מלחמה. ייתכן, שיהפוך לאיש שטח מעולה. אולי יהיה גם מומחה לנשק ומנהיג גדול. הוא יכול גם ללמוד רבות מהוותיקים סביבו על מלחמותיהם, כדי ללחום אותן כאשר יחזרו על עצמן. אך הן לא יחזרו על עצמן.

אם הוא אמור להבין את המלחמה, עליו ללמודה. זו עלולה להיות משימה קשה כאשר אנו מוקפים במומחים-מטעם-עצמם למלחמה, המפציצים אותנו בעצותיהם. רבים מהם כתבו ספרים. חלקם ותיקי קרבות, וחלקם אינם כאלה. אך השאלה, האם "הריחו אבק שרפה" אם לאו, אינה קובעת אם הם מומחים. יש ותיקי ויטנאם, שהם מומחים לוויטנאם, אך לא למלחמות אחרות. יש חיילים ותיקים, שהשתתפו בשתיים-שלוש מלחמות, אבל אחד ההיבטים של מלחמת ויטנאם, הוא שכלל שהחייל היה ותיק יותר, כך היה לו מושג קטן יותר מה בעצם מתרחש. הם הוקסמו מ"ספירת הגוויות", אבל דווקא

הקביעה, כי קצינים בדרגת סגן-משנה צריכים ללמוד תחילה את היסודות במסגרת הכשרתם כקצינים, היא מוסכמה. אבל בהסכמה זו מתחילים להיבקע סדקים מיד עם הצגת השאלה: אילו יסודות?

מבט קצר במה שעשה צבא ארצות-הברית במאתיים השנים האחרונות יגלה, כי הצבא האמריקני התייחס ליסודות כאל משהו, המשתייך לתחום הטקטיקה, ולא לאסטרטגיה; ואין הדבר כך. הטקטיקה היא חלק חשוב מהיסודות, אבל אם אין לומדים אסטרטגיה במקביל, אין לטקטיקה משמעות כלשהי, ואולי מוטב לא ללומדה כלל. יתר על כן, טקטיקה ללא אסטרטגיה היא דבר מסוכן. אחרי ככלות הכל, המנצח במלחמה אינו בהכרח הצד, שניצח ברוב הקרבות. במלחמה מנצח הצד, שניצח בקרבות הנכונים. הקרבות הלא-נכונים, בין שמנצחים בהם ובין שמפסידים בהם, מעסיקים יחידות חשובות, שאפשר היה לנצלן טוב יותר במקומות אחרים, וגורמים לאבדן אנשים טובים. לפני שנעסוק בשאלה מדוע הדבר חשוב לקצינים בדרגת סג"מ, שבדרך כלל יילחמו בקרבות, שאומרים להם להילחם, הבה נבחן את תהליך החינוך עצמו.

קולונל מייקל די וילי*

* חיל הנחתים האמריקני.
המאמר עובד מגיליון
אוקטובר 1988 של כתב-העת
Marine Corps Gazette של
חיל הנחתים האמריקני.

הבה נבחן את הבעיה ברמה בסיסית יותר. נסו ללמוד קרבות בלבד. אם תקראו רק חומר ברמה הטקטית, מה תקראו? מקורותיכם יהיו מוגבלים ביותר: יש ספרים אחדים, העוסקים אך ורק ברמה הטקטית, אך הם מעטים ביותר. רוב היצירות ההיסטוריות הטובות חוצות את גבולות הטקטיקה ואת גבולות האסטרטגיה הלוח וחזור ללא כל אזהרה. אם משהו יחליט להגביל את עצמו ללימוד קרבות בלבד, עליו להתנזר מספרו של מרטין בלומנסון על גנרל ג'ורג' פטון, מספרו של וינסטון צ'רצ'יל על מלחמת העולם השנייה, מספרו של פון מנשטיין על החזית המזרחית, מספרו של פוטר על אדמירל נימיץ, מספרו של ג'יימס שלזינג'ר על גנרל דאגלס מקארטור, ומספרו של יוליוס קיסר על כיבוש גליה. הוא יתעלם מרוב העבודות של קלאוזביץ, של מאהאן, של ז'ומיני ושל לידל-הארט ומחלקים ניכרים מפרי עטו של פולר, שכולם חיוניים ליציאת התשתית הבסיסית ביותר ביסודות הלחימה.

ואחר כך נותר הנושא של האמנות המערכתית (אופרטיביות). אומרים, כי יש רמה של מלחמה בין טקטיקה לאסטרטגיה – ניהול המערכות. בעוד שהטקטיקה עוסקת בניהול קרבות, והאסטרטגיה – בניהול מלחמות, עוסקת האמנות המערכתית בניהול מערכות. גם האמנות המערכתית היא חלק מכלל האסטרטגיה. גנרל פטון כתב פעם, כי שום גנרל אינו צריך לעסוק, אף פעם, בטקטיקה. ביומנו כתב פטון ב-23 בפברואר 1944:

לעתים אני נדהם מצפיפות האנשים. אני נתקף בחילה מן העובדה, ש[גנרל] הודג'ס ו[גנרל] ברדלי מכריזים, כי כל המעלות האנושיות מותנות בהכרת הטקטיקה של חיל-הרגלים. אני יודע, ששום גנרל, ולמעשה גם שום קולונל, אינם צריכים לדעת טקטיקה. הטקטיקה היא נחלתם של מג'דים. אם הגנרלים היו יודעים פחות טקטיקה, היו מתערבים פחות.

עם זאת, איננו יכולים לומר, כי מצביאות היא נחלת הרמה האסטרטגית. כלומר, בדרך כלל, אין מפקדי דיוויזיות

להם צריך היה להאזין פחות מכלום בקשר לוויטנאם, אם כי ייתכן, שהיו מומחים למלחמת העולם השנייה, או למלחמת קוריאה.

כדי ללמוד על מלחמה, אם כן, לא יוכל התלמיד למצוא מומחים רבים. עליו ללמוד מלחמות רבות ככל יכולתו. מלחמות גרילה ומלחמות מוגבלות, מלחמות קרות ומלחמות חמות, מלחמות ארוכות ומלחמות קצרות, מלחמות נייחות ומלחמות ניידות – את כולן יש ללמוד, כשם שהיסטוריון לומדן. כלומר, לנסות לזהות מה באמת קרה, ומדוע. הוא חייב לקרוא מקורות רבים על אותה מלחמה, ואחר כך, כמו בתרגיל של חיתוך חוזר על מפה, הוא חייב לחפש הוכחות, כדי להצליב את האזימוטים על המפה, ולהסיק מסקנות.

איך נוכל ללמד את הנחתים ללחום, כאשר איננו יודעים איזה מלחמה תהיה המלחמה הבאה? איננו יודעים, האם תהיה זו מלחמת ג'ונגלים נגד חתרנות, מלחמה ניידת במדבר, או לוחמה בשטח בנוי באירופה. ואני טוען, זו בדיוק הסיבה מדוע צריכים סג'מים לקרוא היסטוריה יותר מאשר ספרי הדרכה. ספרי הדרכה הם נוסחאות – טכניקות, העשויות להועיל במלחמה זו, ולא באחרת. הם מוסיפים רק מעט להבנה. לפיכך, על מנת לרכוש השכלה על מלחמה, צריך לדעת מה קרה בה. צריך ללמוד את תוצאות המלחמה, ולשאול מדוע היו כפי שהיו. האם הסג'מ צריך ללמוד קרבות, או מלחמות? טקטיקה או אסטרטגיה?

תחילה עליו ללמוד אסטרטגיה. הוא חייב ללמוד את המלחמה בשלמותה. ידוע היטב, כי הצבא הגרמני, שאת ההדרכה שלו בטקטיקה אני מעריך, לא השכיל לתפוס את האסטרטגיה לעומקה. איש מהקצינים בעלי ההשפעה בגרמניה, שעיינו בתכניתו של הרוזן פון שליפן לכבוש את צרפת, לא שאל מה התבונה לתקוף דרך בלגיה, למרות שהמחדל האסטרטגי הזה גרר למלחמה את בריטניה, שגררה אחריה את ארצות-הברית, וארצות-הברית הביסה אותם.

מעצבי המדיניות שמעו לעצתו, וארצות־הברית ניצחה במלחמה.

ועכשיו נחזור לסג"מים, ומדוע עליהם ללמוד אסטרטגיה. הרי גנרלים הם, אחרי ככלות הכול, סג"מים לשעבר. אבל לגנרל צריך להיות עוד משהו, מלבד גיל מבוגר. חייב להיות לו משהו יותר מניסיון. הוא חייב לחיות חיים רצופי־לימודים, אם הוא רוצה להיחשב מקצוען. המחשבה – כי אנחנו יכולים לקחת טקטיקאי, מג"ד, ר"להוסיף לו מים" על־ידי שיגורו למכללה צבאית, והופ – המצאנו גנרל – אינה אלא אשליה. לשם כך דרושים מהלך חיים של לימוד, וחיי צבא מתחילים בדרגת סג"מ. לכן, סג"מים חייבים ללמוד אסטרטגיה.

וגם סג"מים, שלעולם לא יהיו גנרלים, צריכים להבין אסטרטגיה, אם רוצים, שינהלו את קרבותיהם בתכליתיות. כל משימה תבוצע טוב יותר, וביעילות רבה יותר, אם מבצעה מבין מדוע. אם הסג"מ אינו בטוח מה מצפים ממנו – האם מצפים ממנו לנצח בקרב, כדי להגדיל את כמות ההרוגים של האויב, כדי לכבוש גבעה, כדי לנתק את דרך הנסיגה של האויב, כדי למנוע מהאויב משהו, או למנוע ממנו להשתלט על משהו, שמועיל לנו – אין הסג"מ יכול לנהל את הקרב היטב. האם עליו להרוס את שדה־התעופה, או לשמור עליו בשלמותו, כדי שנוכל להשתמש בו? האם עליו לרדת מהרכב, ולהסתבך בקרב ללא אפשרות להיחלץ? או שמא עליו לחלוף על פני האויב, ולהשאירו מבודד, כשהעדיפות היא על המהירות? על השאלות הללו אפשר להשיב רק אם הסג"מ יודע מדוע. ואם הוא יודע מדוע, הוא לומד יותר, וכשהיה סרן, רב־סרן, או אלוף־משנה, ויהיה אחראי לבחירת קרבותיו, היכן ומתי להילחם, יהיה מטענו האישי טוב יותר. ואם הוא יודע מהי מלחמה, ומה צורותיה הרבות, לא יהיה מוגבל ומצומצם על־ידי דוקטרינה, על־ידי רשימת עקרונות, שאינם בעצם עקרונות, אלא רשימות תיוג, או על־ידי "מדריכי שדה", שכתבו מומחים למלחמה הקודמת. לאחר שילמד את המלחמה בשלמותה, יהיה מוכן לבלתי־נודע. מוכן לכל.

ומפקדי קורפוסים מייצגים לנשיא ארצות־הברית כיצד לנהל את המדיניות הלאומית באמצעים צבאיים. אפשר אפילו לחלוק על דעת פטון, ולומר, כי לעתים חייבים הגנרלים ליישם טקטיקה קרבית ברמת הדיוויזיה. אך, בדרך כלל, המצביאות מצויה באמת אישם בין הקרבות לבין המלחמה, והתחום הזה מצוי בין תכנון המערכות לבין ניהולן. לעתים קשה לקבוע היכן מסתיימת האסטרטגיה, והיכן מתחילה האמנות המערכתית, והיכן הגבול, החוצץ ביניהן לבין הרמה הטקטית. בין המלומדים שוררת מחלוקת היכן מסתיימת האחת, ומתחילה האחרת, וכמעט אי־אפשר להבין את זו בנפרד מרעותה. לכן, כפי שאמר קלאוזביץ, יש ללמוד את השלם. ההכשרה הטובה ביותר לקראת המלחמה היא ללמוד את המלחמה, כפי שהתרחשה במציאות.

בני דורנו צודקים כשהם אומרים, כי צריך להבין את האמנות המערכתית; אבל יש לעשות זאת כחלק בלתי־נפרד מהאסטרטגיה, אי־אפשר להבינה בלי תפיסה טובה של האסטרטגיה. האמנות המערכתית היא הגשר, המעניק לטקטיקה הקרבית מטרה אסטרטגית. סג"מים חייבים אפוא ללמוד אסטרטגיה!

את ויטנאם, במיוחד, הפסידה ארצות־הברית ברמה המערכתית. הנחתים וחיילי הצבא ברמה הטקטית לחמו היטב; הם ניצחו בקרבותיהם. אבל המערכות, אם אפשר בכלל לזהותן, נראו כאילו חסרו כיוון. חסרה להן מטרה אסטרטגית. ואם, אכן, התבצע תכנון לכיד ומגובש ברמה המערכתית, הוא לא הגיע ל מה הטקטית. אפשר לתלות את הקולר גם באסטרטגיה שלנו בוויטנאם. אבל היה קל למדי להאשים את הרמה בוואשינגטון בליקויי האסטרטגיה. הגנרלים טענו, כי האזרחים בחשו באסטרטגיה. יכול להיות. אבל מה עשו הגנרלים בקשר לכך? נראה כי חסרה מצביאות. מלחמת ויטנאם היתה מלחמת המ"מים, לא משום שהיתה צריכה להיות כזו, אלא משום שהגנרלים לא הבינו את תפקידם, ולא ידעו מה לעשות: הם פיקחו פיקוח־יתר ברמה הטקטית, או שנשארו מאחור, שבויים בנתונים הסטטיסטיים שלהם. אין להסיק מכך, כי לא התאמצו לתכנן מערכות, אלא שהתכנון שנעשה לא הצליח. והאטיות בהשגת כל תוצאה שהיא הובילה בסופו של דבר להתפלחות מבית, שממהרים כל כך להפנות אליה את האצבע המאשימה, כשעיר לעזאזל לכל הפגמים.

אם, אכן, האזרחים בוואשינגטון בחשו בעניין, מדוע עשו זאת? היכן היתה המצביאות מן הזן האיכותי, שתזכה באמון הנשיא, כמו המצביאות של ג'ורג' מרשל, שזכתה באמונו של הנשיא פרנקלין ד' רוזוולט? הנשיא הבטיח למרשל לפקד על הפלישה לאירופה, אבל כשהגיעה העת, נאלץ להפר את הבטחתו.

אם תהיה מחוץ לוואשינגטון [אמר הנשיא לגנרל], לא אוכל לישון בלילה.

במלחמה נזקק נשיא ארצות־הברית לייעוץ בעניינים אסטרטגיים. הוא נזקק לעצת מקצוען, שלמד מלחמה כל ימי חייו. מרשל היה אדם כזה, וכל ואשינגטון ידעה זאת.

חיל הרגלים הגרמני

לקראת שנת 2000

יורג בד*

ההיסטוריה של חיל הרגלים הגרמני ארוכה, ובדרך כלל היתה סיפור הצלחה. דמויות ידועות – כמו פלדמרשל ארווין רומל, כמו גנרל היינץ גודריאן וכמו פלדמרשל אריך פון מנשטיין – מילאו תפקידים חיוניים בהפיכתו לכוח יעיל ומוכשר ביותר. אמנם, ההצלחות המרשימות ביותר הושגו תמיד מתוך שיתוף-פעולה עם זרועות ועם חילות אחרים – ובייחוד, עם יחידות השריון במלחמת העולם השנייה – אולם, הסיכויים של צבא גרמניה לנצח בסכסוכים צבאיים בעתיד יישארו תלויים במידה רבה בעוצמה הקרבית של חיל הרגלים ובמוכנותו המבצעית.

משימה חדשה

לאחר איחוד גרמניה ולאחר השינויים הנרחבים בתנאי מדיניות הביטחון בכל רחבי העולם, יוטלו על הכוחות המזוינים של גרמניה המשימות הללו:

★ הגנה בלתי-אמצעית על המדינה ועל אזרחיה. הגשמת משימה זו בעתיד בתנאים, שיצריכו להפעיל את כל הכוחות המזוינים, תהיה מותנית בהכנה ממושכת, בהתחשב במיעוט הכוחות הזמינים ובעובדה, ששטחה של המדינה גדל בארבעים אחוזים עם איחוד גרמניה.

★ מילוי החובות לניהול משברים ולהגנה, המוטלות על גרמניה, כחברה בנאט"ו. פריסת כוחות לתגובה במצבי משבר תבטיח הגשמת החלק הזה במשימת נאט"ו, המוטל על גרמניה, לאחר הכנה והתרעה קצרות יחסית.

★ פריסה במשימות של טיפול במצבים סביבתיים ובמצבי אסון.

★ פריסה בכל רחבי העולם במסגרת כוחות לשמירת השלום מטעם הא"ם.

במסגרת ההכנות למשימות חדשות אלה, מאמץ לו הצבא הפדרלי כיום מבנה חדש (עץ מבנה 5). הארגון מחדש של היחידות הלוחמות בצבא, שמצבתו תמנה בימי שלום 255,000 חייל, נמצא כיום בעיצומו, והוא אמור להסתיים עד סוף 1992. עד סוף 1994 יהיה הצבא בנוי משלוש תת-מערכות: כוחות תגובה, כוחות המגן העיקריים וארגון בסיס צבאי (תרשים 1).

המבנה החדש של החי"ר

עד שנת 1990 נערך הצבא הגרמני, בעיקר, להגנה על שטח המדינה. משימותיו החדשות מחייבות אותו לשנות את מבנהו הארגוני הבסיסי, ולהתאים את אימוניו ואת ציודו למשימותיו החדשות. ככל שהדברים נוגעים לחי"ר, יש להקים עוצבות ממוכנות תכליתיות, המסוגלות לאכוף החלטות בקרבות ברמה גבוהה של חריפות; וברזמנית

* קצין הקישור הגרמני לבית הספר לחי"ר של צבא ארצות-הברית. היה מ"פ ומג"ד חי"ר ממוכן, מדריך בבית-הספר הגרמני לכוחות משולבים ומפקד יחידת משמר הכבוד של צבא גרמניה. המאמר עובד מתוך Infantry, נובמבר-דצמבר 1992.

נגמ"ש מדד

התחכום הגובר של המערכות לסיור ולאיוכן מטרות ושל החימוש החכם יעתיקו את הפעילות הקרבית יותר ויותר לשטחים מכוסים. אולם, בסביבה כזו יהיה על מערכות הנשק ועל כל הסוגים האחרים של הציוד להישען במידה גדלה על הגנת ח"ר. לעתים קרובות, ייקראו הרגלים לקבל על עצמם את התפקיד המרכזי במבצעים משולבים. בתהליך הזה אין הטכנולוגיה המתקדמת יכולה לתפוס את מקומם של חיילים, הלוחמים רגלית, אלא תישען עליהם כעל משלים הכרחי.

לאחר המעבר למבנה החדש יכלול צבא גרמניה שלושה קורפוסים (צפוני, דרומי ומזרחי), שיחולקו לשמונה דיוויזיות (שתיים מהן במזרח), ובסך הכל 28 חטיבות, ש-23 מהן יהיו ממוכנות בבסיס ארגוני אחיד (תרשים 2): כל אחת תהיה מורכבת משני גדודים של ח"ר ממוכן, משני גדודי טנקים ומגדוד ארטילריה. החטיבות הנותרות הן - חטיבה מוצנחת, חטיבה הרנית וחטיבה גרמנית/צרפתית מעורבת.

בנוסף לכך, יהיו בח"ר שמונה רגימנטים עצמאיים של ח"ר קל, שכל אחד מהם מורכב מארבעה גדודים. הארגון יענה על רמות שונות של מוכנות מבצעית ושל זמינות (טבלה 2). כך אפוא יהיו לחיל בימי שלום 46 גדודים סדירים, שבעה גדודים סדירים-למחצה ומחסני-חירום של ציוד לעוד 107 גדודים לא-מאווישים. לאחר הגיוס, יהיו בסך הכל 160 גדודי ח"ר בשירות פעיל.

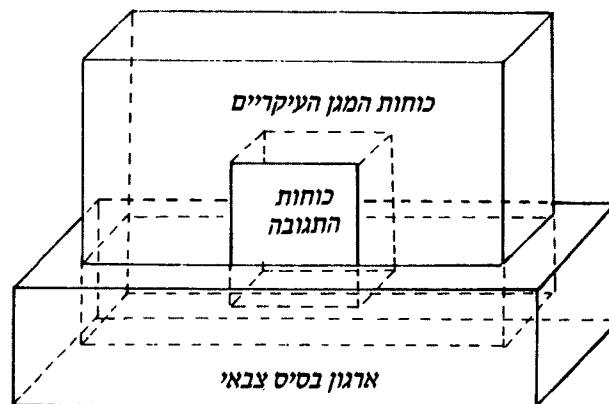
הח"ר הממוכן

גנרל גודריאן, אבי כוח הח"ר הממוכן, לא רק פיתח את התפיסות הבסיסיות של קרב הח"ר הממוכן במלחמת העולם השנייה, אלא שבהיותו מפקד צבאי מזהיר, גיבש גם את העקרונות לשיתוף-פעולה בין הח"ר לבין כוחות השריון. ומאז, היו לצבא הגרמני הידע העדיף והניסיון

יש דרישה מוגברת לכוחות קלים, ניידים ויבילי-אוויר, שיקבלו על עצמם תפקידים חשובים ביותר, כחלק מכוחות התגובה.

בהקשר הזה העיר לא מכבר בריגדיר-גנרל גרו קוד, קצין ח"ר ראשי:

תרשים 1: תת-המערכות של הצבא

כוחות המגן העיקריים

יחידות וסגלי פיקוד סדירים בחלקם, המגיעים למוכנות צבאית מלאה אחרי הכנה ממושכת

כוחות התגובה

כוחות סדירים ניידים ביותר, שניתן לפורסם בכל מקום בשטח נאט"ו אחרי הכנה קצרה

ארגון בסיס צבאי

כוחות נייחים של ימי שלום, העוסקים בעיקר בהדרכה, בסיוע לפיקוד ובהספקה

הנרחב ביותר בהפעלת החילות האלה, המהווים כיום גורם מכריע בקרב.

הח"ר הממוכן יאורגן, יאומן, ויצויד במבנה החדש, כדי לאפשר לו לנהל קרבות מוצלחים נגד הח"ר של האויב; כלומר, נגד רק"ם לא פחות מאשר נגד חיילי רגלים. יכולת הח"ר הממוכן לנהל לחימה רכובה ולחימה רגלית גם יחד במבצעים ניידים, כנדרש לפי המצב, מעידה על החשיבות של החיל הזה, בייחוד בשיתוף-פעולה עם שריון.

המשימות של הח"ר הממוכן בעתיד, בהקשר של הכוחות הלוחמים המשוריינים, יהיו כדלקמן:

- בימי שלום, לשמור על כוננות היחידות הלוחמות בכל עת, לפריסה בתמיכה לפעולות משותפות של בעלות-הברית.
- בהגנה, או בתמיכה למבצעים של בעלות-הברית, לתעל את האויב, ובמיוחד את כוחות הסער המשוריינים שלו, לירטם, ולהשמידם. תוך כדי כך, חיוני יהיה להעסיק את הח"ר של האויב ואת מערכות נשקו, להחזיק בשטחי מפתח, ולפקוח עין על שטחים נרחבים, אם יהיה צורך בכך.

כל אחד מ-46 גדודי הח"ר הממוכן יהיה מורכב כדלקמן:

★ ארבע פלוגות ח"ר ממוכן, שבכל אחת מהן ארבע מחלקות.

★ פלוגת מרגמות כבדות, המצוידת בעשר מרגמות 120 מ"מ.

★ 53 נגמ"שים מדרד 2.

★ 32 מערכות טמנ"ט מילן.

• בפעולה רגלית – עוצמה קרבית של כ-320 רגלים. התמהיל של טנקי מערכה עיקריים ושל נגמ"שים, שתוכנן עבור החטיבה הממוכנת, תמהיל פעולה 4x4 ברמת הגדוד, וארגון כל אחת ממחלקות הח"ר הממוכן בשלושה נגמ"שים, יישארו בעינם. המבנה הזה יאפשר שיתוף-פעולה הדוק בין טנקי המערכה לבין הנגמ"שים, יקל על ארגון עתודות, על פיקוד, על שליטה ועל תיאום ב"גורמים מבצעיים" קטנים יותר של הח"ר, ויבטיח את הצפיפות הדרושה בפיקוד.

גורמים מבצעיים קטנים יותר מסייעים לבהירות, מאפשרים פיקוד ושליטה בקשר עין, ומקלים על הנחתת מלוא עוצמת האש על האויב. אפשר אפוא להפעיל ח"ר ממוכן בתיאום עם הכוחות הקרביים המשוריינים, גם מחוץ לגרמניה.

התעשייה הגרמנית עוסקת בפיתוח נגמ"ש מתוחכם ביותר, שהכנסתו ההדרגתית לשריון תוכננה כבר, אבל לא תתחיל לפני 1998, עקב אילוצים תקציביים. הנגמ"ש החדש, מדרד 2, עונה על כל מה שנדרש מנגמ"ש מודרני. הנגמ"ש חמוש בתותח 30/50 מ"מ, ויהיה עמוד-השדרה של הח"ר הגרמני זמן רב אחרי שנת 2000. מדרד 2 יחליף תחילה כ-760 נגמ"שים BMP-1, שנלקחו ממצב גרמניה המזרחית לאחר האיחוד, משיקולי חיסכון, ואחרי ששופרו הם מופעלים כיום בעוצבות, המוצבות בגרמניה המזרחית, כ"סתימת חור" זמנית בלבד.

טבלה 1: המבנה החדש של הח"ר

יחס	בימי המלחמה	בימי שלום	ח"ר ממוכן
2:1	46,000	23,800	ח"ר ממוכן
8.4:1	92,000	11,000	ח"ר קל
1.3:1	7,000	5,300	צנחנים
1.1:1	3,300	2,900	ח"ר הררי
3.5:1	148,300	43,000	סך הכל

טבלה 2: מוכנות מבצעית וזמינות

אחזקת ציוד	סדיר למחצה	סדיר	
2	18	3	חטיבות ממוכנות
0	1	2	חטיבות מוצנחות
0	0	1	חטיבות הרריות
0	0	1	חטיבה גרמנית/צרפתית
28 = 2	19	7	סך הכל
8 = 2	5	1	ריגמנט ח"ר קל

רוב שאר יחידות הח"ר הממוכן מצוידות בנגמ"ש מדרד IA3 המשופר, החמוש בתותח 20 מ"מ.

הח"ר הקל

הח"ר הקל – "ציידים" (ח"ר ממונע), מוצנח והררי – שמצבתו בימי מלחמה אמורה להגיע ליותר מ-100,000 חייל, יהווה כשבעים אחוזים מכוחות הח"ר. כוחות הח"ר הקל יקבלו על עצמם בהדרגה משימות טיפוסיות של צבא בשטח, בנוסף לתפקידים המוטלים עליהם של הצבא הטריטוריאלי. המשימות הללו כוללות הבטחת גבולות וספורים, פיקוח והגנה על אזורים ועל מתקנים, כולל שטחים נרחבים, מבצעי הגנה בשטחים קשים לשריון, או בשטח קשה מאוד, העסקת כוח אויב מוצנח ופשיטות.

צנחנים וח"ר הררי

המבנה הארגוני החדש של הצנחנים ושל הח"ר ההררי וציודם העתידי נועדו להבטיח מוכנות מבצעית מתמדת של כוחות התגובה ואת זמינותם המהירה. הקמת הכוחות האלה עומדת כיום בראש סולם העדיפויות בגרמניה. בריגדיר-גנרל קוך תיאר את העוצבות הללו כדלקמן:

הצנחנים והח"ר ההררי הם כוחות של ח"ר מיוחד, המשמש למשימות מיוחדות בשטחים מיוחדים. עקב כישוריו המיוחדים, יהיה לח"ר הזה ביקוש גדול בעתיד, במסגרת הקשת המורחבת של אחריות, שתוטל על הצבא. יחידות קומנדו של הצנחנים ומחלקות של ח"ר הררי (אלפיני) יהיו חלק מיחידות העלית של הח"ר למשימות מיוחדות, המצריכות קשיחות וכושר גופני מצוין של האנשים.

כל אחת משלוש החטיבות המוצנחות מורכבת משלושה גדודים, ובסך הכל – חמש-עשרה פלוגות. כל חטיבה מוצנחת תצויד במערכות הנשק העיקריות הללו:

★ 55 משגרי טמנ"ט טאו על שריוניות ויזל.

חטיבת החי"ר ההררי, המורכבת ממחלקות אלפיניות, ומסוגלת ללחום בתנאי קרקע ובמזג-אוויר קשים ביותר, תהיה מורכבת, בעיקר, משלושה גדודי חי"ר הררי (בסך הכל שמונה עשרה פלוגות) ומגדוד של ארטילריה הררית. גדודי החטיבה ופלוגותיה העצמאיות יצוידו כך:

★ 55 כלירכב משוריינים לתובלה פוקס.

★ 122 משאיות 2 טונות.

★ שלושים מכמ"ת 120 מ"מ.

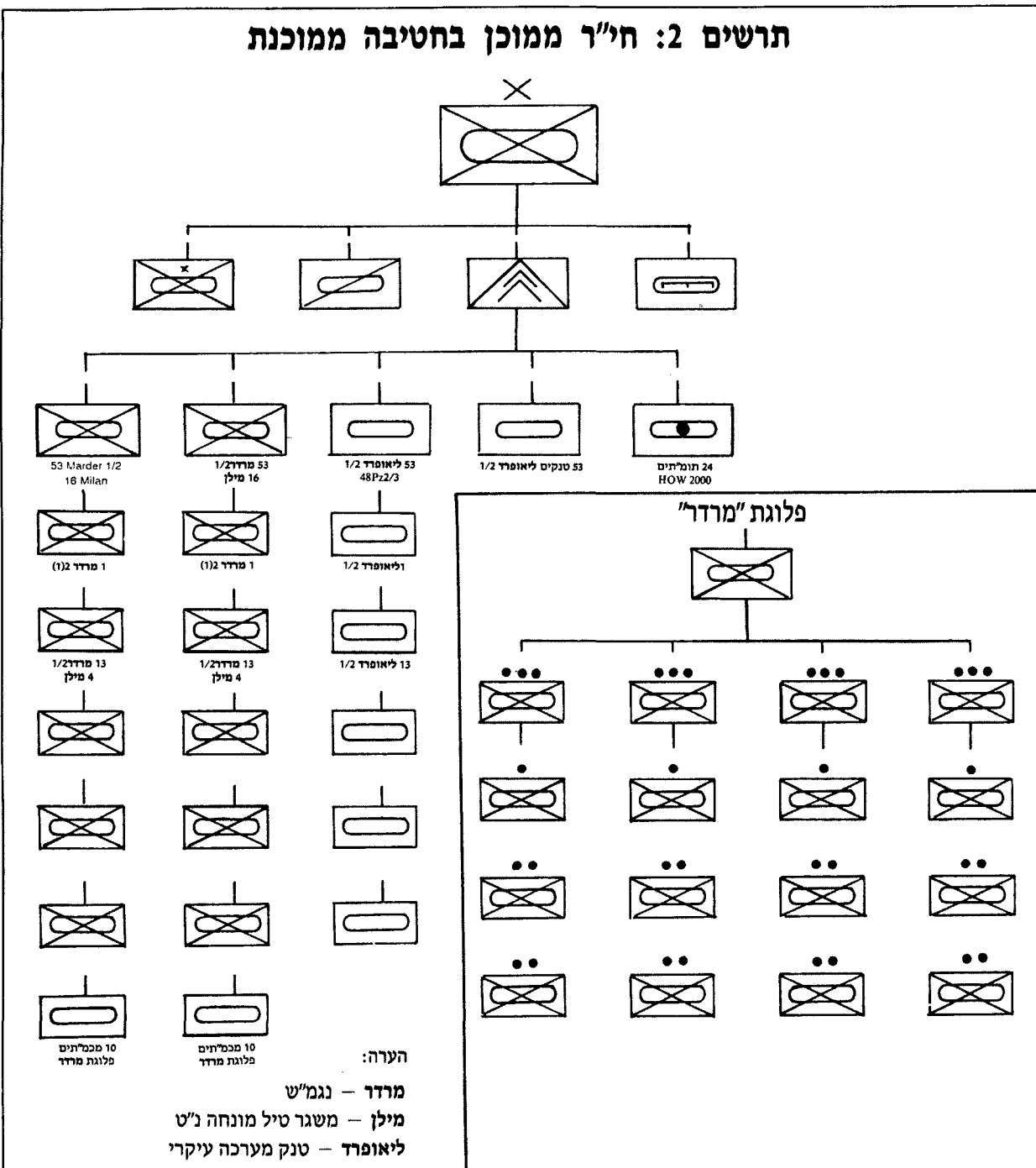
★ 54 טמנ"ט דגם 3.

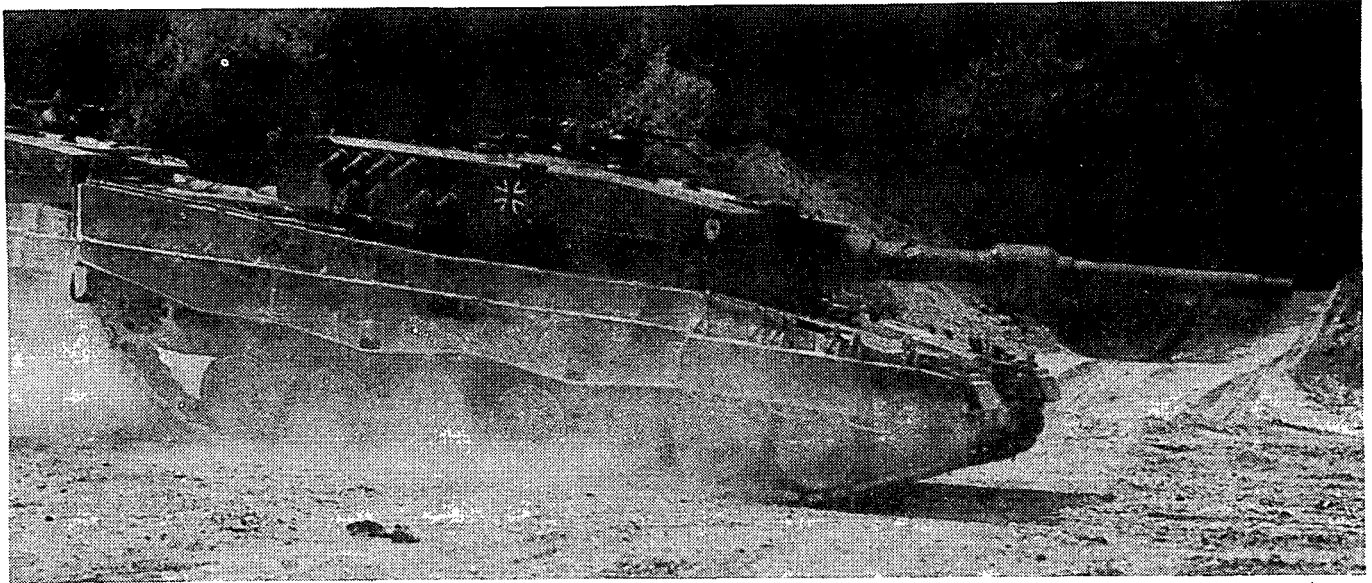
★ 36 תותחים 20 מ"מ על שריוניות ויזל.

★ 24 משגרים של טמנ"ט דגם 3.

השריונית הזחלית ויזל נכנסה לשימוש מבצעי בצבא הגרמני ב-1990. ביצועיה המצוינים, רב-גוניותה ויבילות האוויר שלה הופכים אותה לגורם חשוב בשיפור התכליתיות הקרבית של הכוח המוצנח. מסוקי התובלה – CH-53, או CH-47 – מסוגלים לשאת שתי שריוניות ויזל כל אחד; מטוס בואינג 747 מסוגל לשאת 24 שריוניות ויזל.

תרשים 2: חי"ר ממוכן בחטיבה ממוכנת

טנק ליאופרד 2

לכוח רגלי נייד ותכליתי יותר, שיהיה מסוגל להגשים משימות ככוח תגובה, מחוץ לגרמניה.

חרף כל מאמצי הצבא, ברור לו לגמרי, כי כיום, כמו בעבר, יישאר הצבא תלוי בשיתוף-פעולה מוצלח עם בעלות-הברית של גרמניה, ובעיקר עם ידידתה – ארצות-הברית. גם בעתיד תהיה ההצלחה הצבאית עניין של מיומנות המפקדים, של הרוח ושל ההנעה של הגיסות ושל הידידות בין בעלות-הברית יותר מאשר עניין של הזמינות של נשק ושל ציוד מתאימים.

★ שמונה-עשר תותחים 20 מ"מ, המורכבים על שריוניות ויזל.

★ חמישה-עשר משגרים נ"ט טאו, המורכבים על שריוניות ויזל.

כוחות "ציידים" (ממונעים)

כוחות ה"ציידים" הגרמניים, זרוע בעלת מסורת ממושכת, שימנו בימי מלחמה 92,000 איש, יהוו מרכיב חיוני בכוח הח"ר. להגשמת משימותיהם הרבות (למשל: אבטחת שטחים, הגנה על מתקנים, העסקת כוחות מוצנחים של האויב, הגנה בשטחים קשים לתנועת שריון וכדומה), יצוידו כוחות ה"ציידים" ברכב קרבי משוריין, כמו השריונית פוקס. הכנסת הציוד הזה לשימוש נועדה להתגבר על הניידות הטקטית, הלקויה כיום, של ה"ציידים" ועל פגיעותם לאש האויב, ובו בזמן לשפר מאוד את עוצמתם הקרבית ואת תנופתם, גם נגד שריון אויב. לדברים האלה יש חשיבות מיוחדת נוכח העובדה, כי ה"ציידים" חייבים להיות מסוגלים לבצע משימות מחוץ לאירופה.

אחרי איחוד גרמניה נותרה עוד מלאכה רבה לעשותה בכוחות המזוינים. חרף קיצוצים חמורים בתקציב, תעשה גרמניה כל מאמץ להקים כוחות מזוינים חיוניים ותכליתיים. רק אם תצליח במשימה זו, יהיה בכוחה לעמוד בכל מחויבויותיה כחברה בנאט"ו, ולעמוד בדרישות החוקה הגרמנית.

נוכח העובדה, שהח"ר הוא עמוד השדרה של הכוחות הלוחמים בגרמניה, יש לעשות כל מאמץ לזרז את הנהגת מבנהו החדש, להמשיך בהכנסת נשק מתקדם, ובעיקר הנגמ"ש מרדר 2, ובסופו של דבר לשים דגש חזק יותר על אימון החיילים והמפקדים בשירות חובה. בהקשר הזה תהיה חשיבות חיונית למעבר חלק מח"ר מכוון-הגנה,

ג'יוס בכושר קרבי

בצה"ל נוהגים לומר, כי "האדם הנו מקור העוצמה". אחד מהמרכיבים של מקור העוצמה האנושית הנו בריאות כללית טובה, המשולבת בכושר גופני גבוה (בעיקר, אל מול מרכיבים של תפקידים מסוימים, הנדרשים מחיילי צה"ל בחילות השונים). מעבר לכך, אלה נכסים חיוניים לפרט ולצבא. העיסוק בפעילות גופנית הנו "יום הטיפול האנושי" (לגוף ולנפש), וחובה שייעשה בתדירות גבוהה יותר מימי הטיפול לרכב ולכלים הצבאיים, שכן מדובר בבני-אדם בכלל ובחיילים, הנדרשים למאמצים גופניים בפרט.

בארבעה-עשר באפריל 1993 הוגש לח"כ מיכה גולדמן, סגן שר החינוך והתרבות, ד"ח "ועדת דקל" – הוועדה העליונה לקידום ופיתוח החינוך הגופני והספורט בחינוך הפורמלי ובחינוך הבלתי-פורמלי בישראל. בהמלצות הוועדה בנושא הכנת הנוער לקראת ג'יוס לצה"ל הודגשה פעילות צה"ל בתכנית ג'יוס בכושר קרבי כמתכונת מיטבית. הוועדה המליצה חד-משמעית, כי התכנית תופעל בכל בתי-הספר התיכוניים בשלוש רמות אימון, שיעבור מלש"ב לקראת ג'יוס:

- ★ **אימון בסיסי:** מכתה י"א לכלל התלמידים במסגרת של שיעורים שבועיים נוספות של פעילות גופנית, האימון יהיה ברמת קושי בינונית.
- ★ **אימון בסיסי מתקדם:** מכתה י"ב, בהתאם לפרופיל הרפואי ובהתאם ליכולת הגופנית של כל מלש"ב. תכנית זו תימשך עד ג'יוס המשתתפים בה.
- ★ **אימון מוגבר – אימון מצוינות:** לבנים בעלי פרופיל 82 ומעלה, המעוניינים להשתתף בתכנית מרצונם המלא, בתחילת י"ב.

רקע

מזה שנים, אנו עדים לירידה מתמדת בכושר הגופני של הנוער הישראלי. מה גם שהכושר הגופני של צעירים רבים בישראל ירוד למדי, ואין בציבור תודעה של שמירה על כושר גופני כחלק מאיכות החיים הכוללת. תקופת

התכנית ג'יוס בכושר קרבי החלה לפעול בראשונה בתשנ"א. במאמר תתואר התכנית, ויוצגו היבטים מיוחדים של כושר גופני כמרכיב חשוב במקור העוצמה האנושית, תוך דגש על הכנה נאותה של מועמדים לשירות ביטחון (מלש"בים) לקראת ג'יוס.

צה"ל הנו צבא העם, וזו עובדת חיים. אם המודעות לעשייה בתחומי הכושר הגופני אינה מספקת בקרב אזרחי המדינה, כך יהיה המצב בצה"ל. ואכן, בשנים האחרונות פורסמו סקרים רבים אודות הכושר הגופני הלקוי של מלש"בים. מידע עדכני על הכושר הגופני של המתגייסים לצה"ל מצביע על הישגיהם הירודים במבחני כושר, ומחקרים העלו ממצאים מדאיגים ביותר:

- כמחצית מהמתגייסים אינם פעילים גופנית לפני ג'יוס.
- מידת הפעילות בקרב מתאמנים רבים אינה מספקת ואינה מקצועית.
- מרבית בתי-הספר ושיעור גבוה מקרב המורים לחינוך גופני אינם מכשירים די את תלמידי התיכון לפעילות גופנית עצמית בכלל ולהכנה גופנית לצה"ל בפרט. הממצאים האלה הניעו את צה"ל להקים תכנית מובנית, מקצועית ומסודרת לאימון גופני לכלל המלש"בים בארץ. התכנית החלה בתשנ"א כפרויקט ג'יוס בכושר קרבי בהיקף של ארבעים קבוצות אימון; בתשנ"ב הורחבה הפעילות ל-84 קבוצות אימון; בתשנ"ג – ל-104 קבוצות אימון; ובתשנ"ד – היעד הנו 120 קבוצות אימון (מרמת הגולן ועד אילת).

סאיל אבי חרוש*

מפקד מרכז גדנ"ע בכושר
קרבי במפקדת קצין חינוך
וגדנ"ע ראשי.

* גופני עד סוף כתיב ו"ב ולהנהגת מבחנים בכושר גופני, לפי הסטנדרטים של המבחן הצה"ל, כתנאי להסמכת התלמידים.

הפרויקט הופסק, ובשנים 1987-1991 לא היתה, למעשה, כל תכנית ממלכתית כוללת להכנת הנוער לקראת גיוסו לצה"ל בכלל ולמערך הקרבי בפרט. עקב כך, החל להתפתח חינוך גופני "אפור", שעיקרו הכנת מלש"בים לקראת המאמצים, הנדרשים במסגרת השירות ביחידות הקרביות בכלל ובסיירות בפרט. הפעילות בוצעה במסגרות של חוגים פרטיים, מסחריים, שחלקם מקצועיים – אם כי לא מבוקרים – וחלקם פיראטיים. שרלטנים עסקו ועוסקים גם היום – באימון נערים ללא כל תכנית מתפתחת ומובנית, כאשר התוצאה, ברוב המקרים, היא נזק גופני בלתי הפיך לנערים. יש לציין, כי בחוגים פרטיים רבים ניתנים אימונים, שאינם מתחומי ההכנה הגופנית לצה"ל, אך נוח למדריכים לכנותם, "חוגי הכנה לצה"ל".

הפרויקט בוא נתגייס בכושר תרם תרומה נכבדה בכל הקשור לשיפור הידע והמודעות. לעומת זאת, כמו כל פרויקט ממלכתי בהיקף טיפול רחב – כלל התלמידים במדינה – הוא פיזר אנרגיה, ובעיקר כלפי אוכלוסיות, שאינן יעד לצה"ל. חסרונו העיקרי של הפרויקט היה בשלב ההוצאה לפועל; כלומר, במעבר שבין שלביו התיאורטיים לשלביו המעשיים. אולם, התברר חד-משמעית, כי יש לבנות מערכת, המנתבת נוער לפעילות גופנית, תוך שליטה, פיקוח ובקרה. מערכת זו תעסוק באימונים מעשיים על-ידי צה"ל, ולפי הנורמות המקצועיות של צה"ל.

גדנ"ע בכושר קרבי

התכנית גדנ"ע בכושר קרבי הוקמה בשנת תשנ"א, ומטרתה לשפר את הכושר הגופני לקראת המאמצים, הנדרשים לשירות ביחידות הקרביות בכלל, וביחידות המיוחדות

הטירונות מהווה שינוי מהפכני – יחסית למאמץ הגופני, שהצעירים הורגלו אליו. רבים מהם מתקשים בתחילת הטירונות לעמוד במאמצים צנועים יותר; ואילו בסופה הם מצליחים לסיים ריצות ומסעות כשמטען רב-משקל על גופם.

הגורמים לכושר הגופני הנמוך אצל הישראלי בכלל ובקרוב מלש"בים בפרט רבים ומורכבים. להלן כמה מהם: * העדר במתקנים מתאימים, תכניות אימונים ואפשרות ליישמן בשטח, העדר אפשרויות זמינות לכלל המלש"בים בצורה אחידה בכל מקום בארץ.

* חוסר הכשרה מתאימה במסגרת התהליך החינוכי בבתי-הספר עקב העדר חינוך גופני כבר בגיל הרך, או עקב שיעורים מועטים בשאר שכבות הגיל. כמו כן, יש לציין, כי בשיעורים לחינוך גופני מועברים תכנים בלתי-רלוונטיים לבעיות הכושר הגופני של הנער המתגייס לצה"ל.

* הפסקת שיעורי החינוך הגופני בכתה ו"ב בחודשים מארס-אפריל. נראה, כי נער, או נערה, שאינם בעלי אמצעים לחינוך גופני "אפור" (כלומר, יכולת לרכוש מנוי למרכז ספורט, או למועדון כושר), לא יקיימו כל פעילות עד לגיוסם לצה"ל. חלק מהנערים יתאמן לבדו עד קרוב מאוד למועד הגיוס, ומיותר לציין מה "התועלת" באימונים האלה.

* הפעילות בארגוני הספורט אינה משנה בהרבה את התמונה, כי עיקרה בטיפוח נבחרות.

בשנים 1984-1987 ערכו צה"ל ומשרד החינוך והתרבות פרויקט משותף, שכותרתו **בוא נתגייס בכושר**, כדי להביא את כלל הנוער בארץ להכנה גופנית הולמת לצה"ל. הפרויקט עסק בפעילויות שונות בתחומים הבאים:

- הגברת המודעות לכושר הגופני ולכושר הקרבי והעמקת הידע בתחומים הללו.
- הכוונה של חלק ממערכת החינוך הגופני לאימונים, הרלוונטיים לצה"ל.
- הפצת תכנית אימונים בקרב אוכלוסיית המלש"בים, עידוד המערכת האזרחית להמשך פעילות בחינוך

בפרט. את הקבוצות מדריכים אנשי מילואים בוגרי המכללה לחינוך גופני, בעלי רקע פיקודי בצה"ל. החניכים הנם תלמידי כתות י"ב בעלי פרופיל 82 ומעלה (כלומר, אחרי התייצבותם לצו שני בלשכת הגיוס), שבריאותם טובה, והם נכונים לעבודה מעשית לאורך כל שנת הלימודים.

אימונים: נערכים שני אימונים בני שעתיים כל אחד בשבוע, לפי תכנית מובנית, שכוללת כושר גופני, כושר קרבי, קרב מגע, ריצת ניווט והשתתפות במפעלים כלל-ארציים (כגון מרתון תל-אביב, מרוץ רעננה וכדומה). אחת לשלושה חודשים – יציאה לאימון מרוכז בבית הספר הצבאי לכושר קרבי. סך כל שעות האימונים בתכנית – 200 שעות.

מקום האימונים: חלק מהקבוצות התאמנו בבית-הספר ובמתקניהם; חלק מהקבוצות התאמן במתקנים של מתנ"סים, של הרשויות האזוריות ושל הרשויות המקומיות; וחלק אחר – באזור חוף הים ובשטחים פתוחים.

תכנית האימונים (למעט ימים מרוכזים בבית-הספר הצבאי לכושר קרבי) נבנתה, רובה ככולה, על אימונים בשטחים פתוחים וללא צורך במתקנים מיוחדים.

סיכום תכנית **גדנ"ע בכושר קרבי** תשנ"א הצביע על הנקודות הללו:

★ 85 אחוזים מהבוגרים שיפרו את כושרם הגופני באופן משמעותי ביותר. השיפור התבטא בעשרות אחוזים בהשוואה ליכולתם ההתחלתית. החניכים שיפרו את יכולתם האנאירובית, את יכולתם האירובית, את כוח ידיהם, את שרירי הבטן ואת כוח רגליהם.

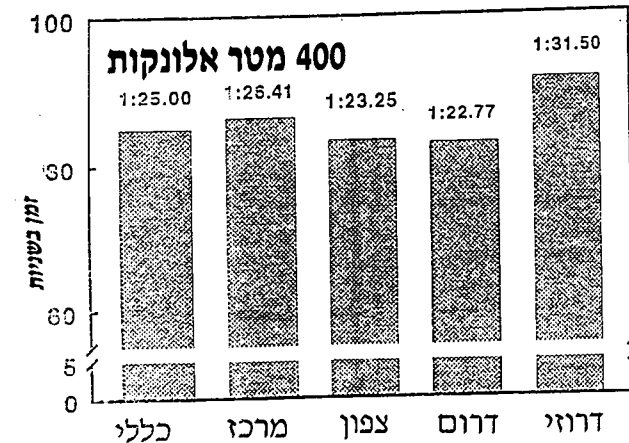
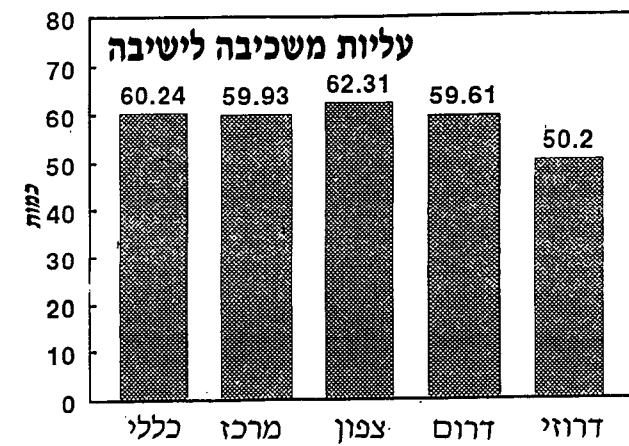
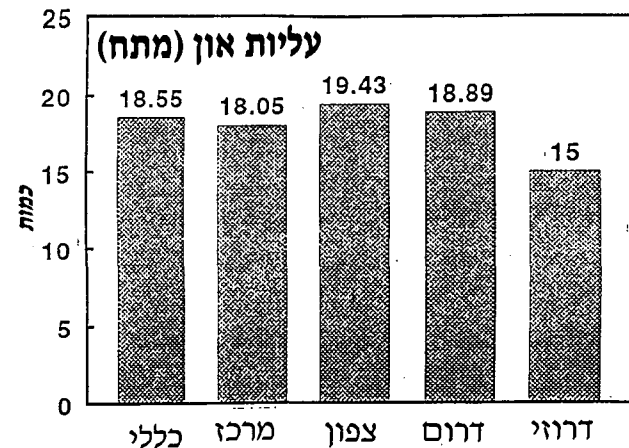
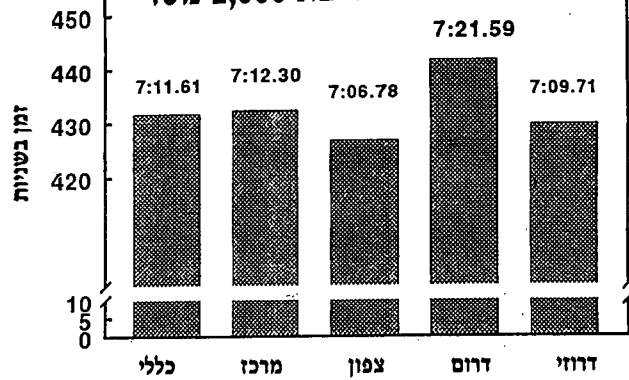
★ חתך הגיוס לצה"ל של מתגייסי אוגוסט 1991 כלל גיוסים ליחידות קרביות בכלל, וליחידות מיוחדות בפרט.

★ שיעור הפגעות הגופניות במהלך שנת הפעילות תשנ"א היה קטן ביותר (הודות לעבודה מובנית ומקצועית ביותר).

★ בשאלון עמדות ציינו החניכים את התרומה המשמעותית של הפעילות במסגרת התכנית, ובעיקר בתחום שיפור הכושר הגופני, ואת היותה ברמה גבוהה.

★ רבים מהחניכים ציינו, כי לולא התכנית הצבאית, היו בוודאי מצטרפים לחוגים פרטיים, או מתאמנים עצמאית עד קרוב למועד גיוסם.

יש להדגיש, כי אחת התפוקות הגבוהות של **גדנ"ע בכושר קרבי** הנה העובדה, כי תוך כדי העבודה ריסנו המדריכים את המלש"בים ההיפראקטיוויים, המגיעים לעומס מוגזם של אימונים, וגורמים לעצמם נזק בלתי-הפיך, מצד אחד, ויצרו מערכת גירויים וכר נרחב לפעולה מעשית בקרב המלש"בים ההיפראקטיוויים מנגד. שאלון עמדות, שהופץ בקרב החניכים, העלה תפוקות נוספות, שחלקן בבחינת מיומנויות נחוצות ביותר למערכת הצבאית.

ניתן להבחין בתוצאות איכותיות ביותר במיוחד בריצת 2,000 מטר, בעליות און על מתח ובריצת 400 מטר אלונקות כשכל אלונקה (במשקל 80 ק"ג) נישאת על-ידי שישה רצים. הישגי החניכים מובאים בטבלאות המצורפות.

סיכום

גדנ"ע בכושר קרבי הוא הכיוון הרצוי והמומלץ לעבודה בתחום הכנת מלש"בים ליחידות הקרביות. הצלחתו חורגת הרבה מעבר להכנה לגיבושים ליחידות השונות ולסיירות, מעצם היותו חלופה ממלכתית ליוזמות פרטיות, שחלקן הגדול חסרות כל בסיס מקצועי. הצלחה נוספת של הפרויקט היא בעצם הפעלת קבוצות מלש"בים ביישובים מרוחקים וביישובים, שאלמלא הפרויקט, לא היתה בהם שום עשייה אחרת בתחום הכושר הקרבי והחינוך הגופני. **גדנ"ע בכושר קרבי** יצר מערכת, שממתנת נערים היפראקטיביים, המגיעים לעומס מוגזם של אימונים, וגורמים לעצמם נזק בלתי-הפיך. מנגד יצר מערכת גרייה חזקה אצל נערים היפראקטיביים, עם סיכוי משמעותי להעלאת כושרם ולקליטתם ביחידות הקרביות של צה"ל. ססמת התכנית "אימון לא מבטלים" הפכה לעובדה; ובעובדה זו טמונה גם איכותו.

גדנ"ע בכושר קרבי הוא מודל מיטבי לשיפור הכושר הגופני של המלש"בים, המתעתדים להגיע למערך הקרבי בצה"ל בשל הנימוקים הבאים:

1. ריכוז מאמץ ואנרגיה רק באוכלוסיות היעד. חשיבות האימונים לכלל התלמידים במדינת ישראל ברורה ומובנת, אך נראה, כי יישום ממלכתי של מודל כזה אינו בר-ביצוע, כיוון שפיזור המאמץ יגרום לירידה באיכות וביכולת ליישם את הרעיון.
2. היות הפרויקט מעשי ותוצאותיו ניתנות למדידה כמותית ולמדידה איכותית.

מסקנות

- על מנת להגיע לכלל אוכלוסיית היעד, יש להקים כ-250-300 קבוצות אימון של **גדנ"ע בכושר קרבי** בכל רחבי הארץ.* שילוב העבודה, בעיקר בתחום הפעלת כוח-האדם, צריך להיעשות על-ידי צה"ל (מטכ"ל/אכ"א ומפקדת קצין חינוך וגדנ"ע ראשי), על-ידי משרד החינוך ועל-ידי רשות הספורט. במקביל להפעלת **גדנ"ע בכושר קרבי**, צריכים משרד החינוך, מחלקת כושר קרבי בצה"ל ומפקדת קצין חינוך וגדנ"ע ראשי לפעול במהירות לשפר את הכושר הגופני של הנערים לקראת גיוסם צה"ל. בין השאר, יש לשנות כמה נושאים מרכזיים בבתי-הספר התיכוניים:
- א. להורות חדר-שמעית על המשך שיעורי החינוך הגופני בכתה י"ב (לכלל התלמידים במדינה) מעבר לסיום שנת הלימודים – עד סמוך למועד גיוסם.
 - ב. בכתות י"א-י"ב – לנתב את שיעורי החינוך הגופני לצורכי הכושר הקרבי, לפי הסטנדרטים של צה"ל.
 - ג. לחייב בתי-ספר תיכוניים להשתתף באליפויות בתי-ספר בספורט צבאי/כושר קרבי.
 - ד. להקים מערכת מוגברת לחינוך גופני, שתנותב למקצועות הכושר הקרבי, ולערוך מבחנים מסכמים, שתוצאתם תהיה חלק מהציון הסופי של התלמיד בחינוך גופני.
 - ה. השתלמויות למורים לחינוך גופני, המלמדים בכתות י"ב, וריכוז כל מאמץ אפשרי בכתה י"ב, גם דרך תכנית **גדנ"ע בכושר קרבי**, כולל בזמן הקריטי ביותר – מסיום בחינות הבגרות ועד לגיוס לצה"ל.
 - ו. העברת מידע וטיפוח מודעות בתחום הכושר הקרבי דרך מרכז ההכנה לצה"ל.

תוצאות יום כשירות קרבית

ביום כשירות קרבית לכל קבוצות האימון של **גדנ"ע בכושר קרבי** בהיקף ארצי, שנערך בשטח מכון וינגייט בשנת הפעילות תשנ"ג, השתתפו 104 קבוצות לפי הפירוט הזה: מרחב גדנ"ע צפון – עשרים קבוצות, מרחב גדנ"ע מרכז – חמישים קבוצות, מרחב גדנ"ע דרום – עשרים ושמונה קבוצות והמרחב הדרוזי – שש קבוצות.

המיתוסים הציוניים של הצבר-הלוחם בן דור תש"ח

העשן של המלחמה, אלא שהשפיע, אולי יותר מכל דור אחר בחברה הישראלית, על תרבותו של צה"ל.
במאמרי אנסה למיין כמה מהמיתוסים המרכזיים – שעיצבו את עולם הערכים של הצבר-הלוחם, או עוצבו על-ידו – מיתוסים, המהווים גם כיום במידה רבה חלק חשוב מהקואורדינטות הערכיות של התרבות הצה"לית בכללותה.

המיתוסים "עם נבחר" ו"בן נבחר"

מרכיב האליטיזם מובנה לתוך רוב המערכות הדתיות, אך נראה, כי ביהדות הוא הובנה כמרכיב מרכזי. הפסוק, "והייתם לי קדושים, כי קדוש אני, ואבדיל אתכם מהעמים להיות לי"⁷, הוא אחד מני רבים, השזורים בספרות הקודש היהודית, וממחישים את ההבחנה היהודית האליטיסטית בין המושג "יהודי" לבין המושג "גוי". תחושת הייעוד, השליחות, הנבחרות והמובחנות הדתית-לאומית היתה לגזע המרכזי של הנביעה היהודית מזה דורות; היא תומצתה במושג המיוחד ליהודים: "עם סגולה". הסטטוס "יהודי" היה אפוא מושג נרדף למושג "בן העם הנבחר".
הציונות, שהפכה גבה לגולה, לא ויתרה על הזהות היהודית; היא החליפה את זו הישנה בגרסה חדשה – הגרסה החלוצית.⁸ גם אם פרקו החלוצים מעליהם את עול מצוות הדת, גם אם רתמו עצמם לרעיון חברתי חדש – הסוציאליזם – הרי שתחושת האליטיזם והייחוד היהודי לא עזבו מעולם. אנשי העלייה השנייה ואנשי העלייה השלישית ביקשו ליצור לא רק פתרון מעשי לבעיית האנטישמיות, אלא גם "חברת מופת" סוציאליסטית, שתוציא תורה חברתית מציון.⁹

בשנות השלושים ובשנות הארבעים נולד בארץ דור תרבותי חדש.¹ דור שני למהפכה העברית, שכונה לימים, ה"צברים".² הצבר נולד לחיק הדת האזרחית³ – "דת העבודה" – שיצרו החלוצים מהעלייה השנייה ומהעלייה השלישית – דת של פטריטיזם לאומי רומנטי, שחדרה ללשד העצמות של הוויית היישוב ושל המדינה הצעירה.⁴
את הצבר-הלוחם ניתן לתאר כ"בחור-הישיבה" של הדת הציונית: כמי שנולד לצקת מים על ידי "אדמ"ר" הציונות (הנהגת היישוב והנהגת המדינה), ולהיות החסיד, החותר לעלות על רבו בקיום המצוות החלוציות בהתיישבות ובהגנה.⁵ הצבר חוברת ב"ישיבות" וב"בתי המדרש" הציוניים לאמונה אדוקה בדת הציונית, באמצעות מבנה אידיאולוגי מורכב ועשיר בסמלים ובטקסים, הדומים במבניהם וביעדיהם למנגנונים של דת מסורתית.⁶ את היסודות של המבנה האידיאולוגי הציוני, בדומה למבנה של דתות אחרות, הרכיבו המיתוסים הציוניים החדשים, שהחליפו את המיתוסים היהודיים הישנים.

דור הצברים גדל והתעצב בתקופת התהוות כוח המגן העברי, ורובו אכלס את היחידות הלוחמות במלחמת העצמאות, בפעולות התגמול ובמערכת קדש – המערכות הראשונות של צה"ל, שבהן גיבש את תורת לחימתו. מכאן, שהדור הזה לא זו בלבד שעיצב את דמותו התרבותית בדם, באש ובתמרות

המחבר מודה לאלוף (מיל') ישראל טל על הערותיו החשובות לטיוטת המאמר, שתרמו לשיפורו.

1. מקובל לראות בפרק הזמן מתחילת שנות השלושים ועד לסוף שנות החמישים (הכולל את מלחמת העצמאות ואת מערכת קדש) את מסגרת הזמן, התוחמת את היחידה הדורית, שבה אנו עוסקים [שפירא, 1992]. המאמר לא יעסוק בתקופה שאחרי מערכת קדש.

2. השימוש במלה "צבר" אינו נעשה במאמר במונחים ביולוגיים, אלא תרבותיים. אכן, ההגדרה המילונית וכן ההגדרה הפולקלוריסטית של הכינוי הישראלי "צבר" הנה – "יליד הארץ"; וואלם, אנו בוחרים במושג "צבר" על מנת לתאר יחידה דורית, שהפכה לקבוצת עלית בחברה הישראלית, והתאפיינה לאו דוקא בארץ הלידה של חבריה, אלא במסגרות הנוער הייחודיות שאליהן השתייכו – חל"ם, גדנ"ע, תנועות הנוער החלוציות, הכשרות הפלמ"ח, חטיבות הפלמ"ח והיחידות הלוחמות בצה"ל – והטביעו בצעירים את חותמן התרבותי. מבחינה זו, עולה ותיק, שעלה לארץ בילדותו, והספיק לעצב את אישיותו בכור ההיתוך של המסגרות הסוציאליסטיות האופייניות לצברים, נחשב לרוב, בעיני עצמו, בעיני רעיו ובעיני דור ה"אבות", כצבר לכל דבר (ראו דוגמאות רבות בספר האוטוביוגרפי של נתיבה בן יהודה (1981) ובספר הפלמ"ח. נחצה זו אומתה על-ידי סיון גם מבחינה אמפירית, לאחר שבחן את פרופיל המונצחים בחוברות הזיכרון.

עוז אלמוגי*

ההשקפה, כי בני ישראל הנם עם מיוחד, שנבחר למלא תפקיד בכורה בקורות האנושות, מצאה ביטוי בספרי ההיסטוריה, בסיפורים ובשירים לחגים הארץ-ישראליים, שנלמדו בבית-הספר העברי בארץ.¹⁰ התנ"ך היה גם גושפנקא מיתולוגית לאתוס הציוני – יציאה מגלות לחרות בחסות ההשגחה האלוהית.

אחת האינדיקציות לגישה חינוכית זו היא תשומת-הלב המיוחדת, שניתנה בבית-הספר העברי להוראת יציאת מצרים ומסעי בני ישראל במדבר אל הארץ המובטחת.¹¹ הפרשיות הללו שימשו מטאפורה כוללת לחזרה הציונית לארץ-ישראל, בהציגן תהליך ארוך של הזדככות לאומית, תוך עמידה במבחני ובקשיים רבים.

הזיקה בין דת לבין מלחמת-קודש, בין מצביאות לבין משיחיות ובין ניצחון לבין פולחן היא זיקה עתיקת-יומין ואינה מקרית. הניצחון בקרב ביטא לאורך ההיסטוריה סמלית את העליונות של אמונת המנצח ושל קהילתו. ניצחון "נושא הצלב" (הכובש) אשר את כוחו של הקדוש, הפורש כנפיו עליו.

הניצחון המוחץ על יריב עדיף, החדור בתפיסה אנטישמית סימל בעקיפין את עליונות האמונה הציונית-יהודית. הדמות המיתולוגית של הלוחם הישראלי ביחידות החנית של צה"ל התעצמה גם מתוך הבלטת דמות התשליל של הלוחם הערבי. גם ההתרברבות של הדיקטטור הערבי טרם קרב חידדה את תחושת הפער האיכותי-מוסרי בין הכובשים לנכבשים. הפלמ"חאי, השריונאי, הטייס ובפרט הצנחן הישראלי הצעיר נתפסו בציבור הישראלי במונחים של כובש מקראי – כיהושע בן-נון, המגן על עמו, המשחרר אדמות בחסות האל, ומנהיג את המסע היהודי החדש לכנען. כלוחם, הצבר נעטף בהילה של "שליח מצווה" ("מגש הכסף") – של מצביא, שהחסד האלוהי שורה עליו, ומנחהו בכל אשר יפנה.

ככל שרבו הניצחונות באתרי קרב שונים, ואתם גם סיפורי הגבורה והישועה, כך לבש המאבק בערבים אופי של התנגשות מיסטית: מלחמת העצמאות נתפסה כיציאת

מצרים החדשה, ומערכת קדש כמעמד הר סיני חדש.¹² קדושת המלחמות ומצביאייהם העבריים זכתה למשוב במערך המחברת של "הכנסייה" הציונית, בעיקר, באמצעות שירים וסיפורים לגיל הרך.

המיתוס "מעטים מול רבים"

המיתוס "מעטים מול רבים" – שפירושו ניצחון הנחותים בלוחמים ובכלי-נשק, אך העליונים מבחינה מוסרית – חוזר שוב ושוב בדברי ימי ישראל, בפרשנות המקרא ובתפילות היהודיות. במיתוס הזה יש ארבעה מרכיבים סמליים, המשלימים זה את זה לתמונה מטאפיסית אחת:

א. המיתוס מבטא את אומץ-לבו של המנהיג הצבאי העברי, שרוחו לא שחה בפני הצורך המצויד והרב ממנו, את תעוזתו ואת גבורתו. הנער דוד, המביס בקלע ובאבן את גליית הפלישתית – שר הצבא המסורבל, החמוש מכף רגלו ועד קדקודו – היא הדוגמה הציונית והמוכרת ביותר למרכיב הזה.

ב. המיתוס מבטא את עוצמתו הרבה ("ביד חזקה ובזרוע נטויה") של אלוהי ישראל, הגובר על כל כוח אחר ביקום ("חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל-הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוהינר").

ג. המיתוס מסמל את פריסת החסות האבהית של האל על עמו ישראל, בבת-עינו. הפסוק, "היא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו [...] והקדוש-ברוך הוא מצילנו מידם", בהגדת הפסח ופסוקים רבים כדוגמתו מסמנים את סוד כוחם של היהודים: ההשגחה העליונה.

ד. המיתוס מסמל את רשעותו של עמלק ואת אכזריותו. הגוי מבקש לחמוס ולעשוק את עם ישראל, ובעקיפין לקום נגד אלוהיו, וסופו שהוא מוכה שוק על ירך, וניגף מפניו בבושת-פנים. כך מודגשת עליונות הרוח (האמונה והמוסר היהודיים) על כוחו של הגוי, על תשוקתו ועל רשעותו ("לא בחיל ולא בכוח כי אם

* החוג לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת חיפה.

3. המושג דת אזרחית הוצג בראשונה על-ידי רוסו, ופותח מאוחר יותר כמושג אנליטי לניתוח מבנה חברתי על-ידי הסוציולוג האמריקני רוברט בלה (1967). הסוציולוגים הישראליים צ'רלס ליבמן ואליעזר דוך-יחיא התאימו את המושג להוויה הישראלית בספרם (1983). לפירוט הסיבות להיווצרות הדת האזרחית בישראל ראו מאמרי (1992).

4. דת זו לא כללה בתקופת "היישוב" את ארגוני "הפורשים" ולא את הפלג הדתי-לאומי ("המזרחי"), ואולם עם הקמת המדינה וצה"ל ועם ישום עקרון הממלכתיות של בן-גוריון הפכו אלה לחלק אינטגרלי מהדת האזרחית בארץ, שהתגבשה סביב הסמלים הציוניים של מדינת ישראל וסביב ערכיה.

5. אלמוגי, 1991.

6. שפירא, 1988; דוך-יחיא וליבמן, 1983.

7. ויקרא, כ', 26.

8. דון יחיא וליבמן, 1983.

9. דומה, כי זו אחת הסיבות העיקריות לכישלון של

האידיאולוגיה הכנענית. היא הניחה, כי ניתן לוותר על האפוס היהודי העתיק כחלק מסמלי הזהות הישראלית, אך בזאת שמטה את הציר המרכזי של התודעה הלאומית הציונית.

10. פירד, תש"ם.

11. פירד, תש"ם.

ברוחי אמר ה' צבאות"). בתרגום מודרני מכונה המוטיב הזה, "עליונות האיכות האנושית על פני הכמות".

היסודות הסמליים האלה עשויים להבהיר מדוע נעשה המיתוס "מעטים מול רבים" לאחד המיתוסים החשובים ביותר של הדת הציונית ככלל ושל צה"ל בפרט, והופיע כמעט בכל החגים הציוניים – ובמודגש בחג החנוכה ובל"ג בעומר – וכמוטיב יסוד במורשת הקרב.

המיתוס "מעטים מול רבים" התגלה כבר בשלבים הראשונים של הגיבוש האידיאולוגי של הציונות.¹⁴ הלוחם העברי, שנתקל בפורעים המקומיים, הוצג כ"דוד" החדש, הלוחם לא רק במבקשי נפשו, אלא גם במבקשי נפש ישראל. סיפורים רבים, החל מתקופת העלייה הראשונה, הדגישו את הניצחון הנסי של שומרים ושל איכרים בודדים, שמצאו עצמם מתמודדים עם הכנופיות הערביות, העדיפות עליהם בחימוש ובכמות. לימים השתרש המיתוס גם ב"הגנה" ובצה"ל, והפך לחלק בלתי-נפרד מסמלי מורשת הקרב הישראלית.

המיתוס היהודי של "מעטים מול רבים" קיבל גוון חלוצי-עדכני באמצעות שני תת-מיתוסים ציוניים נוספים: מיתוס תלחי ומיתוס מצדה.¹⁵

★ **מיתוס מצדה** נקלט כה עמוק בתודעה הצברית, עד כי מסעות של תנועות הנוער, של בתי-הספר ושל הפלמ"ח למצדה נעשו למעין מסע פולחני במדבר, ששיאו בעלייה לרגל ל"מקדש הציונות" ושבועת אמונים לעם ולמולדת. על פסגת המצדה נדמו בני הנוער לעצמם כממשיכי הגיבורים הקדומים של הממלכה העברית.

★ **מיתוס תלחי** מתבסס על סיפור גבורה חלוצי עדכני. הזיקה בינו לבין "מעטים מול רבים" מודגמת בשיר ילדים עברי, שנלמד בגני הילדים ובבתי-הספר העממיים:

היה היה גיבור עתיק / צורים בקע, סלעים העתיק. /
בשיר חיים יצא לקרב / מול אספסוף גדול ורב. /
טוב למות על המשמר / בעד ארצנו – כה אמר, /
היה היה גיבור – חידה, / לו זרוע יחידה...¹⁶

מיתוס תלחי צפן בחובו מרכיב סמלי נוסף, בעל חשיבות רבה לציונות: השבת "הכבוד היהודי האבוד". הציוני, בהבדל מהיהודי הגלותי, אינו מרכין עוד את ראשו בהשפלה בפני הגוי, כעבד נרצע, אלא נלחם על חייו בגבורה ובראש מורם, עד המוות, ושומר בכך על כבודו העצמי ועל כבוד עצמו.

הרבדים הסמליים של מיתוס תלחי עשו את המושג "תלחי" למעין צופן, או ססמה דתית (בדומה לססמה "שמע ישראל"), המתמצת, לא רק את הלחימה העיקשת באויב ואת הקרבן, אלא אף את המפעל החלוצי כולו. הניצחון במלחמת העצמאות, ומאוחר יותר גם במבצע קדש, תרם לחיזוק המיתוס "מעטים מול רבים", על רבדיו המיסטיים, בציבור בישראל – גם זה החילוני. שוב התרחש, כביכול, הנס; ועם ישראל הקטן והחלש יצא מהמערכה וידו על העליונה. הנחלת מפלה ניצחת לצבאות ערב, הרבים בכמות, שצוידו היטב, נתפסה (גם אם לא בגלוי) כאצבע אלוהים – כחוליה נוספת בשלשלת

ההיסטורית של הישועות מהצוררים, מבקשי נפש ישראל. האופי הגרוטסקי והמסורבל של לחימת האויב הערבי המחישה מאוד את המיתוס (בדומה למיתוס "עם נבחר"): הנה "ישראלית" הצעיר (שהונצח בדמות הצבר המיתולוגי, שיצר הקריקטוריסט דוש), ממש כדוד הרועה – הנער "יפה העיניים", האדמוני, המסמל את התום ואת המוסר – ניצח את הערבי – גליית הטיפש והמסורבל – הודות לאיכותו האנושית (חוש האלתור), לביטחונו העצמי ולחוסנו המוסרי.¹⁷

הספרות הישראלית, ובפרט ספרות מורשת הקרב, שהתפתחה בארץ בעקבות המלחמות, הדגישו חזר והדגש את מוטיב העדיפות המספרית והגלית של צבאות ערב. נוצר אפוא תהליך דיאלקטי, שבו הלוחם-הצבר גדל מצד אחד על ברכי המיתוס "מעטים מול רבים", ומצד שני הוא חיזקו ושכללו בעצם ניצחונו המזהיר בקרב. הוא נעשה עד מהרה בתודעת הציבור, וגם בתודעת עצמו, לדוד הצעיר, שנגף את הפלישתים.

מיתוס גבורת הלוחם – "ל'ה לוחמים צדיקים"

משנות השלושים ואילך נבנו מרבית המיתוסים הישראלים סביב קרבות גבורה, שהולידו גם מיתולוגיזציה של לוחמים מצטיינים¹⁸ ושל אתרים גיאוגרפיים. עצירת הטנק הסורי על גדרות דגניה, קרבות הגבורה במשטרת נבי יושע, הלחימה על משטרת לטרון ועל גבעת הקאסטל, שיירות ההספקה בדרך באב"ל-ואד וקרב המיתלה במערכת קדש הם מקצת הקרבות הרבים, שנעשו לחלק מהביוגרפיה ומהגיאוגרפיה ההירואיות של האומה הישראלית החדשה. גם במיתוס הזה שיחק הצבר-הלוחם מעין תפקיד היסטורי כפול: הוא יצר מיתולוגיה של גבורה, באמצעות קרבות הירואים שונים, שבהם הצטיין, והתחנך על ברכי אותה מיתולוגיה, שיצרו חבריו בחזית. התהליך התאפשר, בעיקר, הודות להתפתחות המהירה של תרבות השכול וההנצחה הישראלית, בעיקר בקרב העלית הוותיקה והמבוססת בארץ.¹⁹ ההתגייסות של העלית האמנותית לשירות ה"כנסייה הציונית" יצרה מעין מנגנון משומן של אנשי יצירה מוכשרים, שהפכו בזריות סיפורי קרב טריים, שזה אך הגיעו מהחזית, לפולקלור גבורה לאומי.

הגלעדים, שהתרבו משנות החמישים, סיפורי הקרב ושירי המספד, שהוצאו לאור בסמיכות למלחמה, ובמיוחד חוברות וספרי הזיכרון, שהנציחו את הרוב המכריע מבין הצברים שנפלו²⁰ – עשו את מיתוס הגבורה הארץ-ישראלי לציר תרבותי חשוב בהווה הישראלית. כל אלה האדירו את הנופלים בקרב, עד כדי פולחני דמות, והפכו לוחמים צעירים אלמונים לדמויות מופת לאומיות. מקצת ספרי הזיכרון נעשו למעין ספרים דידקטיים – מעין ספרי תפילה ציוניים – בעלי מופת ערכי, שנקראו ב"פעולות" חינוכיות ובטקסים בתנועות הנוער ובבתי-הספר. הם נעשו לחלק מהפולקלור המקומי, שכונה לימים בכינוי המאוד סמלי והייחודי, "מורשת קרב". הפאתוס הממלכתי

12. תפיסת המלחמה כהתגשמות מיסטית הגיעה לשיאה במלחמת ששת הימים. ניתן לראות בתקופה שלאחר מלחמת ששת הימים את השיא המיתולוגי של הדת האזרחית בישראל. ישעיהו, נ"ב, י'.
13. שפירא, 1992.
14. על המקורות ההיסטוריים של שני המיתוסים ועל משמעותם הפונקציונלית ראו שפירא, 1992.
15. "בגליל" (מנגינה: מנשה רבינא, מלים: אברהם ברודיס) בתוך יחזקאל בראון (ערך וליקט) לביה"ס – שירי חג וטבע, חוברת שירים ומנגינות, סמינר הקיבוצים, תל-אביב, תשט"ו.
16. המיתוס, וכן גם מרבית הציונים הפולקלוריסטים, מתארים קליעת אבן במצחו החשוף של הענק הפלישתי.
17. דני מס, נועם גרוסמן, איתמר גולני, זוריק דיין, ג'ימי, טוביה קושניר, הלל לביא, חיים בך דור, גוליבר ואחרים, שהפכו למיתוס מיד לאחר מותם.
18. סיון, 1991.
19. סיון, 1991.
20. על מקצת מהערכים, המקופלים בשירת מלחמת העצמאות, ראו מירון, 1992.

והשפה הדתית, שאפיינו את תיאור הנופלים, חדרו לא רק לאמנות ולחינוך, אלא גם לעיתונות. בנוסף לדמות המופתית של הצבר-הלוחם, שרטטו הפרוזה והשירה הצינונית הליטורגית, ובמיוחד קבצי הזיכרון, גם מערכת ערכית ענפה, המייחדת את תרבות הלחימה הישראלית.²¹ הספרים והשירים היו לא רק מחוות זיכרון לנופלים, או במת הלל לעם שגידלם, אלא גם מעין "אני מאמין", או "מדריך ערכי", ללוחם העברי. מיתוס הגבורה מכיל, בדומה למיתוס "מעטים מול רבים", שני תת-מיתוסים:

• **תת-מיתוס "אחרי"**. יותר משהיתה דמותו החברתית של הצבר נרדפת ללוחם העברי היא נרדפה ל"מפקד" – למצביא העברי החדש. אם הפלמ"חאי, או החייל משורת הרובאים ביחידות הקרביות, נתפס כ"תלמיד" הישיבה"–להתפאר של "בתי-המדרש הצינוניים", הרי שהמפקדים נתפסו כ"עילויים שבתורה". הצינונות נזקקה לדמויות מופת, ל"מגדלורים" נורמטיביים – ומיתוס המפקד הצבאי היה אחת התשובות לצורך הזה. אין תימה אפוא כי מרבית הגיבורים הצבריים, שנותרו חרוטים בתודעה הציבורית באמצעות ספרות הזיכרון, ונעשו למודל לאומי של תכונות תרומיות, היו מפקדים. גם מרבית הגיבורים הצבריים הפרוטוטיפיים, המופיעים בפרוזה ובשירת תש"ח הם, למעשה, דמויות של מפקדים. כך, למשל, אורי – גיבור **הלק בשדות** של משה שמיר.

ההערצה החברתית רבת-השנים ליגאל אלון ולמשה דיין (שני המצביאים הנודעים ביותר של מלחמת הקוממיות) נולדה אף היא, במידה רבה, מתוך המשיכה לסמל הצינוני החדש – המצביא העברי המודרני, עטור ההישגים הצבאיים.

ביטוי הקרב המפורסם "אחרי!!", שהפך סמל לעוז רוחו של המפקד העברי (ובעצם, לצה"ל כולו), לנחישותו, לאחירותו ולמנהיגותו, ביטא לא רק קוד צבאי בסיסי (מחויבות המפקד להסתער בראש הכוח), אלא גם מופת מהפכני בהתגלמותו – ראש וראשון לשאת בעול השירות הציבורי וההגשמה האידיאולוגית. המפקד סימל גם את האנטינורמה המובהקת ליהודי הגלותי – סמוך ובטוח, גא ואמין, יודע את שלפניו; מנהיג ולא איש-שוליים.

אפשר לזהות כמה "תכונות פיקודיות" תרומיות טיפוסיות, הנשנות בתיאורים של מיתוס המפקד. התכונות האופייניות עשויות ללמד גם על מרכיבי הפרוטוטיפ החברתי של הצבר המיתולוגי, כפי שנבנה בתודעה הישראלית. התכונות מדגימות את ההקבלה הסמלית הסמויה בין מיתוס המפקד הצברי לבין מיתוס המנהיג הדתי.

I. **מנהיגות כריזמטית במקום סמכות בירוקרטית** ("אך אהבת אותו, כידיד, הוא סיפר בצ'זבאת מדי ערב")²²: הצד ה"אקספרסיווי" בדמות המפקד הודגש בתרבות הצבאית של ישראל על פני הצד ה"אינסטרומנטלי". כלומר, המנהיג הצבאי לא נתפס כנושא "משרה", כבירוקרט בארגון צבאי, שכוחו ומעמדו מוקנים מתוקף ההיררכיה הארגונית

הרשמית, אלא כדמות כריזמטית, הנערצת על פקודיו בזכות סגולותיו האנושיות. הוא הוצג כמנהיג טבעי, שאינו זקוק לשררה ולסימני המעמד (רבים, אכן, הלכו במכוון ללא דרגות) – כמי שקיבל מפקודיו לא-רשמית את המנדט להנהיגם.²² המרכיב המיתולוגי הזה של התרחקות מגינוני שררה בא, ככל הנראה, גם לסמל את העוונה ואת העממיות בדמות המפקד.

הסמל הזה של מנהיגות אקספרסיווית, הוא סמל מובהק של מנהיגות אידיאולוגית/ דתית. המנהיג אינו רק "פותר פתרונות", אלא גם "רועה רוחני" של צאן מרעיתו. יתירה מזו, תכונותיו הנאצלות מעלות בעקיפין את קרנה של הדוקטרינה הדתית/מהפכנית, לפי שהן מקנות אשרור לכך, שבחירי האלוהים/המהפכה הם גם בחירי העדה ואהוביה – העדית-שבעדית.

II. **שליחות ומצווה במקום מקצוע המפקד** – ובכלל זה גם איש הקבע – הוצג לרוב כמי שנטל על עצמו את האחריות "לרגע" – רק מתוקף שעת החירום הדוחקת, ולא כחלק ממסלול קידום אישי במדרג ההיררכי. המרכיב של שליחות במקום מקצוע – הודגש מאוד בפולקלור הצבאי הישראלי, כיוון שהמחיש את המוסריות הפנימית של המנהיג, את ההכרח הכפוי שבמלחמה ואת הממד ההתנדבותי בשירות הלאומי.

יתר על כן, המפקד הוצג ברבים מקבצי הזיכרון כאדם רחב-אופקים, כאנטי-מיליטריסט (הבוחל במלחמה ובחיי הצבא) וכמי שהשירות הצבאי לא איבן את מחשבתו בדפוסים הצבאיים..

III. **תביעה עצמית ומופת מוסרי** ("עת המים חילקו במשורה – הוא אחרון. ורק מה שנותר")²³: המנהיג הוצג כמי שנותן דוגמה חיה ומופת אישי לביצוע הנכון של המשימות הקיבוציות, כיוון שמעשיו נעשים, לפי המיתוס, מתוך תביעה אישית גבוהה. הוא צועד בראש המחנה תוך סיכון עצמי ("אחרי"). המנהיג בקרב נתפס לא רק כמי שמופקד על שמירת הסטנדרטים, שהוצבו בפניו, אלא כמי שחוזר ומציב כל פעם מחדש סטנדרטים גבוהים יותר.

כאן מתקיים דמיון מעניין נוסף בין המפקד לבין המנהיג הדתי: שניהם עושים את חייהם קודש לעבודת הבורא/החברה.

IV. **המפקד כרועה רוחני, המדרבן את חניכיו, ועומד בפרץ המשבר** ("הוא הכביד את עולו ו'רכב'. הוא לא חס על זעה ועל פרץ")²⁴: המפקד הוצג כמי שמעודד ומדרבן את "צאן מרעיתו" בשעת דחק (כמשה במדבר סיני) – כציר האידיאולוגי הקשיח, הדוחף את חניכיו קדימה, המלכד את השורות ברגעים קשים, ומגן מפני התפרודות. הוא נושא את השליחות הלאומית על גבו גם כשגבו של ה"עם" (חייליו) שח, מתוך שהוא חדור יותר מכולם בכובד.

V. **דמות המפקד כדמות אב הדואג לילדיו** ("על המייקח עומד כתגרן, ונלחם על עוד סוודר אחד")²⁵: זו אולי התכונה המובלטת ביותר במיתוס הזה. חיים חפר מבטא

* חיים חפר.

22. על אופיה ה"אזרחי" של מערכת היחסים בין המפקדים לפקודיהם בפלמ"ח ועל הישענותה על יוקרת הראשונים, ראו שפירא, 1992, ע' 414.

כמעט בכל בית בשירו קשר רגשי ודאגה כנה ואבהית של המפקד לחניכיו.

VI. עממיות וצנעה ("את עיניו לתהילה לא יישא. לא הזר מחייך לא מדרך*"): המפקד הקרבי הוצג כאנטי-אריסטוקרט – כאדם עממי, אנושי וצנוע, כמי שאינו שיכור מהסכמות, שניתנה לו, ואינו מנצל את כוחו לטובתו האישית. המפקד, לפי המיתוס, מתערה ומעורה בחיי חייליו, סובל את סבלם ושמח בשמחתם, ואינו מבקש לעצמו זכויות-יתר של מעמד, של ותק, או של ייחוס.

גם במרכיב "הקרבה אל העם" מתקיים דמיון בין מיתוס המפקד-הצבר לבין המיתוס, השכיח בדתות שונות, של המנהיג הדתי. מהפכות חברתיות (אידיאולוגיות ודתיות) רבות נהגו להדגיש סמלים של עממיות – של קרבה לעם. קרבת המנהיג לעמו סימלה גם את קרבתה של המהפכה לאזרחיה ואת דאגתה הכנה להם.

יתירה מזו, דומה, כי מתוקף היותן פעולה קיבוצית, נושאות מהפכות רבות (ללא קשר עם מערכת תכניהן האידיאולוגיים הייחודיים) מסרים של שוויון ושל שיתוף (מעין הטיית-שכם משותפת).

צמצום ההיררכיה בין הקצין לחייל (ראו גם את הדמיון במדי הקצין ובתגיו לעומת מדי החייל ותגיו בצה"ל) העניקה גם תוקף סמוי לתביעה מהחייל להקריב קרבן אישי, כיוון שהציגה את קרבנו כקרבן עבור צורכי הכלל, ולא עבור צורכי המנהיגות.

VII. אהבת מולדת כמתן בסתר מרבית ספרי הנופלים מפליגים בתיאור סגולות הפטריוטיזם הטבעי והכן של המפקד הצבר. הפטריוטיזם הטבוע – האינטימי – הומחש לא רק באמצעות סיפורי מן הזיכרון של מקורביו, אלא גם באמצעות "תערוכה-זוטא" של שירים, של מכתבים אישיים ושל הגיגים, שלא פורסמו בחייו של הנופל, וכוללים ברכת הלל למולדת ולשירות הלאומי.

כאן נגלית שוב הקבלה בין המפקד לבין המנהיג הדתי. כמו הצדיק, שצדיקותו עולה למעלה הנשגבה מתוך "מתן-בסתר" – מקיים מצווה בצנעה, בהיחבא, ומתוך מחויבותו ל"קונו", כך עולה צדיקותו של הנופל, שהקריב עצמו שלא על מנת לקבל פרס חומרי, או פרסום, אלא מתוך מחויבות פנימית ל"שבט".

החל מתום מלחמת העצמאות, נוצר באמצעות פרסום המכתבים והשירים של הנופלים מעין ריטואל סמלי של "גילוי-מחדש" של איכות "האלטרואיזם הנשגב" של גיבורי האומה הצעירים. גם זיכרונות החברים, שקובצו לספרים, כדוגמת **חברים מספרים על ג'מי** – "סיאנסים" חברים, שהעלו באוב את דמות המפקד שנפל, חשפו קבל עם-זעדה, ומתוך התפעלות ונחת-רוח, את המסירות הנפלאה של "אורי ודני וגדי שלנר".

VIII. מקצועיות ומקצוענות לעילא ולעילא ("הוא זוכר עשרות עניינים, ממפות עד שרוכי נעליים*"): המנהיג בתקופה מהפכנית צריך גם להשרות ביטחון, כיוון שמטבע הדברים, במצב של מלחמה ושל סכנה גוברת תחושות החרדה וחוסר-הוודאות. מנהיג (ובמיוחד, מנהיג צבאי),

היודע את אשר לפניו, הבוטח בעצמו, המתמצא היטב בסביבה, ומקרין שקט נפשי, מפוגג חרדות ומשרה ביטחון ואמון (ראו בהקשר הזה את הביטוי הצברי הפולקלוריסטי, "סמוך").

המפקד הצבר הוצג במרבית קבצי הזיכרון כמקצוען לעילא ולעילא, כמי שיודע את אשר צופן יום המחר, כמשופשף ב"חיילות" טובה ובתכנון אסטרטגי, וכבעל בגרות ויישוב-הדעת, המאפשרים לו לרדת לעומקו של עניין, ולהוציא עיקר מטפל.

• תת-מיתוס "חרב ועלי-זית" (או "הלוחם הישראלי המוסרי"). המיתוס הזה מציג את הלוחם הישראלי כאיש מוסר נעלה ורודף שלום, שמוסריותו ואנושיותו עומדת במבחן גם ברגעים קשים. מכל סיפורי הקרב, שהפכו במהלך הזמן לגרעין מיתולוגי, נראה, כי סיפור הנפילה של שיירת ה"לה" הוא החזק, הסמלי והידוע מכולם. הוא מייצג במובהק את אותה תפיסה מוסרית שורשית, שתומצתה בסמל צה"ל – חרב ועלי-זית. הסיפור הזה של מוות קיבוצי של נערים צעירים, שחשו להביא הספקה לנצורים, זעזע בזמנו את הציבור הישראלי, והפך את גיבוריו לקדושים כבר סמוך למותם.

ואולם, המוות הקיבוצי של החיילים הצעירים אינו הסיבה היחידה לעוצמת הסיפור כגרעין מיתולוגי. כאשר בודקים את מרכיבי הסיפור מתגלה תמונה מיתית מרהיבה, המתמצתת בסמליות סמויה את רוב היסודות המוסריים של תרבות הלחימה הישראלית ושל המיתוס "חרב ועלי-זית": לחימת מעטים מול רבים, רשעות האויב ואכזריותו מול מוסריות הלוחם העברי, אחוות לוחמים, מוות על קידוש המולדת ומנהיג המהווה מופת.

מעניין, כי דווקא סיפור של נפילה בקרב ושל אי-הצלחה בהשגת המשימה הצבאית (הבאת אספקה לנצורים) הפך למיתוס. הסיבה לעוצמתו המיתולוגית של סיפור ה"לה" נעוצה, כנראה, במכנה המשותף למערכת הסמלים, המקופלת בסיפור: ההומניות של הלוחם העברי ועליונותו המוסרית על האויב הערבי. המיתוס נועד לחזק, לפי פרשנותי, את הגדרת התשליל של האויב הערבי, ולחדד בכך את העליונות התרבותית-מוסרית של החברה ושל הצבא הישראלי ואת הגדרת הזהות המשותפת של הכלל הישראלי.

המיתוס קרבן ועקדה

המיתוס קרבן (לא רק במובן מוות, אלא גם במובן סבל) נמצא כמיתוס יסוד בדתות רבות. הוא מכיל שלושה מרכיבים סמליים בסיסיים: העמידה במבחן (מידת הנכונות של המאמין להעמיד את אמונתו מעל לצרכיו ואף מעל ליקר לו מכל – חייו); ביטול העצמיות (ויתור על סיפוק צרכים ועל חירות אישית לטובת ההגשמה הקיבוצית); ר"העפלה" לקראת ההזדככות (פסגת האמונה, כמו כל פסגה רוחנית, נקנית בייסורים).

בדת הציונית למיתוס קרבן ועקדה חשיבות רבה. מאז הופעתו בספר יזכור חזר המיתוס קרבן, והופיע בשכיחות גדלה בספרות הזיכרון.

הסמל עקדה חדר כה עמוק לז'רגון הפלאקטי של הדת הציונית עד כי נעשה בו לעתים שימוש לא רק להסמלת הקרבן בנפש, ששילמו חלוצים וצברים, אלא גם להסמלה רחבה יותר של המאבק החלוצי בארץ (בדומה למיתוס "מעטים מול רבים"). כך בשירו של אברהם ברוידס, "זאת ארצנו":

זאת ארצנו / קן הסלע, / ארץ להבי יקוד, / כל חיינו בכף־קלע, / כל חיינו על סלעיה נעקוד.²³

אחת הנקודות המעניינות במיתוס הציוני של עקדה היא קרבתו הסמלית לפרשנות הנוצרית של המיתוס – מותו של המרטיר עבור הכלל. ייתכן, כי הקרבה נובעת מהשורשים האירופיים של התנועה הציונית כתנועה לאומית. באמצעות המושג קרבן נעשה החלל הישראלי למי שמסר את חייו מדעת, ולא למי שאיתרע מזלו, וקיפח את חייו ברגע גורלי. כך עוצב המוות בקרב בתודעת הכלל כמעשה של פטריוטיזם נשגב. מרטירי ההגשמה החלוצית – החל מטרוםפלדור, דרך חנה סנש ועד לדני מס ולאורי אילן (שהתאבד בכלא הסורי מתוך חשש פן יסגיר לאויב הסגרת סודות מדינה) – הוצגו כגלגול החדש למורדים החשמאניים, ומאוחר יותר גם לפטריוטים וללוחמי גטו ורשה – כולם לוחמים, שמתו, לפי המיתוס, מתוך נכונות ומתוך מודעות מקדימה לקרבנם.

ניתן לאתר שלושה שינויים סמליים מהותיים, שיצרה הציונות במיתוס המסורתי הקדום: הראשון הוא עיצוב העקדה כמעשה פעיל וכבעל ממדים של גבורה גופנית.²⁴ השינוי השני במיתוס עקדה הוא הדגשת הקרבן עבור האומה ועבור הארץ, ולא עבור האל.²⁵ השינוי אינו מאפיין את הפטריוטיזם הישראלי בלבד. שורשיו בהתהוות הלאומיות באירופה, שעה שהלאומנות הרגשית והפטריוטיזם הרומנטי של הלאומים האירופיים החדשים נעשו למעין דת.²⁶ אחד הסמלים של דת זו הוא עיצובו של הנופל בקרב כקרבן, שהקריב את חייו עבור האומה.²⁷ השינוי השלישי, ודומה שהוא החשוב מכולם, הוא העברת מרכז הכובד הסמלי ממערכת היחסים בין אברהם לאלוהיו – או בתרגום האירופי: בין הפטריוט למולדתו – למערכת היחסים הבינדורית (בין חלוצים לבין צברים). פרשנות זו מדגישה את השלמת הבן עם הקרבנות – את היותו קרבן מתרצה – על פני הדגשת אמונתו הקנאית של האב.

יתירה מזו, העברת מרכז הכובד מהאב המקריב אל הבן, העולה קרבן מרצונו החופשי, העניקה גוון מטאפורי למערכת היחסים בין דור האבות־המייסדים לבין דור הבנים־הממשיכים. מטאפורה זו, המדגישה, בעיקר, את התרצותו של יצחק – כלומר, את העקדה הוולונטרית של דור הבנים על מזבח המולדת – מופיעה כאחד מהסמלים המילוליים, הבולטים ביותר בספרי הזיכרון.²⁸ חשוב להדגיש, כי באמצעות ביטויים אמנותיים כאלה הוסמל הצבר ליצחק המיתולוגי לא רק בעיני דור האבות, אלא גם בעיני עצמו.

עמנואל סיון (1991) פירש את השימוש הנשנה במושג עקדה כביטוי סמלי לרגשות האשם של דור ההורים.

אפשר לצרף לפרשנותו מרכיב סמלי נוסף: את הגלוריופיקציה של הלוחם הצבר. באמצעות העקדה הועלה הלוחם הצבר למעלת הצדיק, העוקד את עצמו בראש מורם ובהשלמה מוחלטת על מזבח המולדת והאומה. שירו של יצחק למדון, "הם ידעו להיכן הם הולכים", מדגים גלוריופיקציה זו:

הם ידעו להיכן הם הולכים – והלכו. / אשר לבם לנחש וחזה – / סגור – הפה האלים. / ככוכבים

אילמי־נגה דרכו בגובהם, / שותקים ועולים...²⁹ המיתולוגיה של הצבר כיצחק התנ"כי התבטאה לא רק במלה "עקדה", אלא גם באחד הסמלים השכיחים ביותר בפולקלור השכול הישראלי (בשירה, בספרות, בקובצי הזיכרון ובאנדרטות): המלה "נערים". סמל הנערות (המופיע כאחד מסמלי תרבות המלחמה של לאומי אירופה החל מהמאה התשע־עשרה) סימל את תוס־הלב של הלוחמים הצעירים, את נעורי המדינה ואת הזיקה הרגשית של האומה אליהם – כאל ילדיה:

היה נערנו – עץ זית / מכסיף. / היה – צפצפה חלומת העלים. / היה נערנו – אלוף מעניף. / היה התמיר בדקלים! / נולד נערנו בצל הגלבווע, / רחץ נערנו בנחל חרוד / נערנו שלנו! הטוב, הגבוה, / אהבנו עד צחוק ודמעות! [...] היה נערנו – כצוק הגלבווע, / היה – כמעוף נשריו נאדר – / אמיץ ונועז וגבוה – גבוה / עד אחרון רגעי מול הצר.³⁰ ולבסוף, העקדה נועדה גם להמחיש את המחיר הקבוע, הנתבע מהיהודים בעבור דבקותם העיקשת בזהותם ובאמונתם המתבלת.

המיתוס עקדה שירת את "הכנסייה הציונית" לא רק באמצעות הסמלת קרבנות המאבק עם הערבים ועם הבריטים ומערכת היחסים הבינדורית, אלא גם באמצעות הענקת הסבר מטאפיזי דטרמיניסטי לסבל, הנתבע מהחלוץ ומהצבר – סבל, שסופו להניב, לפי המיתוס, את פירותיו: בניית ארץ משגשגת. נוראות השואה והקמת המדינה היהודית בסמיכות זמנים אליה חיזקו מאוד את הקשר הסמלי בין קרבן יהודי לפיצוי אלוהי (התגשמות החלום הציוני), והביאו את המיתוס עקדה בגלגולו הציוני לשיאו. כך, כתב אהרון צייטלין:

היות העולה נולדתי / כהיעקד שה צח / נעקדתי – / אשרי! להם הרצח / ואני לאדוני. [...] ³¹

לפי המסר הסמלי הזה, המוות והקרבן הם חלק מחוויה טראומטית, העוברת בירושה מדור לדור, כמו אותו צו פדגוגי של יציאת מצרים. השואה הנה מעין שלב מקדים הכרחי בדטרמיניזם היהודי – מנורה אפלה, המובילה לאור גדול, הגנוז בסופה. בנקודה זו מתלכד המיתוס קרבן ועקדה עם המיתוס גאולה.

המיתוס גאולה והדטרמיניזם היהודי – "בימים ההם בזמן הזה"

אף שהציגה תפיסה חילונית, לא ויתרה הציונות, שהתנערה מהאורתודוקסיה היהודית ככלל, ומהתפיסה המשיחית

23. אברהם ברוידס, "זאת ארצנו". צוטט בתוך אשל, על קברו של הקדוש אברהם איסר הלוי כץ, ערך: נריה, דפוס הפועל המזרחי, קבוצת אב רהם, תרצ"ט, ירושלים.

24. מ' שטיינר, "בין עקדה להתמודדות גבורה", האומה ל"ד, 1976, עמ' 409-420.

25. הקשר הנוצרי בין דת ללאום ובין עקדת הקדוש לעקדת הלוחמים יוצר קשר סמלי בין ישו, שהקריב עצמו למען האנושות, לבין הלוחם, שנפל למען המולדת.

26. מוסה, 1981.

27. מוסה, 1981.

28. ראו דוגמה לתפיסת האבות בשירו של שלונסקי "חולין". "בגלגל", שירים כרך ב', ספרית פועלים, ת"א, 1954.

29. צוטט בתוך: גדליהו המר ז"ל (גדעון), דפי זיכרון לדמותו, ע' 10.

30. מתוך "מספד", משה טבנקין, בספר הפלמ"ח.

31. אהרון צייטלין, "שיר העקדה", שירים ופואמות, ירושלים, מוסד ביאליק, תש"י, עמ' 269-270.

32. מתוך "פלמ"חניק", זאב.

היהודי מחוץ לארץ-ישראל כמציאות זמנית; ויותר מכך – כמציאות כפויה.

המיתוס "זכותנו על ארץ ישראל" הקרין על תרבותו של הלוחם הצבר בשלושה אופנים: ראשית, תרם לתחושת הצידוק העמוק, שחש הצבר ללחימתו ולהגנתו על קרקעות הארץ. החלוץ והצבר-הלוחם חשו עצמם כמי שמגנים על מולדתם, ולא כפולשים (קולוניאליסטים) לתחומי המחיה של תרבות ערבית מקומית, ומביאים אתם תרבות זרה. בשפה המיתולוגית של ספרות הזיכרון הישראלית תואר הצבר לעתים קרובות על-ידי אבותיו, לא כדור שני למהגרים מאירופה, אלא כנצר אותנטי של נערי התנ"ך, שהתהלכו בסנדליהם על הרי כנען, או כהתנגלותם המחודשת. כך תיאר המשורר זאב את דמותו של הפלמ"חאי:

מעינו נשקף נוף הגלבו, / בקולו רוטט צליל התנ"ך.
/ הוא שולח ידו בלחי ילד לנגוע, / חמים המגע
ורך...³²

אחד הסמלים השכיחים ביותר בספרות השכול לתיאור דמות הנופל-הצבר היה עץ/פרח ארץ-ישראלי שנגדע. הסמל מסמל לא רק לבלוב של חיים צעירים, שנקטעו באבם, אלא גם את השורשים הארץ-ישראליים העמוקים של הצבר המיתולוגי. המטאפורה של ניתוק גינאולוגי מדור המדבר הגלותי מצאה את אחד מביטוייה הסמליים הידועים ביותר בפרקי אליק למשה שמיר. "אליק נולד מהים", פתח שמיר את ספרו. רצה לומר, אליק (הצבר המיתולוגי) מחובר לטבע המקומי – הארץ-ישראלי – לנוף הקדומים, ולא לאב הביולוגי, שמוצאו בגלות. שנית, המיתוס נטע תחושה של ילידות ושל "בעל-ביתיות" בקרב בני מהגרים. אם החלוצים חשו עצמם בארץ כביתם כבר מרדתם מכשב האנייה, הרי בנם – הצבר – תפס עצמו כמי שחי בארץ מדורי דורות, ממש כעץ השדה וכחיית הבר הארץ-ישראליים ("שועלי שמשוף"). הצבר התייחס אל ילידותו כאל אינסטינקט, והפיץ סמלי סטטוס של ילידות ושל פטרונות גיאוגרפית (ז'רגון ערבי, קומז'ץ, ידיעת הארץ, יחפנות ועוד):³³ ולבסוף, ההתייחסות לשטחים, שנכבשו במלחמה, היתה, ברוב הקרבות כאל שטחים "משוחררים", ולא כאל שטחים "כבושים".³⁴ היישוב הערבי נתפס כשוכן על חורבות הממלכה העברית העתיקה, והערבים כשבטי מדבר נודדים, שחמסו את מושבותיהם העתיקים והנטושים של בעלי המקום האמיתיים – היהודים.

סיכום

סיכום המכנה המשותף התוכני-סמלי בין ששת מיתוסי היסוד שהצגתי וספחיהם מעלה את המסקנות הללו:

- אם דת פירושה בראש ובראשונה יצירת "מדריך מטאפיסי" לפירוש המציאות, הרי שהמיתוסים האלה – המפרשים את העבר, את ההווה ואת העתיד של הלאומית הישראלית במונחים רליגיוזיים של גאולה, של השגחה, של עס-בחייה ושל נצחיות – מחזקים את

בפרט, על המיתוס המסורתי של גאולה ("לשנה הבאה בירושלים"). הציונים שללו, אמנם, את העבר הגלותי ואת התפיסה הסבילה של ציפייה למשיח בן-דוד, אך לא התכחשו ליסוד המטאפיזי של הקיום היהודי; אדרבא, במובנים רבים אף נשענו עליו, והפכוהו למנוע של רגשה. יישוב הארץ ובנייה הוסמלו במסמכים ובנאוים פרוגרמטיים של המנהיגות הציונית כגאולת ישראל חדשה. אין זה מקרה אפוא שגם המיתוס גאולה מופיע בספר יזכור לצד יתר המרכיבים הסמליים, האופייניים לדת הציונית. השימוש במונחים כמו "תקומה", כמו "אתחלתא דגאולה" וכמו "ציאה מעבדות לחירות" נשנה מאז ברבים מהנאוים של מנהיגי היישוב והמדינה הצעירה ובכתביהם:

אותה שפה דתית משיחית נקלטה היטב גם בקרב דור הצברים, שהרבו לתאר את שירותם הלאומי ביומניהם ובמכתביהם במונחים של חזון אחרית הימים ושל גאולת ישראל.

התוצאות הטראגיות של השואה ותחושת האופוריה, שנוצרה בעקבות הקמת המדינה בסמוך לסיום מלחמת העולם השנייה, כמו גם תבוסת הנאציס, העמיקו את התפיסה המשיחית של הציונות. עתה נראתה הציונות יותר מתמיד כהתגשמות נבואה – כשיא של תהליך אבולוציוני דטרמיניסטי. שוב, לפי ה"תסריט" המיתולוגי, קרס העמלק האנטישמי, והיהודים קמו מעפר כעוף החול. בעקבות פורענויות ואסונות הגיע השלב הנסי: תקומת המדינה העברית וחורבנו של הצורר הנאצי.

"יום השואה" היה לא רק יום זיכרון לאומי, שנועד להתייחדות עם קרבנות הזוועה הנאצית, אלא גם יום קדוש, החוגג באורח סמוי את המיתוס הציוני גאולה ואת ניצחון הציונות (המושג הישראלי "שואה ותקומה" מדגים זאת).

הצבר חונך אפוא מקטנות על תפיסה משיחית, שלפיה, "כל אדם צריך לראות עצמו כאילו יצא ממצרים". הוא נותק, אמנם, מהתכנים המסורתיים של המשנה ושל התלמוד, אך בד בבד המשיך להתחנך, ממש כמו היהודי המסורתי בגלות, על ברכי המטאפיסיקה היהודית, הרואה בנצח ישראל אקסיומה.

המיתוס "זכותנו על ארץ-ישראל"

מיתוס בסיסי נוסף, שעל ברכיו חונך הצבר, הוא המיתוס "זכותנו על ארץ-ישראל". הציונות מעולם לא הצדיקה את מפעל השיבה לארץ-ישראל רק על בסיס העיקרון המוסרי של הענקת מקלט לעם נרדף ושל זכות העם היהודי להגדרה עצמית. המרכיבים האלה, אכן, מהווים חלק מיסודות הלגיטימציה של התנועה הציונית, אך סמלית חשיבותם היתה משנית. הצגת הקמת המדינה העברית כעשיית צדק היסטורי – כמימוש זכות הבעלות על נחלת האבות – תפסה מקום מרכזי בלגיטימציה המוסרית למפעל החלוצי. המושג "גלות" שימש את הציונות לא רק לשלילת העבר, אלא גם להצגת הקיום

33. על הקשר בין תחושת המקום לבין הצבריות ראו גורביץ וארן (1991).

34. המושג "שחרור", אכן, מופיע בשכיחות גדולה יותר מהמושג "כיבוש" על האנדרטות לחללי מלחמה בישראל. אלמוג, 1991.

הקביעה, כי הציונות היתה מעין דת. הצבר גדל אפוא לתוך עולם אידיאולוגי רווי בסמלים בעלי תוכן ובעלי גוון מטאפיסי, והטמיעם ככל חסיד אדוק.

• רוב המיתוסים עושים שימוש בסמלים מקראיים, ומקשרים בין העולם התנ"כי לבין עולמם של החלוץ ושל הצבר. המיתוסים, שהופנמו בתודעת הצבר, הביאוהו לראות את עצמו כנצר לאומה עתיקה, ולמתוח את הקו הסמלי בין "הימים ההם" ל"זמן הזה". המתיחה הסמלית סייעה לצבר לראות את חייו היום-יומיים, ובפרט את פעולות ההתנדבות, שנתבעו ממנו, כבעלי משמעות היסטורית ומוסרית עמוקה; ולראות את לחימתו כבעלת ייעוד היסטורי-מוסרי. אם נקבל את ההנחה, כי אחד ממאפייני דת הוא יצירת עולם בעל משמעות קיום ובעל היגיון פנימי, הרי שגם מבחינה זו הציונות היתה מעין דת, והצבר – מאמינה האדוק.

• ההקשר המקראי של רוב המיתוסים מחזק את הקביעה, כי הציונות לא התרחקה מהיהדות, כפי שניסו לצייר זאת אפילו החלוצים עצמם. אדרבא, המיתוסים היהודיים עומדים ביסודם של רוב המיתוסים הארץ-ישראליים. עם זאת, יש לשים לב לשינוי סמלי מעניין, המאפיין את רוב המיתוסים: בהתרחקותם של המיתוסים החלוציים מהפרשנות היהודית המסורתית – מתוך מגמה לעצב מיתוס חלוצי ארץ-ישראלי – התקרבו המיתוסים לפרשנות הנוצרית-אירופית של מיתוסים דומים (ראו במיוחד את מיתוס הקרבן ואת מיתוס הגבורה). המושגים – ישועה, עקדה, מרטיר, קרבן, גבורה בקרב, או אדמה מקודשת בדם – התקיימו לא רק בתרבות הישראלית, אלא גם בתרבות השכול והקרב של הלאומים האירופיים החל מהמאה השמונה-עשרה.⁵⁰ הם ממחישים את הממד הלאומי-רומנטי, הטבוע בתוך התרבות הישראלית. מבחינה זו קיים דמיון בין המיתולוגיה של הצבר-הלוחם לבין המיתולוגיה של גיבור הקרב בקרב לאומי אירופה בתקופת התעוררות הרומנטיקה הלאומית בסוף המאה התשע-עשרה.

• אחד הסממנים להיווצרות של מערכת ערכים דתית, או קוואזי-דתית, בחברה הוא היות חברה מוכוונת-לעית. המיתוסים, ובפרט גאולה וקרבן, ממחישים את מרכזיותה של המוכוונת-לעית באידיאליזם הציוני. מוכוונות זו, שהוטבעה בצבר, כבכל נער המחונן בבית דתי, הפכה את פעולות ההווה לפעולות, שאמורות להישפט לא במה שהשיגו מיד, אלא בסרגל זמן רחב יותר – במונחים של תרומתם לתהליך של בניין אומה וארץ. המוכוונת-לעית סייעה מאוד להתגבר על סבל גופני ועל מצוקות נפשיות של היחיד, והקלה על כאב האבדן של קרובים ושל ידידים. היא הפכה את הסבל ואת המצוקה של החיים בקפד ושל השירות הקרבי להירואיים – ומכאן גם לבעלי תכלית ברורה.

• המיתוסים מכילים שני מגגונים רביעוצמה לחברות, שלפי גרסתנו, תרמו תרומה מכרעת לחיזוק הפטריוטיזם הצברי ולאיכות הלוחם הישראלי. המנגנון הראשון הוא המוטיב דטרמיניזם היסטורי. באמצעותם למד הצבר

לראות את חייו כחלק מתהליך היסטורי מתמשך של הישרדות יהודית; ומכאן, גם לתפוס את עצמו כחלק חשוב במאבק העם היהודי על קיומו. הדטרמיניזם ההיסטורי העצים את תחושת השליחות, שניטעה בו. הצבר נתבע, באמצעות המיתוסים, להקריב קרבן לא רק עבור ההגנה על חייו ועל בני משפחתו, או עבור הצלחת המפעל הציוני, אלא גם עבור כל היהודים, שהקריבו קרבן למען עמם אלפי שנים. הוא חש כמי שצריך להיות ראוי לקרבנם, ולמעלה מזה – כמי שמחויב שקרבנם לא יהא קרבן שווא.

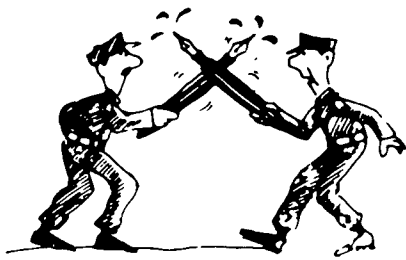
המנגנון השני הוא המוטיב "השגחה עליונה". הוא ממחיש את הקשר המורכב בין דת ללאום, המאפיין את הציונות. החלוצים ייחלו לגאולה ארצית, ולא משיחית, אך לא יכלו לוותר על המטאפיסיקה היהודית, כיוון שהיו שומטים את הבסיס ההגיוני ואת הבסיס הרגשי לתביעה הציונית לקיום יהודי עצמאי בארץ-ישראל. ככלות הכל, מדוע לשמר עם, המפוזר בגוים, ולא להיטמע בהם, אם מדובר רק בפולקלור ובהיסטוריה, ולא בייעוד ובערכים מקודשים?

המושגים הטעונים "עם ישראל" ו"ארץ-ישראל", העומדים ביסוד הציונות, הם מושגים מטאפיסיים, המבוססים על מסמך בעל אופי מטאפיסי – התנ"ך. לא ניתן גם לנתק בין שני המושגים לבין המושג "אלוהי ישראל" – שהבטיח את ארץ-ישראל לעמו. זו אפוא הסיבה לנוכחות המובהקת של הקב"ה גם בדת הציונית החילונית, ובכלל זה בתרבות צה"ל. החלוצים ובנם הצבר הסירו מעליהם עול תר"ג מצוות, אך לא נעשו אפיקורסים. תחושת ההשגחה העליונה, שהטביעו המיתוסים, תרמה לאידיאליזם הצברי; שכן לא רק שהפכה את המפעל הציוני לבעל משמעות עמוקה, אלא נסכה ביטחון ותקווה בשעת משבר ותחושה של קיום צדק היסטורי. ייתכן אפוא שעצם האמונה החזקה – "היא שעמדה לאבותנו ולנו [...] והקב"ה מצילנו מידם" – תרמה להצלחת המאבקים, שניהל הלוחם הצבר בארץ-ישראל. שכן, לנבואה לוהטת יש נטייה להגשים את עצמה.

המוטיב "השגחה עליונה" ממחיש את התפקיד החשוב, שמילאו מלחמות ישראל בעיצוב התודעה הקיבוצית בארץ. שרשרת הניצחונות על ה"עמלק" הערבי, שבאו מעמדה של נחיתות מספרית וכלית, חיזקו מאוד את האופי הדתי של המיתוסים, כיוון שהיו אימות מתמיד להשגחה העליונה על עם ישראל, והפכו את ההגשמה הציונית לרצף של נסים.

• הקשר בין סמלים דתיים לבין סמלים צבאיים, החוזר במיתוסים השונים, מלמד על ההשפעה הרבה של הדת האזרחית בישראל על תרבות צה"ל, ולהיפך – על השפעת צה"ל על עיצוב אופיה של הדת האזרחית בישראל ועל תכניה. דיאלקטיקה זו צמחה, להערכתנו, כתוצאה מצירוף

סוף בעמוד 57

ספרא וסייפא

פיתוח מערכות-נשק

סא"ל (מיל') נתן יערי*

פיתוח מערכת נשק חדשה מסדר גודל בינוני (10-15 מיליון דולר) נמשך, בדרך כלל, לפחות כשבע-שמונה שנים. מתוכן לפחות כשנתיים להגדרת דרישות, לבדיקות היתכנות, למר"מ וכו'. בפרק הזמן הזה ניצב תהליך הפיתוח בפני שינויים, שלכל אחד מהם ולכולם ביחד יש פוטנציאל לסרב את התהליך, ולהאריכו.

* מהנדס. מנהל פרויקט פיתוח בתעשייה האווירית.

שינויי איוש

ככל שהפיתוח נמשך זמן רב יותר, גדלה כמות האנשים, המתחלפים במהלך הפיתוח משני קצות התהליך – אצל המפתח ואצל הגוף הדורש. כתוצאה מכך סובל הפרויקט משינויי כיוון מיותרים, שבדרך כלל גוזלים זמן, ואינם מוסיפים דבר לפרויקט. זאת, כיוון שרוב שינויי הכיוון אינם פותרים בעיות אמיתיות, אלא מהווים "שכר לימוד", שמשלמים אנשים חדשים. נוסף לכך, גם אם המסמכים החוזיים בפרויקט מסודרים ומפורטים, יש תמיד חשיבות גדולה מאוד להבנות בעל-פה בין אנשים משני קצות התהליך ולראייה מוסכמת על שני הצדדים של תהליך הפיתוח. לכן, מבזבזים זמן בדיונים חוזרים ובהתנצחויות על דברים, שלגביהם כבר הושגה הבנה בעבר.

שינויים בהערכת יכולת האויב

הסיבה לפיתוח מערכת נשק חדשה תהיה רצון להשיג יתרון בתחום מסוים, או לתת תשובה ליתרון של האויב. ככל שהפרויקט נמשך זמן רב יותר, גדל הסיכוי, שעד שיסתיימו הפיתוח וקליטת המערכת, יהיו הערכות חדשות לגבי אמצעים חדשים, שמתכנן האויב לצרף לסד"כ שלו, והמערכת המפותחת אינה נותנת להם תשובה מספקת.

ודאי יהיו כאלה שיטענו: מה רע בכך, שתהליך פיתוח מתעדכן לפי הערכה עדכנית של האויב. אך אין הדבר כך. להערכות כאלו יש נטייה לא להביא בחשבון את כל קבועי הזמן הריאליים לפיתוח אמצעים חדשים (כפי שקיימים אצלנו) אצל האויב;

ובדרך כלל, יעדיפו לעדכן את הפיתוח על כל המשמעויות הכרוכות בכך.

שינויים בתורת הלחימה

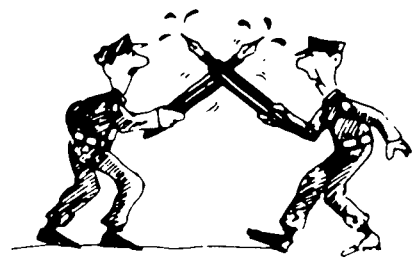
קליטה של כל מערכת נשק מלווה בתהליך קליטה, שכרוך בשינוי בהרגלים קיימים ובהסתגלות למערכת החדשה. כשמתחילים פיתוח של מערכת חדשה, היא נבנית לתוך תורת לחימה פחות או יותר קיימת. למרות זאת, כשלבסוף מגיעה המערכת, מוכרים חבלי הקליטה הקשים של לימוד דבר חדש והקושי בצורך לשנות הרגלים ישנים, ולעדכן את תורת הלחימה, כדי למצות את מרב היתרונות מהפיתוח.

ככל שחולף זמן רב יותר בפיתוח המערכת, רב הסיכוי ששינויים בתורת הלחימה, שהתרחשו מיום שהתחיל הפיתוח ועד לסיומו, יקשו על תהליך הקליטה. לעתים השפעתם כה רעה – עד כדי חוסר יכולת "לעכל" את המערכת שפותחה.

שינויים טכנולוגיים

בעידן של טכנולוגיות מתקדמות סביר, כי בפרק זמן של שלוש-ארבע שנים יתרחשו חידושים בטכנולוגיות, הרלוונטיות לפרויקט. אזי יש נטייה טבעית – של הצרכן ושל המפתח – לאמץ את החידושים האלה, גם אם זה כרוך בשינויים משמעותיים בתהליך הפיתוח. זה נעשה מבלי לבדוק עד הסוף את המשמעות של השינויים הללו על הפיתוח בכללותו.

כאמור, כל השינויים שמניתי הם "זוללי" זמן בכל פיתוח, ולמעשה, יש כאן תהליך, המזין את עצמו. ככל שהפיתוח יימשך זמן רב יותר, רבים הסיכויים, כי יתרחשו תהליכים, שיאריכוהו עוד יותר.

איך נמנעים מהסחרור הזה?

אין תרופות פלא, והפתרון אינו פשוט. יחד עם זאת, ברצוני לציין שני מישורים, שבהם "יש מה לעשות", ושינויים בגישה ופיתוח מודעות יכולים להביא לשיפורים משמעותיים:

א. הגדרת יעדים "צנועים"

כשמגדירים את הדרישות מהפרויקט, הרצון הטבעי הוא לתת תשובה מוחצת ר'סופית" ככל שרק ניתן להעלות על הדעת, וזאת, בדרך כלל, כאשר המשמעויות לא לגמרי ברורות. גם בשלב מאוחר יותר, כשהמשמעויות כבר ברורות, קשה מאוד "להיפרד" מהדרישות הללו, וכמובן דרישות קשות ומוגזמות הן מתכון בטוח לפרויקט "איך-סופי".

אני גורס, שדווקא בעידן של טכנולוגיות מתקדמות, שזמינות כמעט לכל דיכפין, אין לצפות למערכת אחת, שתביא אותך (אם להשתמש בביטוי מושאל מעולם האתלטיקה) להיות סיבוב שלם לפני יריבך.

הביטחון בשטחים

שאל רובין

אחר הממדים של ההפרדה שבין אזרחים לבין חיילים בדמוקרטיה הוא חלוקה ברורה של השמירה על

חשוב לזכור, כדי לנצח מספיק להיות כמה צעדים לפני היריב, כל עוד נשמר היתרון הזה. בנוסף, יתרון טכנולוגי קטן יכול להתרגם ליתרון כולל גדול, אם נשכיל להוסיף עליו תורת לחימה משופרת, ובעיקר יתרון באיכות האנושית.

ב. מבחן ה"פוטנציאל הגדול"

לפני כל כניסה לפרויקט פיתוח יש לבחון את פוטנציאל הגידול של המערכת, כאשר יוזמי הפרויקט רוצים להציג יכולת עתידית רחבה ככל האפשר, שבדרך כלל מתבססת על טכנולוגיות עתידיות, או לכל היותר, על טכנולוגיות שאינן בשלות עדיין. בהתאם לכך, גם מקבלי ההחלטות מתייחסים לסעיף הזה בשטחיות ובאי-העמקה. ודאי, כי הנושא הזה אינו פרמטר חשוב במיוחד לקבלת החלטתם. לדעתי, יש לבחון את פוטנציאל הגידול ברצינות ומתוך מוטיבציה שונה לחלוטין. הייתי מציע למקבלי ההחלטות לבחון את הנושא לפי כלל אצבע: **אם קצין הפרויקט מתקשה להציג פוטנציאל אמיתי לגידול תוך שימוש בטכנולוגיות קיימות ומוכחות, סימן הוא שהגזימו**

בדרישות מהמערכת. כלומר, במצב כזה צריכה להידלק "נורה אדומה" – בפנינו פרויקט, שעלול לעלות על מסלול "איך-סופי" כתוצאה מדרישות מוגזמות. לדעתי, בכל פרויקט קיים מערך של דרישות, שצריך להשאירו לשלב השני, שיהיה לאחר צבירת ניסיון מסוים בהפעלת המערכת. אזי מימוש יהיה זול יותר ויקלע יותר לצרכים האמיתיים.

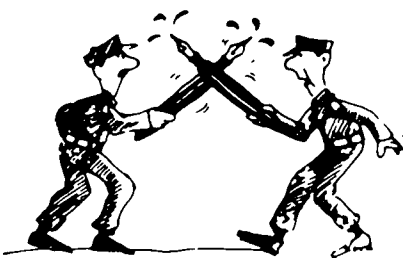
סיכום

פרויקטים לפיתוח, שגולשים בלוחות הזמנים ובתקציביהם, או שאינם מסתיימים כלל, הם תופעה שגרתית. לדעתי, בחלק גדול מהמקרים הסיבה היא הכתבת דרישות קשות, שאינן תואמות את היכולת הטכנולוגית ואת היכולת התקציבית. כדי להימנע מכך, יש לפתח כלים להערכה ריאלית – עד כמה שניתן – של הסיכויים לממש את הפרויקט עוד לפני שנכנסים אליו.

ובתחום המרחבי (הפיקודים). רק במקרים חומרים, שבהם סדר הכוחות של המשטרה קטן מכדי לטפל בהפרות סדר רחבות-ממדים, מוזעק הצבא לעזרתה.¹ אז נמצאים כוחות הצבא תחת פיקוד המשטרה, וסרים למרותם לתקופה מוגבלת – עד שכוחות שיטור יוכלו שוב לשלוט במצב, לשמור על הסדר הציבורי, ולאכוף את החוק.

ביטחון האזרחים בין הצבא לבין המשטרה: תפקיד הצבא להגן על גבולות המדינה, ולהתכונן למלחמה הבאה בצבאות האויב; תפקיד המשטרה לעסוק בשמירה על הסדר הציבורי ובאכיפת החוק. לביצוע משימותיו בנוי הצבא מזרועות ומפיקודים, האחראים להתכוננות למלחמה ולהיערכות להתקלות עם צבאות האויב בתחום המקצועי (הזרועות)

ועוד היבט שלילי: הפעלת צבא במקום משטרה למשימות משטרתיות מחסלת את התשתית המשטרתית במקום ומפקירה תחום רחב של חוק-וסדר לידי הרחוב. וזה ממוטט בעקיפין את מערכת השיפוט האזרחית. אין להמעיט מערכה של הפגיעה במשטרה כיוון שבראשונה נפגע מוראל השוטרים, אחריו נפגעת נכונותם לשרת ולבסוף ניזוקה גם הנכונות להתגייס לכוחות המשטרה.⁵

סיכום

היתקלות ממושכת של אוכלוסייה אזרחית עם כוחות צבא במקום עם כוחות משטרה הופכת פרחים לגיבורים, עבריינים – לקדושים, וחבורה של מפירי-חוק – ללוחמי חירות.

על מנת לייעל את השלטת הסדר ואת אכיפת החוק בשטחים, יש להעביר את המשימות לידי כוחות משטרה – כלומר, משמר הגבול – ולתת להם את האמצעים (תקנים, אמצעים וציוד) לעשיית המלאכה. כך יתפנו יחידות הצבא במילואים ובסדיר לאימונים, להתכוננות למלחמה ולשמירה על גבולות המדינה, ויקטן העומס על המילואים, שממילא אינו יכול להתחלק בצדק, כיוון שרוב המשימות של המערך הלוחם לא יתאימו למערך הלא-לוחם. בה בשעה, ההתמחות של אנשי מג"ב במשימות של שמירה על חוק-וסדר והאופי השונה מן הצבא של השירות בחיל הזה (שעיקרו אנשי קבע) ייתנו תפוקות גבוהות יותר לתשומות, שיינתנו להם – ולא לצבא – לאכיפת חוק-וסדר בשטחים.

(סוף בעמוד 54)

★ בגלל יריבות בין-חילית ידע אינו מועבר "לרוחב" – בין היחידות לבין עצמן וביניהן לבין יחידות המשטרה. מבחינה זו, החלטת הממשלה להטיל את האחריות לביטחון הפנים במדינה על המשטרה (שהקימה לצורך הזה גם את היחידה המיוחדת למלחמה בטרור, י"מ) לא רק שהנה הדרך הנאותה של דמוקרטיה במצבי משבר להתמודד עם הנושא – מבחינת הלכות משטר ודמוקרטיה – אלא שיש בה הרבה מבחינה תועלתנית.

תוצרי-לוואי בלתי-רצויים

להפעלת צבא במשימות של שמירה על הסדר הציבורי בקרב מגזר אזרחי – גם בשטחים – יש כמה תוצאות-לוואי לא-רצויות – מעבר להסתתו לתחומים, שאינם קשורים להגנה על גבולות המדינה ולהתכוננות למלחמה הבאה.² בתחום ההסברה נמצא ההיבט השלילי הראשון: הפעלה של גופי משטרה נגד אזרחים מתפרעים תיראה טוב יותר בעיניים זרות מאשר הפעלה של צבא נגד אזרחים, ובעיקר כאשר התדמית של רוב ההיתקלויות בין הצבא לערביי יהודה, שומרון וחבל עזה הנה של מלחמת "דוד" (ילדי הערבים) נגד "גוליית" (החיל הישראלי). כיוון שהאינתיפדה הנה בראש ובראשונה מלחמה על דעת הקהל בעולם, ההיבט הזה צריך להילקח בחשבון. בצפון אירלנד (אלסטר), לדוגמה, מפעילים הבריטים לא מעט את משטרת צפון אירלנד (RUC) וחיליים (בקבע!) בבגדים אזרחיים.

ההיבט השלילי השני הנו פנימי: הפעלת הצבא נגד אוכלוסיות אזרחיות עלולה לפתוח פתח להפעלתו גם נגד עוד מגזרים אזרחיים, ומערבת את הצבא בוויכוחים ציבוריים, שלא לצורך.

שמירה על הסדר הציבורי ואכיפת חוק דורשות מיומנות, הנרכשת במהלך שנים מרובות של אימון תוך חשיפה למסורת של הארגון המשטרתית. כוחות צבא – וגם לא המשטרה הצבאית – אינם רוכשים מיומנות כזו כיוון שלא נועדו לכך. מעצם מהותו צבא עוסק בהכנה למלחמה בצבאות, ולא בטיפול במפירי סדר. כל סטייה מכך גורמת לבזבוז משאבי זמן, משאבי ציוד, הון ומשאבי-אנוש לכיוון שולי מבחינת ייעודי הצבא.

יתר על כן, כיוון שהמשטרה מתאמנת לעשות זאת, והצבא אינו מתאמן בנושאים הללו (שהנם שוליים למשימותיו), כאשר מטילים על יחידות צבא לעשות זאת, נעשית העבודה על-ידי הכוחות הפחות-מיומנים לביצועה. אולם, הפעלת צבא למשימות של השלטת סדר ושל אכיפת חוק אינה משתלמת גם כיוון שהידע, הנצבר במהלך הפעילות, אינו משתלב בידע המקצועי, אינו יוצר משקע משלו בצבא ועל הפעלתו במשימות הללו, ואינו מועבר הלאה. זאת מכמה סיבות:

★ כיוון שבעבודת הצבא בשגרה שולטת הרוטציה: ללא קשר לאירועים בשטח, ליחידה צבאית יש "גראף פעילות", המקצה את משימותיה בין גזרות שונות, בין אימונים ובין חופשות, וקובע סבב משימות בין יחידות-המשנה שלה ובינה לבין יחידות אחרות.

★ כיוון שמדובר בחיילים חובה, המתגייסים לפרק זמן מסוים בלבד (שעיקר ייעודו הכנתם לתפקיד לוחמים במערך המילואים).

★ כיוון שמדובר בחילי מילואים, שגיוסם לפרק זמן קצר בלבד.

המפקד הנעדר*

בספרו, *One Hundred Days*, כתב אדמירל סר ג'ון וודוורד על צורת החשיבה של הכת הצבאית, ששלטה בארגונייה בתחילת 1982. לדבריו, הם תכננו לתקוף את איי פולקלנד בין יולי לבין אוקטובר 1982, מפני, שלהערכתם, ביולי:

הצי הבריטי ייחלש במידה רבה ... אנייתנו היחידה, *Endurance*, המשייטת בדרום, תחזור הביתה ... ומעל לכל, כל הסימנים העידו, כי עד אז לא יהיו ברשותנו, ככל הנראה, שום נושאות מטוסים מבצעיות, כאשר גם *Hermes* וגם *Invincible* ייפלו קרבן לחרב הקיצוצים בתקציב הביטחון, ביוזמתו של מר ג'ון נוט, שר ההגנה, ...

ככל שהדברים נגעו לארגוניים,

המצב היה עתה פשוט: בלי נושאות מטוסים, אין מטרייה אווירית; בלי מטרייה אווירית, אין אניות-שטח בריטיות; בלי אניות-שטח בריטיות, אין כוח נחיתה בריטי; ובלא כוח נחיתה בריטי, אין התמודדות. הגיונם היה מושלם. ההבדל בין הצלחה לכישלון היה ... עיתוים.

באותה תקופה היה וודוורד אחד משלושת האדמירלים היחידים בשירות פעיל בים, שנותרו בצי המלכותי [הבריטי]: הוא קודם לדרגת אדמירל בשבעה ביולי 1981.

ג'ון נוט [כתב וודוורד] הציג את תכניתו להוציא את *Hermes* ואת *Incincible* מהשירות; לצמצם בהדרגה את הכוח האמפיבי; להיפטר מתשע משחתות ופריגטות; לקצץ 8,000-10,000 איש בצי, וכחמישה-עשר אחוזים מכוח העבודה; ... המשמעות הייתה הוצאה מוקדמת מהשירות של ספינות הסער האמפיביות של *Fearless* ו-*Intrepid*, בנות 12,000 טון, וחיסול

שתי אניות נחיתה (לתחזוקה), כמו *Sir Galahad*, *Ts' Tristram*. כעבור שנה בדיוק, איבד הצי המלכותי את *Coventry*, את *Ardent*, את *Antelope*, את *Sir Galahad* ואת *Atlantic Conveyor*. וספג יותר מ-250 אבדות בהרוגים. ההבדל בין ניצחון לתבוסה היה כחוט השערה; ניצלנו רק בזכות אומץ-הלב של אנשינו ובזכות חוסר הסבלנות של גנרל גלטיירי. כמה בעיות חמורות, שאפשר היה להימנע מהן, לא היו מתעוררות כלל אילו מבנה הפיקוד היה נכון. באיי פולקלנד המבנה לא היה נכון. אדמירל ג'ון פילדהאוז, מפקד כוח המשימה, פיקד על הכוח מנורתווד שבמידלסקס בבריטניה עצמה. במהדורה השנייה של ספרו, לא פיקניק, שהיא מדהימה ושונה למדי מן המהדורה הראשונה, סיפר גנרל ג'וליאן תומפסון, כי במבצע היו שלושה מפקדי כוחות: אדמירל וודוורד, שפיקד על קבוצת נושאות-המטוסים; קומודור מייק קלפ, שפיקד על כוח המשימה האמפיבי, והוא עצמו, מפקד כוח הנחיתה. אולם, כתב תומפסון, חסר בשרשרת הפיקוד;

מפקד מבצעי בעל שלושה כוכבים [תת-אדמירל] בין פילדהאוז, שהיה מפקד כוח המשימה בנורתווד, לבין שלושת מפקדי הכוחות באיי פולקלנד עצמו – וודוורד, קלפ ואנוכי. כולנו הוכפפנו ישירות לנורתווד, שהיתה במרחק של 13,000 ק"מ. לעתים קרובות ... מתארים את וודוורד, בטעות, כמפקד כוח המשימה ... הבטיחו לנו חוזר והבטח, כי הוא יהיה הפוסק בקשר לאמצעים משותפים, ובמקרה של חילוקי-דעות יחליט למי להקצותם. תפקידו הוגדר כ"ראשון בין שווים", אבל הוא שאיר את השליטה ואת האחריות בידי מפקדי

עשר שנים מאוחר יותר – מה הם הלקחים מהמלחמה באיי פולקלנד?

הלקח הראשון הוא הלקח הנושן ביותר: הצורך בכוח-מגן חזק. בזרועות הלוחמות חייבים להיות די אנשים, וכל אחת מהן צריכה להיות מצוידת בכלי-השיט, בכלי-הנשק, בכלי-הרכב ובמטוסים, הדרושים לביצוע המשימות, שתטיל עליה הממשלה.

* עובד לפי מאמר לא-חתום בגיליון יולי 1992 של כתב-העת הבריטי *Army Quarterly & Defence Journal*

הכוחות. זו היתה פשרה לא־נוחה ...
[וודוורד], ... לפי דבריו הוא [.] ... לא
ידע דבר על מבצעים אמפביים.
מפקד מבצעי בעל שלושה כוכבים, כפי
שכתב תומפסון,

שהיה נמצא לפני, בזירת הפעולה,
... היה יכול לטוות יחדיו את החוטים
של הקרבות, שניהלו נושאות
המטוסים, הכוח האמפבי וכוח
הנחיתה. הוא יכול היה להחליט על
סדרי עדיפויות, לראות במו עיניו מה
מתרחש, ולסלק את הסיבות
לחיכוכים. וייתכן, כי המועיל מכל
היה, שהוא יכול היה להסיר את
האחריות לשוחח ישירות עם נורתווד
מעל גבם של מפקדי הכוחות.

הלקח נלמד. גנרל סר פיטר דה לה־בילייר
מונה למפקד הכוחות הבריטיים במזרח
התיכון בשלהי 1990 [במלחמת המפרץ].
מכל מקום, הבעיות החמורות, שהתעוררו
בדרום האוקיינוס האטלנטי בשנת 1982,
הוחמרו עוד יותר עקב האיולות שבניסיון
לפקד על מאה כלי־שיט ועל כ־25,000 איש
ממרחק של 13,000 ק"מ. רק המקצוענות
המושלמת של ארבעת המפקדים הצילה
את המצב.

שני האנשים מצטיירים היטב בספרים
שכתבו. אדמירל וודוורד ציטט ממה שהוא
כינה "חיבור זעוף קטן ביומנו האישי":

הלא־יוצלחים, חובבי הטקסים האלה,
צריכים שבועיים כדי לעשות סיוור.
דומה, כי אין שום מקום לאלתור,
ליחמה, או אפילו לכישורים אמיתיים.
זה רק "שמאל־ימין, שמאל־ימין", ובדרך
כלל זו דריכה במקום.

אבל בהגינותו הוא המשיך,
כעבור שנים, כאשר התחלתי להכין
את רשימותיי לכתובת הספר הזה,
הרגשתי צורך לכתוב את ההכחשה

הבאה: אין ספק, לא מדובר ב"לא־
יוצלחים, חובבי טקסים", כפי שמתברר
לי עכשיו היטב מספרו של בריגדיר
תומפסון, Picnic. אם כי בזמנו לא
נשמעה שום תלונה מן החוף, אבדן
מסוקי צ'ינוק ר־WX5 Atlantic
Conveyor (שבהחלט אפשר היה להטיל
עלי את האחריות לאבדנה), הקשה
מאוד על ניידות הכוח היבשתי.
חוסר־סבלנותי נבע מתחושה
מצמררת, כי כוח המשימה מאבד את
תנופתו, ומחוסר ידיעה בסיסי של
התנאים, השוררים על החוף.

בדומה לכך, כתב תומפסון על פגישתו
הראשונה עם וודוורד, על סיפון Fearless:
מאז ומתמיד ניסיתי, החל מן ההיכרות
הראשונה, להקנות לסובבים אותי
ולכפופים ביטחון ביכולתי, כמפקד,
... במקום להאזין לתוצאות של עבודה
וניחות, שעשו קלפ והמטות שלי במשך
שנים־עשר יום, ונתנו בידינו מושג
ברור למדי על האפשרויות השונות,
העומדות בפנינו, הטיחו בנו סדרה
קצרה ומהירה של שאלות חינוכיות,
שלא היה להן כמעט כל קשר לעובדות.

מכל מקום, גם הוא ציין:

כיום אני יודע, כי הוא [קלפ] אדם
אינטליגנטי ורגיש, רגוע מול פני סכנה,
ואינו מאבד את עשתונותיו בשעת
משבר.

לחוסר הסימפטיה הבולט לעין בין בריגדיר
תומפסון לבין קומודור קלפ, מצד אחד,
לבין אדמירל וודוורד, מצד שני, היו עלולות
להיות תוצאות חמורות. לו ביקר קצין בעל
שלושה כוכבים, בעל התכונות האישייות
המתאימות, את שלושת המפקדים
במקומות הימצאם, יכול היה לטפל בהן.

גנרל תומפסון כתב בעניין הזה, כי
[מייק קלפ] היה, לדעת רבים, ללא

יוצא מהכלל, המפקד הבכיר המרכזי
של חיל הים בים הדרומי. תרומתו
כמפקד כל הספינות האמפביות,
ספינות הסוחר וספינות הליווי ב"אזור
היעד האמפבי" (AOA) היתה חיונית
ומכרעת לתוצאה המוצלחת, לא פחות
מתרומתו של כל אחד אחר, לאורך כל
שרשרת הפיקוד, עד ראש המטה
הכללי, והרבה יותר מתרומתם של
רבים. חילו [חיל הים המלכותי] סירב
להכיר בעקשנות בחלק שמילא, ואפילו
לא טרחו לתחקרו עם חזרתו
לבריטניה. רק מעטים הבינו מה עשה
האיש, ואף לא את העובדה, שלא היה
כפוף כלל לסנדי וודוורד, אלא פיקד
על כוח משימה בזכות עצמו.

מייקל קלפ היה קומודור ברוח המסורת
הגדולה של הרווד, שהטביע את גרף שפיי
בדצמבר 1939, ושל רוג'ר קייס, שפיקד על
"הסיוור של דובר" במלחמת העולם
הראשונה.

הערות

1. אדמירל סנדי וודוורד (עם פטריק רונינסון),
One Hundred Days, The Memoirs
of the Falklands Battle Group
Commander, הוצאת הארפר קולינס,
1992.
2. ג'וליאן תומפסון לא פיקניק, הוצאת ליאו
קופר, מהדורה שנייה, 1991. המהדורה
העברית, שיצאה לאור באותה שנה
במערכות, מבוססת על המהדורה
הראשונה של הספר.

מערכת פולקלנד בחוכמה שלאחר מעשה

מיג'ר ג'נרל ג'וליאן תומפסון*

בשנת 1903 הופיעה בכתב-העת *United Services Magazine*, הידוע כיום ככתב-העת *Army Quarterly & Defence Journal*, הסדרה "הגנת מעברות פתאים". המחבר, ארנסט סווינטון, סיפר כיצד הגן סג"מ בקסייט פורתוט (חידוד לשון באנגלית: "מבט לאחור ומחשבה-מראש"), ובקיצור BF (ראשי-תיבות של הצבא הבריטי), על מעברת נהר במלחמת הבורים בדרום אפריקה, בשנים 1899-1902. חמשת ניסיונותיו הראשונים נכשלו, אבל הוא הצליח בניסיון השישי.**

ביום שלישי, שישה באפריל 1982, כאשר הפלגתי מפליימות לדרום האוקיינוס האטלנטי על סיפון *Fearless*, התמזל מזלי, ופיקדתי על חטיבה, שמנתה כ-5,000 איש, שלא היה דומה להם בעולם במוראל, בכישורים צבאיים ובכושר פיזי, כולם פרי אימונים מפרכים. רובנו היינו ידידים וחברים במשך שנים רבות; הכרנו איש את רעהו, ויש לכך חשיבות מרובה. המחסור בשריון ובארטילריה כבדה לא הטרידנו, מפני שחיל הנחתים המלכותי והצנחנים של ימינו הם ללא ספק צאצאים ישירים ברוחם של "ירוקי המעיל" מצבא ולינגטון, שאומנו לנוע ביתר-מהירות, לחשוב ביתר-עומק, ולירות ביתר-דיוק מאשר האויב.

כיצד אפוא עמד מפקדם – זה אני, בריגדיר – בפני האתגר? לסג"מ BF הבישגדא היו שש הזדמנויות להגן על מעברתו; הקצין הזוטר בשנות השמונים ובשנות התשעים עשוי להסתדר איכשהו עם טעות פיקודית אחת מול פני האויב: שתיים-שלוש שגיאות יהיו, ללא ספק, יותר מדי.

ממרחק של עשר שנים אני שואל, מה הייתי עושה אחרת באיי פולקלנד, ובעיקר בימי הראשונים אחרי הנחיתה? כדי לענות, אתאר תחילה את המצב:

בחטיבה שלי – הקומנדו 3 – היו שלושה גדודי קומנדו (40, 42, 45) של חיל הנחתים המלכותי ושני גדודי צנחנים (2, 3) עם ארטילריה, עם הנדסה, עם מסוקי קלים ועם סיוע תחזוקתי. ב-21 במאי 1982 כבשנו ראש-גשר בחוף סן קרלוס, הודות לכישורים של ידידינו בחיל הים המלכותי ולהקרבתם. עדיין עמדו לרשותנו אסדות הנחיתה, שנישאו על סיפון האניות *Fearless* ו-*Intrepid*, ושישה-עשר מסוקי תובלה בינוניים, שמתוכם יכולתי לתכנן רק על אחד-עשר מסוקים מדי יום. עוד חמישה מסוקי תובלה בינוניים – וחשוב מכך, עוד ארבעה מסוקי תובלה כבדים – היו אמורים להגיע לראש-הגשר ב-26 במאי באניית הסוחר *Atlantic Conveyor*, שטובעה ב-25 במאי, ורק צינוק אחד ממטענה נותר לפליטה.

בשלב הזה לחצה עלינו מפקדת חיל הים מנורתווד, לונדון, להתקדם לעבר סטנלי. מיג'ר ג'נרל ג'רמי מור, מפקד כוחות היבשה, הפליג לדרום האוקיינוס האטלנטי באניית הנוסעים המלכה אליזבת השנייה. שלא באשמתו, הוא הגיע לאיי פולקלנד אלא ביום "ע" +9 (שלושים במאי 1982). מערכת הקשר של האנייה לא פעלה, ולכן לא היה לו שום קשר אתי עשרה ימים; הוא היה מחוץ למעגל מקבלי החלטות, ולא היה יכול להשפיע על האירועים בצורה כלשהי.

אין ספק, המצב הזה תסכל אותנו מאוד, ובייחוד לאחר שביום "ע" +1 שינתה נורתווד את שרשרת הפיקוד, ומינתה את מור לפקד על הכוחות הנוחתים. אני ובריגדיר טוני וילסון, מפקד חטיבת הח"ר 5, היינו כפיפים של מור. אלא שמור ווילסון היו על סיפון המלכה אליזבת השנייה ללא כל קשר אליי. מעשרים במאי נשלחו כל המברקים מאנגליה אל מור "לפעולה", אלא שבאותו

* מפקד חטיבת הקומנדו 3 של חיל הנחתים המלכותי הבריטי במערכת פולקלנד. פרש לגימלאות, וכיום הנו חוקר בכיר במחלקה ללימודי מלחמה בקינגס קולג'. פרסם בינתיים שלושה ספרים בענייני צבא, שאחד מהם, לא פיקניק – סיפור הקרב של חטיבתו במערכת פולקלנד – תורגם לעברית, ויצא לאור בהוצאת מערכות בשנת 1992.

מיוני עד אוגוסט 1944 באמצעות סיורים
תוקפניים.

ובעוד גדוד הצנחנים 2 משמיע את
הקולות הללו היה עליי להתקדם צפון-
מערבה – לשם התקדמתי ממילא – אבל
באבדות קטנות יותר לגדוד הצנחנים. לונדון
הורתה ישירות לכבוש את דרווין ואת גוז
גריין. הפשיטות הללו לא היו אפוא בגדר
אפשרות בלבד. גדוד 2 החל אפוא לצאת
מסן קרלוס עם אור אחרון ב־26 במאי.
אחרי ששהה ב־27 במאי סביב נקיק קמילה
חצה הגדוד את קו ההתחלה שלו בשעה
280230. הלחימה התנהלה למישרין עד כחצי
שעה אחרי הזריחה. אחר כך רותק הגדוד
למקומו כמה פעמים בשטח החשוף והגלי
של פולקלנד באש ישירה של האויב,
שהפעיל כמה מקלעים כבדים 0.5 ושני
תותחים דרקניים נ"מ ארליקון 30 מ"מ.
הטווח של הנשק הארגנטיני היה גדול מזה
של הרוס"רים ושל המקלעים הקלים של
הצנחנים. המג"ד ג'ונס נהרג בהיתקלות
הראשונה של הגדוד כשהסתער באומץ רב
על מצדיית של האויב.

התחמושת לשתי המרגמות 81 מ"מ של
הגדוד אזלה כמה פעמים. ג'יפ לנדובר
ארגנטיני, שנפל שלל, עשה מלאכה מעולה
בהובלת תחמושת אליהן. שלושת התותחים
הקלים, שסייעו לגדוד, התקשו מאוד
להנחית אש מדויקת ובזמן הדרוש מפני
שהתותחים קפצו, ויצאו מדי פעם מכיוון
באדמת הכבול הרכה של פולקלנד. באחד
המקרים רותקה פלוגה ב' למקומה במדרון
קדמי. רק כשעלה בידה להביא קדימה
מהפלוגה המסייעת את הטיילים נ"ט מילאן,
ולהשמיד בעזרתם את מצדיות האויב
הצליחו לוחמיה להמשיך בתנופת ההתקפה.
ולבסוף, שני התותחים ארליקון 30 מ"מ של
הארגנטינים פתחו באש כאשר הגדוד נע
במדרונות הקדמיים, הנשקפים אל גוז גריין,

את מפקדתי באזור.... אני מצפה, כי
זה יקרה ביום "ע"7+. לאחר מכן
בכוונתי להנחית בראש-הגשר את
חטיבת הח"ר 5, ולנהל מבצעים
להשתלטות על איי פולקלנד.

פעלתי בהתאם להנחייתו, "ליצור עליונות
מוראלית ועליונות פיזית על האויב",
והוריתי לגדוד הצנחנים 2 לפשוט דרומית
לדרוויין ולגוז גריין (את הפקודה ביטלתי
אחר כך). החלטתי באותו יום להפנות את
מאמצי העיקרי לעבר פורט סטנלי; כל מהלך
אחר, כולל הפשיטה, יהיה סטייה מהמטרה.
בחוכמה שלאחר מעשה, ניתן לומר, כי
החלטתי לבטל את הפשיטה היתה משגה
מפני שסיפקה ללונדון עלה להפעיל עליי
לחצים נוספים להתחיל במהלך העיקרי,
ולהוציא מראש-הגשר בסן קרלוס את כל
כוח הנחיתה. נוכח מיעוט מסוקי התובלה,
שעמדו לרשותי, סברתי אז, כי הפקודה
מלונדון אינה סבירה, טקטית ותחזוקתית,
ואלי אף גובלת בהרפתקנות. אבדן כל
המסוקים – פרט לאחד על סיפון הספינה
שטובעה היה המכה הקשה, שספגנו
במערכה כולה.

בעקבות הפקודות מלונדון התחלתי
להניע את הכוח העיקרי של החטיבה לפני
אור ראשון ב־27 במאי. במבט לאחור, הייתי
צריך לפקוד על גדוד הצנחנים 2 להוציא
באותו זמן סדרה של סיורים אלימים
בעוצמה של פלוגה כל אחד דרומה לכיוון
דרוויין, שהיתה מרוחקת 23 ק"מ מאתנו.
הפשיטות הללו נועדו לגרום לאויב את
מרב הנזקים, ולהניעו לחשוב, כי הוא הודף
בהצלחה את ניסיונותינו להשתלט על
היישובים. הייתי צריך להורות לקולונל
הרברט ג'ונס, מג"ד 2, לנקוט בטקטיקה של
הצנחן הדגול קולונל אלסטיר פירסון, שגדוד
הצנחנים 8 שלו הצליח לשלוט ביער באוון

יום הוא עזב את האי אסנשין, הנמצא
כ־6,400 ק"מ צפון-מזרחית לאיי פולקלנד.
העתק מהתשדורות הועבר אליי "לידיעה".
אלא שהייתי על היבשה בסן קרלוס
וגרמי מור היה מבודד, שלא באשמתו,
בלב ים, והתקרב לזירה מדי יום. הנחתי, כי
אבצע את מה שנאמר לי לעשות, אך לא
יכולתי לוודא עמו, שאני פועל בהתאם
לתכניתו עתיד. עשרה ימים לא הצלחנו
לדבר איש עם רעהו, או להחליף שדרים.
כל חלקו השני של המסע דרומה תכננתי
להתקרב לפורט סטנלי ביבשה ממערב
ומצפון-מערב. אני, קומודור מייק קלפ,
שפיקד על הכלים האמפיביים, ומפקדותינו
דנו בבעיות פעמים רבות במהלך המסע,
שנמשך שבעה שבועות. סברנו – ובצדק,
כפי שהתברר אחר כך – כי הארגנטינים
מניחים, כי נתקוף מדרום-מערב, או אפילו
ישירות בנחיתה, שתיערך אחר כך בקרבת
פורט סטנלי. הגישה מדרום-מערב תאפשר
לנו לנצל גם את פורט סלודור כציר ימי,
ותאפשר לנו לנצל במיטבן את אסדות
הנחיתה ואת ספינות התחזוקה שלנו.
בהנחיה, ששלח אליי גרמי מור לפני
יום ה"ע", נאמר:

עליך לתפוס ראש-גשר בפולקלנד
המזרחית, שבו אפשר יהיה להנחית
תגבורות, ולהקים מסלול נחיתה
למטוסים, שאפשר יהיה לנהל ממנו
מבצעים במטרה להשתלט מחדש על
איי פולקלנד.

עליך להתקדם מאזור ראש-הגשר
ככל שתאפשר השמירה על ביטחוננו,
לאסוף ידיעות, ליצור עליונות
מוראלית ועליונות פיזית על האויב,
ולקדם את המטרה הסופית של
השתלטות מחודשת על האיים. עליך
לקיים שליטה מבצעית על כל הכוחות,
שיונחתו באיי פולקלנד עד שאקים

לוחמה עיקשת ללא תכלית - חי"ר אמריקני בווייטנאם

ואלך, י', תורות צבאיות, תל-אביב 1977.
 וסטמורלנד, ו', חייל מדווח, תל-אביב 1976.
 שגב, ש', ויאטנם בין מלחמה לשלום, תל-אביב 1966.

Bonds, R. (editor), *The Encyclopedia of Land Warfare in the 20th Century*, New York, 1976
 Harrison, J.P., *The Endless War*, New York, 1982
 Herring, G.C., *America's Longest War*, New York, 1979
 Herring, G.C., "American Strategy in Vietnam: The Post- War Debate", *Military Affairs*, April 1982 pp. 57-63
 Komer, R., "Impact of Pacification on Insurgency in South Vietnam", *Journal of International Affairs*, 1971, pp. 48-69
 Lewy, G., *America In Vietnam*, New York, 1978
 Mueller, J.E., "The Search for the 'Breaking Point' in Vietnam", *International Studies Quarterly*, 1980, pp. 497-519
 Shultz, R., "The Limits fo Terrorism in Insurgency Warfare", *Polity*, 1978-1979, pp. 67-91
 Shultz, R., "Breaking the Will of the Enemy during the Vietnam War", *Journal of Peace Research*, 1978, pp 109-130
 Summers, H.G., *On Strategy*, Novato, California, 1983
 Thompson, J.C., *Rolling Thunder*, North Carolina, 1980
 Thompson, W.S. & Frizzel, D.D., *The Lessons of Vietnam*, New York, 197
 Karnow, S., *Vietnam - The War Nobody Won*, New York, 1983

כל מיני תיאוריות לא-רציונליות, כמו, למשל, עקרון ההדרגתיות בהפצצת צפון-וייטנאם וההפסקות התכופות בהפצצות הללו, כדי לעודד את הצפון-וייטנאמים להסכים לנהל משאומתן על שלום בווייטנאם.

למעשה, יש בזרם הזה שתי קבוצות - קבוצה אחת טוענת, כי האסטרטגיה הנכונה היתה לבטל את ההגבלות על הפצצת צפון-וייטנאם, ולקבוע מדיניות אווירית דומה לזו שנקטו נגד יפן ונגד גרמניה במלחמת העולם השנייה. במקביל, היו צריכים לגייס מילואים, לשלוח עוד כמה מאות אלפי חיילים לדרום-וייטנאם, ולהפעילם במבצעי-ענק מסוג "חפשי והשמד" - עד לטיהור המוחלט של דרום-וייטנאם. הקבוצה השנייה גורסת, כי הפחד מהתערבות סינית, או מהתערבות סובייטית, היה מוגזם, וארצות-הברית היתה צריכה להכריז רשמית על מלחמה נגד צפון-וייטנאם, ולכבוש אותה.

לאחר המלחמה נפגשו קצין אמריקני וקצין צפון-וייטנאמי. אמר האמריקני: "ידוע לך, כי מעולם לא ניצחתם אותנו בשדה-הקרב". הצפון-וייטנאמי ענה, "אולי זה נכון, אך זה חסר משמעות."

ספרות

גיאפ, ר'נ, מלחמת העם - צבא העם, ירושלים 1969.
 הרכבי, י', על הגרילה, תל-אביב 1971.

וגרמו אבדות כבדות לצנחנים, והאטו את התקדמותם. שלושה מטוסים הארייר, שהמריאו עם דמדומים מסיפון הרמס, שיתקו את התותחים הללו. עד לאותו זמן לא היה לכוח שום סיוע אווירי בשל ערפל, שרבץ על הים. בכל המקרים הללו ובמקרים אחרים יכלו תותחים 76 מ"מ ותותחים 30 מ"מ של הטנקים הקלים סימיטאר וסקורפיון לחסל את הנשק הכבד הארגנטיני, שגרם צרות צרורות לצנחנים. בינתיים התברר לי במטה החטיבה, כי מוטב, שאישאר בסן קרלוס במרחק שווה ממצחית חטיבתי (גדוד הקומנדו 45 וגדוד הצנחנים 3), הצועדת מזרחה, ומגדוד הצנחנים 2, שניהל את הקרב בדרווין ובגוז גרין. לא תמיד מעריכים את העובדה, כי באותו יום עשו גדוד 45 וגדוד 3 את אחד ממסעי ההתקדמות המהירים ביותר במערכה כולה. תושבי האיים אמרו לנו, כי דרוש זמן כפול כדי לעבור את המרחק הזה. אך עובדה היא, כי בתוך שלושים שעות הצליחו הנחתים והצנחנים לעבור יותר משלושים ק"מ, או יותר מארבעים ק"מ, בהתאמה. שני הגדודים כבשו את דאגלס ואת היישוב במפרץ טיל.

במבט לאחור הייתי צריך לפקד אישית על הקרב בדרווין ובגוז גרין, ולהניע גדוד נוסף דרומה על פני המצר בלוויית ארבעה (משמונת) הטנקים הקלים, שעמדו לרשותי. האש הישירה מארבעת הטנקים הללו והגדוד הנוסף היו מאפשרם לקים קצב מהיר ודרוסני הרבה יותר. כך הקרב בדרווין ובגוז גרין היה מסתיים תוך שעות אחדות באבדות קטנות יותר לנו, ואולי H, המג'ד הנערץ של הצנחנים, היה חי עמנו היום.

הביטחון בשמחים

(המשך מעמוד 49)

הערות

1. כך היה, במהומות, שפרצו אשתקד בלוס אנג'לס אחרי זיכוי השוטרים, שתקפו את רודני קינג. לרוב, מוזעקים לעניין הזה בארצות-הברית כוחות של המשמר הלאומי (NG), הכפופים למושל המדינות, ולא לנשיא, שהוא המפקד העליון של הכוחות המזוינים של ארצות-הברית.
2. בעניין הזה ראו את המאמר של סמח"ט הצנחנים, מערכות 326, עמ' 34-39.
3. ראו, למשל, את הפגיעה במוראל לוחמי הימ"ם כל אימת שהפעילות באירועי פח"ע בתוך גבולות המדינה הועברה מהם ליחידות צבא.

רח' דוד אלעזר 3
הקריה ת"א

ספריית המטכ"ל ע"ש
רא"ל חיים לסקוב ז"ל

ספרים חדשים בספריית
המטכ"ל

"סופת מדבר"

BOYNE, WALTER J.

Gulf War: A Comprehensive Guide to People, Places and Weapons, Illinois, The Pil Books, 1991. (G 11847)

הספר מציג פרופיל של כל מדינה, שנטלה חלק במשבר המפרץ – כולל סקירות על הפוליטיקה של אותה מדינה, על מדיניות הפנים ועל יחסי החוץ. חלקו השני של הספר סוקר את כלי הנשק במלחמה – באוויר, ביבשה ובים – ומביא תמונות צבעוניות של כלי הנשק.

KEDOURIE, ELIE et al.

The Middle East in the Aftermath of the Gulf War, Tel Aviv, The Moshe Dayan Center/Tel Aviv University, 1992. (G 12154)

תמצית ההרצאות, שנישאו במרכז משה דיין לחקר המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב, במסגרת רב-שיח בנושא המזרח התיכון שלאחר מלחמת המפרץ.

נושאי ההרצאות היו: עיראק במלחמת המפרץ – ניתוח הסיבות הפוליטיות וההיסטוריות לפלישת עיראק לכווית; הדילמות של המדיניות האמריקנית לאחר המלחמה; הסיכוי של ההתחדשות האיסלאמית – מה המקום של התנועות האיסלאמיות במדינות כמו ערב הסעודית, מצרים, איראן ועיראק; המשוואה הפלסטינאית-ירדנית – מקומה של ירדן בסכסוך הערבי-ישראלי.

HEIKAL, MOHAMED.

Illusions of Triumph: An Arab View of the Gulf War, London, Harper Collins Publ., 1992. (G 12142)

המחבר משרטט את הרקע הפוליטי-מדיני של עיראק לפני הפלישה לכווית. הוא מציג גם קווים לדמותה של עיראק מן הבחינה ההיסטורית, ומתארם כסיבות להתנהגותה המדינית. ניתוח המשבר נעשה מנקודת מבט שונה מזו של התקשורת המערבית בזמן המלחמה ולאחריה.

WATSON, BRUCE W.

Military Lessons of the Gulf War, London, Greenhill Books, 1991. (G 12120)

הספר מציג, בפרספקטיבה רחבה ובין-לאומית, את ההיבטים הצבאיים והטכנולוגיים של מלחמת המפרץ. לצד אלה נמצא ניתוח מפורט של ההיבטים המדיניים והבין-לאומיים של אזור המלחמה בפרט ושל העולם כולו. הספר כולל את פירוט הטילים סקאד, שנורו בזמן המלחמה.

המכנים אותה, "התקופה הפוסט-ציונית" – מאופיינת בשבירת מיתוסים, בשחיתת פרות אידיאולוגיות קדושות ובפרשנות "אפיקורסית" לסמלים ולערכים מקודשים ישנים.

היום, יותר מתמיד, מנסרת בחלל השאלה, מה השתנה ומה נותר מהדת האזרחית הישנה? האם אפשר עדיין היום להגדיר את התרבות הישראלית כדת אזרחית? ומעל לכל, האם עלית הנוער, המשרתת ביחידות הלוחמות של צה"ל, ניתנת עדיין להגדרה תרבותית במונחים של צבריות? דומה, כי ככל שנתרחק מהתקופה המעצבת של ישראל, מתור הזהב של הצבר, מתחדדת התשובה השלילית לשאלה זו.

בהקשר הזה מעניין להתבונן בשינוי שעברה הדמות המיתולוגית של המפקד משנות השלושים ועד ימינו. מלחמות הגנרלים בעקבות מלחמת יום הכיפורים, הפולמוס סביב פרשת אלי גבע במלחמת לבנון, העמדת מפקדים למשפט בעקבות חריגות מפקודות באינתיפדה והתנפלות העיתונות על הקצונה הבכירה בעקבות תאונות האימונים, ובפרט בעקבות אסון צאלים – הם סימני-דרך בשחיקת מיתוס המפקד ובשחיקת הדת האזרחית הישראלית.

ולסיכום, אם בשחר הציונות ומדינת ישראל היו המיתוסים שציינו מנוע רבי-עוצמה, שהניע אנשים לויתורים ולקרבות אישיים, ויצק בהם חדות יצירה, דומה, כי השפעתם עשויה לפעול היום כבומרנג – להיות מנוע בולם להתפתחות ולשינוי.

איני חותר בקביעתי זו דווקא לתפיסה פסימית של העתיד. היום אין הצבר יכול להשתחרר לחלוטין ממיתוסיסוד, הקובעים את זהותנו, ומעניקים משמעות לחייו; ואינו צריך לעשות זאת. כשם שדור החלוץ ודור הצבר ידעו להתאים את המיתוסים היהודיים למציאות החדשה שיצרו – וליהנות בכך משני העולמות – כך יכולים, ואולי גם צריכים, הדורות החדשים לעצב את המיתוסים הישנים בדמות המציאות החברתית, הלאומית והגיאופוליטית של סוף המאה העשרים.

נסיבות היסטורי מיוחד של מהפכה אידיאולוגית, שהתרחשה לצד לחימה מתמשכת באויב חיצוני.

כאשר עם נמצא בשלב קריטי בהיסטוריה שלו (מלחמה על קיומו הפיסי) הוא מפתח התנהגות לאומית של אנשי מלחמה, ומגייס את מרב משאביו הרוחניים והסמליים למערכה על חייו. היתה מעין מנגנון פונקציונלי, אולי הכרחי, שפיתחו היהודים בארץ כחלק מהמערכת החיסונית שלהם.

מכאן, אפשר להסביר מאפיין נוסף, המאחד את המיתוסים: הדגשת האתוס ההגנתי. אף כי המיתוסים כוללים יסוד אתנוצנטרי מובהק ואף אליטיזם לאומי, אין בהם יסודות של פטישיזם מלחמתי, או של תוקפנות לאומית ושל שנאה לאויב. העובדה, שספרי מלחמה רוסיים – כמו **אנשי פנפילוב**, כמו **קשת בענן** וכמו **הגווארדיה הצעירה** – היו פופולריים מאוד בקרב הקצונה הזוטרה בפלמ"ח וביחידות הצנחנים בשנות הארבעים ובשנות החמישים, מעידה על הזיקה הערכית בין אתוס ההגנה הסובייטי במלחמת העולם השנייה, לבין אתוס ההגנה הישראלי.

נראה, כי שתי החברות דומות זו לזו בכך, ששתיהן שאבו את כוחן מהתחושה, כי הן לוחמות על חיי האומה כולה, ולא על כיבוש נתח קרקע, ומהעובדה, כי בשתיהן היתה לדת האזרחית הלאומית תפקיד מכריע בחישול כוח העמידה של הצבא ובחיוזק רוח הלחימה של לוחמיו נגד האויב.

• המאחד הסמלי האחרון בין המיתוסים הוא תחושת הבחירה האליטיסטית, שנטעו בצבר-הלוחם. המיתוסים מדגישים את ייחודו של עם ישראל ואת עליונותו על הגויים. מבחינת הציונות קיים כאן, לכאורה, פרדוקס: אם מטרת הציונות היתה "לנרמל" את היהודי – להופכו לעם ככל העמים – הרי שהמוטיב עליונות שבטית השיג במובנים מסוימים את ההיפך – את התבדלותו. ואולם, כפי שציינו, מטאפיסיקה זו היתה נחוצה מאוד למפעל הציוני. הצבר, אכן, תפס את עצמו כנבחר שב"עם הנבחר" – כשאור שבעיטה היהודית. תחושה זו השפיעה גם על נכונותו לבצע מעשי הקרבה ומעשי מופת יוצאי-דופן בקרב, כיוון שמי שחש עצמו כנבחר מטיל על עצמו את המחויבות הפסיכולוגית והמוסרית להצדיק את תוארו.

משנת 1982 עברה החברה הישראלית טלטלה עמוקה. שישה אירועים הרי-השפעה זעזעו את אמות-הספין התרבותיות של ישראל, ויש להניח, כי הותירו את רישומם על הדת האזרחית הישראלית ועל תרבותו של צה"ל: מלחמת לבנון, האינתיפדה, התפרקות הגוש הקומוניסטי והתהוות "הסדר העולמי החדש", העלייה מברית-המועצות, מלחמת המפרץ והמהפך הפוליטי השני. תקופה זו – שיש

O'dea, T. (1963), "Sociological dilemmas: Five Paradoxes Free of Institutionalization", in Tiryakian, E.A (ed.), *Sociological Theory Values and Change*, The Press of Glencoe, 1963, pp. 71-88.
Weiner, E. & Weiner, A. (1990), *The Martyr's Conviction—* Press. A Sociological Analysis, Atlanta, GA: Scholars

סמל
אלגוריתם דודן ר', **התנדן הקברי בארץ ישראל**, כך ראשון, ירושלים: ידי יצחק ברזבי (תשמ"ז); כך שני, ירושלים: ידי יצחק ברזבי (תמ"ח).
אלמוני, ע' (1992), "אנדוטות לחלי מלחמת ישראל: ניתוח סמולוגי, מנות, ליד (2) עמ' 179-210.
אלמוני, ע' (1991), "עמוד אש דרוש", **פוליטיקה** 43-42, ניואר, עמ' 14-10.
גורביץ, ז' (1991), "על הסקום נאטורולוגיה ישראלית", **אלמיה** 4, עמ' 49-45.
גורן, נ' (תשמ"ח), "מיתוסים חברתיים בתקופות סטרויות ומולטיים תקופות הישבות והמדינה בתורן נ' גורן (תורכת), **תקופות תרבות וחברת בארץ-ישראל**, תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
גורן, נ' (1992), "שינוי של תרבות, ירושלים: כתר.
גורן, נ' (1991), "מיתוסים (תש"ח), **ספר העלמה**, הקיבוץ המאוחד.
גורן, נ' (תרגם א' אמיר) (תש"ח), **על המרחם ובגית המוסדת, ירושלים: מאגנס.**
מוסר, נ' (1981), "עולות החייל המח: בחיבורות לאומיים ותחילת האידולוגיה", עמ' 143-142.
מירון, ד' (1992), **מול המה העומת – עיונים בשירת מלחמת העצמאות**, האוניברסיטה הפתוחה-כתר.
סיון, ע' (1991), "דוד תש"ח: מיתוס, דיוקן וחיפון", תל-אביב: מטר.
סיון, ע' (תש"ח), **תודעה ויריעה – השמעת הערכים הציוניים על מפת לינון לתרבות עם ישראל**, כתר, תש"ח, תרבות, כשרים, 1980-1990.
סיון, ע' (1990), "דוד תש"ח: מיתוס, דיוקן וחיפון", תל-אביב: מטר.
סיון, ע' (1990), **המיתולוגיה של הדוד, תל-אביב: מטר הביטחון.**
ספריא, א' (1988), **החלפה על עק האופק**, תל-אביב: עם עובד.
ספריא, א' (1992), **תודעת המיתוס**, תל-אביב: עם עובד.
Bellah, R.N. (1967), *Civil Religion in America*, *Daedalus*, 96, 1-21.
Don Yehyeh, E. & Liebman, C. (1983), *Civil Religion in Israel – Traditional Judaism and Political Culture in the Jewish State*, Berkeley: University of California Press.

ספרים חדשים מבית "מערכות"

וילהלם פון לב הגנה

במחקרו "על המלחמה" קבע קלאוזביץ, "צורת המגננה של ניהול המלחמה היא מבחינה מופשטת, חזקה מזו ההתקפית." על קביעתו חלקו קצינים גרמניים שונים עד כדי הזנחה מוחלטת של האימון המגננתי בצבא הגרמני.

פון לב, שהיה עד למבוכה שהשתררה בצבא הגרמני בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, תחילה בחזית המערב, ואחר-כך בכל החזיתות, כתב על רקע זה את מחקרו. במחקרו הוא שם דגש על שני היסודות במשנתו של קלאוזביץ בדבר ההגנה: קיום היסוד הנייח ולצדו, במודגש, היסוד הנייד – כמרכיבים הכרחיים ברזמניים של ההגנה.

אסד

פטריק סיל

יותר מעשרים שנה ניצב שליט סוריה, חאפז אל אסד, במוקד המאבק על השליטה במזרח התיכון. אסד, אישיות מרוחקת, סגורה וכומסת סוד, הוא לפי גירסת פטריק סיל, המנהיג הערבי החשוב ביותר של זמננו.

סיל, עיתונאי בריטי ממוצא יהודי, המקורב מאוד לנשיא אסד ולצמרת השלטון בסוריה – עובדה ההופכת את ספרו לביוגרפיה כמעט רשמית של הנשיא – מתאר את שנות ילדותו של אסד ואת הדרך שעשה מכפרו הנידח בהרי העלווים עד כס הנשיאות בדמשק. הוא עומד על מאבקו המתמשך בגורמים מבית ומחוץ, שאיימו על שלטונו, תוך הדגשת מאבקו על השליטה במזרח התיכון ועל מאבקו נגד ישראל.

לקורא הישראלי מוגש תיאור – המבוסס בחלקו הגדול על ראיונות עם הנשיא עצמו ועם מקורביו – של המאבק הסורי בישראל. זה תיאור סובייקטיבי, המביא את נקודת ראותה של סוריה, תוך דגש על המלחמות – מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים ומלחמת שלום הגליל – ועל תהליך השלום, ובכך חשיבותו.